

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАВЛОВ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 821.161.2-1/-3.09Жадан:2-1:82-97

ДИСЕРТАЦІЯ

**ХУДОЖНЯ ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ
СЕРГІЯ ЖАДАНА**

035 «Філологія»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ *В.О. Павлов*

Науковий керівник
Романенко Олена Віталіївна
доктор філологічних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Павлов В.О. Художня трансформація релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Навчально-науковий інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2026.

Дисертація присвячена аналізу релігійних мотивів та їх трансформації у творчості Сергія Жадана у контексті розвитку сучасної української літератури. Метою дослідження стало виявлення тенденцій трансформації сакрального у прозі та поезії письменника, аналіз моделей релігійної свідомості сучасної людини та визначення функцій переосмисленого сакрального у постсекулярному культурному контексті.

Дослідження здійснювалося на матеріалі художніх творів Сергія Жадана (поезія: збірки Сергія Жадана «Генерал Юда» (1995), «Цитатник: Вірші для коханок і коханців» (1995), «Пепсі» (1998), «Балади про війну і відбудову: Нова книга віршів» (2001), «Історія культури початку століття» (2003), «Марадона: Нова книга віршів» (2007), «Ефіопія» (2011), «Вогнепальні й ножові» (2012), «Життя Марії: Книга віршів і перекладів» (2015), «Тамплієри: Нові вірші, 2015–2016» (2016), «Антена» (2018), «Список кораблів: Нові вірші, 2018–2019» (2020), «Псалом авіації» (2018), «Скрипниківка» (2023), а також «Месопотамія» (2014) і «Господь симпатизує аутсайдерам» (2016) – та проза: «Ворошиловград» (2010), «Інтернат», «Месопотамія» (2014), «Арабески» (2024), – в яких виявлено релігійні мотиви.

Основними методами дослідження є комплекс літературознавчих, герменевтичних, структурно-семантичних, типологічних, порівняльних та діяхронних підходів для аналізу релігійних мотивів у художніх текстах Сергія Жадана та сучасній українській літературі, що поєднує інтерпретацію,

класифікацію і зіставлення сакральних образів. Для підсилення аналітичної об'єктивності застосовано корпусний і контекстуальний аналіз, елементи кількісної лінгвістики та прикладні методи виявлення частотності, семантичних трансформацій і закономірностей уживання релігійної лексики.

У першому розділі «Теоретичні та методологічні засади дослідження» окреслено теоретико-методологічні засади дослідження релігійної свідомості та релігійного досвіду сучасної людини. Визначено ключові характеристики постсекулярного релігійного досвіду: екзистенційність, плюралізацію смислів, герменевтичність і символічність, переосмислення сакрального часу й простору. Релігійні мотиви у художньому тексті розглядаються як динамічні структурні й тематичні елементи, що інтегрують символічний, етичний та екзистенційний виміри.

Другий розділ «Релігійні мотиви в інтерпретаціях сучасної літератури» розкриває сучасну українську літературу як простір переосмислення сакрального. Встановлено, що релігійні мотиви в художніх творах функціонують як інструменти осмислення особистого й колективного досвіду, зокрема травматичного досвіду війни та соціальних криз. Постсекулярний контекст створює умови для співіснування віри і сумніву, сакрального і профанного, традиції і сучасності. Творчість Сергія Жадана демонструє інтеграцію сакрального в урбаністичний, соціально-історичний та екзистенційний контексти, формуючи особливу модель постсекулярного *sacrum*. Порівняльний аналіз із творами інших сучасних авторів підтверджує специфіку і послідовність його художньої моделі.

У третьому розділі «Трансформація релігійних мотивів і концепт *sacrum* у творчості Сергія Жадана» здійснено трансформаційний аналіз релігійних мотивів у прозі та поезії Жадана. Показано, що сакральне функціонує як динамічна категорія, інтегрована в систему мотивів самопізнання, любові, відповідальності та колективної пам'яті. Біблійні архетипи адаптуються до сучасного історичного досвіду, а корпусний аналіз лірики засвідчив варіативність релігійної лексики і зміну функціонального статусу сакральних маркерів. Поетика Жадана

характеризується інверсією сакрального простору та інтеграцією сакрального в буденний і урбаністичний контексти, поєднуючи сакральне і профанне.

Четвертий розділ «Авторська інтерпретація релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана» висвітлює авторську інтерпретацію ключових релігійних образів – Різдва, церкви, Марії та праведників. Доведено, що релігійні образи втрачають догматичну завершеність і функціонують як інструменти осмислення травматичного досвіду війни, соціальних криз і моральних викликів. Творчість Жадана репрезентує нову парадигму взаємодії між людиною, вірою та реальністю, де сакральне постає як динамічний процес внутрішнього пошуку й етичного свідчення.

Отже, релігійні мотиви та концепт *sacrum* у творчості Сергія Жадана виступають системним елементом художньої свідомості, інтегруючи історичний, екзистенційний і соціальний досвід, а також формуючи нову постсекулярну парадигму сучасної української літератури.

Ключові слова: релігійні мотиви, релігійна свідомість, *sacrum*, постсекулярність, українська література, поезія, новітня українська проза, Сергій Жадан, мотивний аналіз, інтертекстуальність, інтерпретація, герменевтика, війна, колективна пам'ять, біблійна символіка, образ, дискурс, жанр, поетика/стиль, жанрові різновиди, роман, тотожність.

ABSTRACT

Pavlov V.O. The Artistic Transformation of Religious Motifs in the Works of Serhiy Zhadan. – Qualifying research paper. Manuscript copyright.

A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Philology (035). Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

This dissertation is devoted to the analysis of religious motives and their transformation in the works of Serhiy Zhadan within the context of the development of contemporary Ukrainian literature. The aim of the study was to identify trends in the transformation of the sacred in the writer's prose and poetry, to analyze models of religious consciousness in modern society, and to determine the functions of the reimagined sacred in a post-secular cultural context.

The research was conducted on the material of literary works by Serhii Zhadan (poetry: the collections *General Yuda*, *Cytatnyk: Poems for Lovers* (1995), *Pepsi* (1998), *Ballads of War and Reconstruction: A New Book of Poems* (2001), *The History of Culture at the Beginning of the Century* (2003), *Maradona: A New Book of Poems* (2007), *Ethiopia* (2011), *Firearms and Knives* (2012), *The Life of Mary: A Book of Poems and Translations* (2015), *Templars: New Poems, 2015–2016* (2016), *Antenna* (2018), *List of Ships: New Poems, 2018–2019* (2020), *Psalm of Aviation* (2018), *Skrypnykivka* (2023), as well as *Mesopotamia* (2014) and *The Lord Sympathizes with Outsiders* (2016), and prose: *Voroshynivhrad* (2010), *The Orphanage*, *Mesopotamia* (2014), *Arabesques* (2024)), in which religious motifs have been identified.

The main research methods include a combination of literary, hermeneutic, structural-semantic, typological, comparative, and diachronic approaches for analyzing religious motives in Serhiy Zhadan's literary texts and contemporary Ukrainian literature, integrating the interpretation, classification, and comparison of sacred images. To enhance analytical objectivity, corpus and contextual analysis, elements of

quantitative linguistics, and applied methods are employed to identify frequency, semantic transformations, and patterns of religious lexical usage.

The first chapter, 'Theoretical and Methodological Foundations of the Study', outlines the theoretical and methodological foundations for studying religious consciousness and religious experience in modern society. It identifies the key characteristics of post-secular religious experience: existentiality, pluralization of meanings, hermeneutics and symbolism, and the reinterpretation of sacred time and space. Religious motives in literary texts are examined as dynamic structural and thematic elements that integrate symbolic, ethical, and existential dimensions.

The second chapter, 'Religious Motifs in Interpretations of Contemporary Literature', explores contemporary Ukrainian literature as a space for rethinking the sacred. It is established that religious motives in literary works function as tools for comprehending personal and collective experience, particularly the traumatic experience of war and social crises. The post-secular context creates conditions for the coexistence of faith and doubt, the sacred and the profane, tradition and modernity. Serhiy Zhadan's work demonstrates the integration of the sacred into urban, socio-historical, and existential contexts, forming a unique model of the post-secular sacrum. A comparative analysis with the works of other contemporary authors confirms the specificity and consistency of his artistic model.

In the third chapter, 'The Transformation of Religious Motifs and the Concept of the Sacred in the Works of Serhiy Zhadan', presents a transformational analysis of religious motives in Zhadan's prose and poetry. It demonstrates that the sacred functions as a dynamic category integrated into a system of motives of self-knowledge, love, responsibility, and collective memory. Biblical archetypes are adapted to contemporary historical experience, and a corpus analysis of his poetry revealed the variability of religious vocabulary and the shift in the functional status of sacred markers. Zhadan's poetics is characterized by the inversion of sacred space and the integration of the sacred into everyday and urban contexts, combining the sacred and the profane.

The fourth chapter, 'The Author's Interpretation of Religious Motifs in the Works of Serhiy Zhadan', examines the author's interpretation of key religious images — Christmas, the church, Mary, and the righteous. It is demonstrated that religious images lose their dogmatic completeness and function as tools for comprehending the traumatic experience of war, social crises, and moral challenges. Zhadan's work represents a new paradigm of interaction between the individual, faith, and reality, where the sacred emerges as a dynamic process of inner search and ethical testimony.

Thus, religious motives and the concept of the sacrum in Serhiy Zhadan's work serve as a systemic element of artistic consciousness, integrating historical, existential, and social experience, as well as forming a new post-secular paradigm of contemporary Ukrainian literature.

Keywords: religious motifs, religious consciousness, the sacred, post-secularity, Ukrainian literature, poetry, contemporary Ukrainian prose, Serhiy Zhadan, motif analysis, intertextuality, interpretation, hermeneutics, war, collective memory, biblical symbolism, image, discourse, genre, poetics/style, genre varieties, novel, identity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА НА ТЕМУ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Павлов, В. (2023). Біблійні мотиви у сучасній українській літературі. *Синопсис: текст, контекст, медіа*, 29(1), 8–13. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.1.2>
2. Павлов, В. (2023). Біблійні ремінісценції концепту «РІЗДВО» у поезії Сергія Жадана. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(34)), 95–98. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.18>
3. Pavlov, V. O. (2024). Reminiscences of profanum and sacrum in the poetics of Serhii Zhadan. *Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 9. Current Trends in Language Development*, (27), 28–37. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2024.27.03>
4. Павлов, В. О. (2025). Сакральні елементи концепта «ПРАВЕДНИК» у ліриці Сергія Жадана. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*, (6(36)), 554–568. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-554-568](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-554-568)
5. Павлов, В. О. (2025). Біблійні мотиви у поезіях Сергія Жадана та Івана Малковича. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*, (8(38)), 497–516. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-497-516](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-497-516)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	28
1.1. Релігійна свідомість і релігійний досвід людини кінця XX – початку XXI століття: теоретико-методологічна модель осмислення у гуманітарних науках.	28
1.2. Художні моделі релігійної свідомості в сучасній літературі.....	41
1.3. Методологічні засади дослідження.....	51
Висновки до I розділу.....	54
РОЗДІЛ II. РЕЛІГІЙНІ МОТИВИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	58
2.1. Сучасна українська література як простір переосмислення сакрального.....	58
2.2. Моделі інтерпретації сакрального в українській літературі кінця XX – початку XXI століття.....	62
2.3. Релігійні мотиви у творчості Сергія Жадана та сучасній українській літературі: постсекулярний вимір.....	71
2.4. Функції переосмисленого сакрального в художніх творах кінця XX – початку XXI століття.....	81
Висновки до II розділу.....	87
РОЗДІЛ III.....	89
ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ І КОНЦЕПТ SACRUM У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	89
3.1. Теоретико-методологічні засади аналізу релігійних та образів.....	89
3.2. Мотивна організація художнього світу Сергія Жадана.....	92
3.3. Трансформація релігійних мотивів у прозі Сергія Жадана.....	115
3.4. Поетика релігійних мотивів у ліриці Сергія Жадана: корпусний аналіз.....	127
Висновки до III розділу.....	151
РОЗДІЛ IV. АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА.....	154
4.1. Топос Різдва.....	154

4.2. Образ Марії.....	158
4.3. Образ праведників.....	163
4.4. Топос церкви.....	170
Висновки до IV розділу.....	176
ВИСНОВКИ.....	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	185
ДОДАТКИ.....	206
ДОДАТОК 1.....	206
ДОДАТОК 2.....	247
ДОДАТОК 3.....	270
ДОДАТОК 4.....	295
ДОДАТОК 5.....	296

ВСТУП

Соціальний та екзистенційний досвід ХХ століття, в якому – світові війни, тоталітаризм, геноцид, Голодомор, трансформація засобів масової інформації та ін. – істотно вплинув на самоусвідомлення людини, філософські оцінки феномену її буття, уявлення про ієрархію цінностей. Людина вибудовувала своє буття з огляду на певні засадничі орієнтири, цінності та смисли, серед яких віра та релігійне чуття є, безперечно, один із найважливіших чинників. Художня література цей аспект змальовувала у найрізноманітніших сюжетах – від розчарування в Богові до виявів фанатичної віри, за допомогою різних способів трансформації біблійних сюжетів, рецепції релігійних мотивів, алюзії на відомі сюжети з Святого Письма, метафоризації тощо. Так у літературі відкривалися нові й нові смислові аспекти Буття, сенсу життя особистості, екзистенційний феномен людської присутності у світобудові.

ХХІ століття додало до цього досвіду людини та художнього слова нові аспекти. Вони пов'язані насамперед із формуванням електронної цивілізації, трансформацією соціальних зв'язків в епоху нових медіа, зростання ролі масових комунікації, постправди та зміни репрезентації культури загалом. У цьому контексті етична рефлексія особистості та питання віри, релігійного чуття тощо знову опиняються в центрі уваги літератури, яка у метафоричних картинах прагне осмислити ідеї боротьби добра і зла, боротьби божественного та профанного у душі особистості. Таїни людської екзистенції та кризи самовизначення особистості в ХХ – ХХІ столітті у контексті питань віри актуалізують художнє моделювання буття в літературних творах через рецепцію релігійних мотивів, образів, символів, сюжетів тощо.

Сучасний український літературний процес початку ХХІ століття характеризується активним переосмисленням духовних, культурних і світоглядних засад буття людини. В умовах соціальних трансформацій, воєнних потрясінь та кризи традиційних цінностей особливої актуальності набуває звернення митців до сакральної проблематики, що постає не лише як релігійна, а

й як культурна та екзистенційна категорія. У цьому контексті релігійні мотиви функціонують як важливий інструмент художнього осмислення реальності, засіб інтерпретації людського досвіду, пам'яті, втрати, надії та віри.

Серед художніх творів, які у XX – на початку XXI століття зверталися до рецепції релігійних мотивів, образів, символів, сюжетів та ін. можна виокремити повість «Земля» Ольги Кобилянської, новелу «Я (Романтика)» Миколи Хвильового, романи «Сад Гетсиманський» Івана Багряного, «Собор» Олеса Гончара, «Жовтий князь» Василя Барки, «Дім на горі» Валерія Шевчука, «Солодка Даруся» Марії Матіос та ін. Література XX – початку XXI століття має численні приклади поєднання християнських, дохристиянських, нехристиянських мотивів у художніх творах, зберігаючи глибинний смисловий зв'язок із текстами Святого Письма, передаючи реалії та метафоричні сенси поетичних сакральних текстів різних епох.

Утім, аналіз та інтерпретація релігійних образів та мотивів у художній літературі українським літературознавством у XX столітті визначалася серед іншого соціальними обставинами, адже в Україні з огляду на перебування в радянській імперії будь-яка релігія та звернення до релігійних сюжетів, образів чи символів у художній літературі критикувалися та заперечувалися. Тому в українській літературознавчій думці системне осмислення трансформації релігійних мотивів і сюжетів, символів та образів починається після 1991 року – від часів здобуття Україною незалежності. Відтак вражаюче й переконливо звучав заклик Євгена Сверстюка у праці 1989 року «Духовні джерела Відродження», де окреслено завдання, які стоять перед українською спільнотою в «неспокійному світі відчуження людини від своєї суті»: «Морально стерилізована, духовно ослаблена людина, приглушена тотальною пропагандою бездуховного матеріалізму, звикла до примітивного, кон'юнктурного мислення. <...> Нині нам потрібен храм для науки мудрости. Не та казенна церква, яка повторює стиль і навіть жаргон партійно-бюрократичного апарату. Народові потрібна справжня церква Христа, українська – і православна, і католицька, і протестантська. Потрібен священник-подвижник, добрий учитель, священник-патріот, народних

вихователь і лідер. Бо недуги духовні облягли нас ще більше, ніж фізичні. Морально ми геть занедбані...» <...> Мусимо виграти битву з собою, підняти морально і повернутись лицем до Бога, щоб стати на рівні своєї молитви» (Сверстюк, 1989, с. 46, 47, 49, 54).

1990-ті та наступні роки стали періодом глибокого й системного дослідження рецепції біблійних та/або релігійних мотивів в українському художньому слові – від давньої до сучасної літератури. Серед значної кількості наукових праць можна виокремити дослідження Ірини Бетко (1995, 1999), Володимира Антофійчука (1996, 2001), Анатолія Нямцу (1998), Віри Сулими (1998), Ігоря Набитовича (2000, 2007, 2008, 2016), Ігоря Ісіченка (2005), Лукаша Скупейка (2006), Олени Ткаченко (2009, 2011), Ольги Смольницької (2016) та ін.

Так, Віра Сулима у праці «Біблія та українська література» (1998) системно зби́рала і систематизувала огро́м прикладів із української літератури (від давньоруських часів та другої половини ХХ століття) і проаналізувала, як сюжети, теми, образи Святого Письма проінтерпретовані в художніх творах, як богословський та історико-літературний підходи дають можливість осмислити рецепцію Біблії у контексті нового прочитання творів Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стуса, Віктора Кордуна та ін., з огляду на філософію української літератури, сповненої «Образами, іменами, символами, алегорія зі Святого Письма» (Сулима, 1998, с. 390), авторськими трансформаціями біблійних метафор.

У дослідженні Ірини Бетко «Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії ХІХ – початку ХХ століття» (1999) проаналізовано феномен рецепції біблійних мотивів у період раннього українського модернізму й описано, як відбувався діалог художнього слова і Біблії, як актуалізувався зміст Святого Письма у творчих практиках українських письменників, розширювалось тематичне коло української літератури, формувались лексико-семантичні та біблійно-поетичні інновації у площині збагачення художніх можливостей української літератури, розширення її тематичного та стилістичного діапазону, увиразнення індивідуально-авторських голосів (Бетко, 1999).

У працях Володимира Антофійчука й Анатолія Нямцу («Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – XX ст.», 1996; «Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі», 1997) системно осмислено питання рецепції євангельських мотивів в українській літературі та їх зміни в контексті історико-культурного розвитку. Дослідники аналізували, як сюжети й образи Євангелія переосмислюються в художньому тексті, поєднуючи традицію з модерними естетичними й філософськими пошуками. Також літературознавці розглядали питання рецепції біблійних сюжетів та мотивів у широкому тлумаченні – як функціонування «вічних» сюжетів і образів у світовій та національних літературах, а також способи інтерпретації, варіативності й оновлення традиційних сюжетно-образних структур у різних жанрових і стильових системах.

Ці та інші праці дали можливість виробити методологічний підхід до питання рецепції релігійних мотивів і сюжетів у художньому слові, заснований переважно на історико-культурологічному розгляді, рецептивній естетиці, компаративістиці й філологічному аналізі художніх творів. Прикметно, що здебільшого дослідники зверталися до творчості українських письменників епохи давньої української літератури, романтизму, реалізму, раннього модернізму. Такий підхід дає змогу простежити не лише походження сакральних образів, а й специфіку їх художнього переосмислення за різних культурно-історичних умов. Слід, однак, зважати, що дослідження В. Антофійчука та А. Нямцу 1996-1997 років постали в іншому літературному контексті, тому сучасна українська література не була в них предметом спеціального аналізу (Антофійчук, Нямцу, 1996, 1997).

Ігор Набитович у праці «Універсум *sacrum*’у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)», (2008) не тільки уточнив концепції своїх попередників, але й запропонував новий методологічний підхід. Це динамічна модель-матриця категорії *sacrum* як складної фрактальної структури, що дає можливість виявити елементи сакрального на макро- та мікрорівнях. Так, літературознавець не тільки розширює об’єкт дослідження, звертаючи увагу і на

твори періоду українського модернізму, і на твори українського постмодернізму, а й пропонує нову модель дослідження, за якою «вияви сакрального в художній літературі віднаходяться через інтерпретаційно-герменевтичні представлення художніх характеристик сакрального часу та простору (сакрохронотопу), ієрофаній, теофаній, структурних компонентів релігійної символіки, через дискрипцію релігійних обрядів та ритуалів, мітологічних структур, які покликані, з одного боку, устійнити й певним чином задекларувати та провести консервацію досвіду освоєння *sacrum*, з іншого – перевести цей досвід, «втїлити» його у логос – у міти, літургійні тексти, і – для людини сучасної – тексти художні» (Набитович, 2008, с. 542). Концепція Ігоря Набитовича уможливила аналіз широкого спектру проблем історії української та європейської літератур, із особливою увагою до міжкультурних взаємин і типологічних паралелей між національними літературними традиціями. Вагоме місце в науковому доробку літературознавця займає розгляд історичної прози української еміграції ХХ століття, де він простежено моделі осмислення історичної пам'яті, національної ідентичності й травматичного досвіду вигнання. Вивчення сакрального виміру художньої літератури, а також оригінальне застосування математичних і структурних моделей у літературознавчих дослідженнях відкрило нові ракурси в інтерпретації складних естетичних явищ (Набитович, 2008).

Поступово розширювалося поле уваги дослідників, так, Олена Ткаченко запропонувала комплексний аналіз рецепції образів Каїна та Авеля в українській літературі ХХ століття, залучивши до аналізу широкий корпус фольклорних текстів, апокрифів і художніх творів. Дослідниця простежує, як лаконічна біблійна оповідь розширюється за рахунок апокрифічних доповнень і народної уяви, що прагне заповнити смислові лакуни канонічного тексту. Особливу увагу вона приділяє процесу профанації біблійного сюжету у фольклорі, через який сакральна історія адаптується до повсякденного світосприйняття українців. Вагомим є також аналіз гностичних філософських і космогонічних мотивів, що виразно проявляються в інтерпретаціях образу Каїна в апокрифічній та художній традиції. У підсумку праці Олени Ткаченко демонструють самотність

українського переосмислення біблійних образів Каїна й Авеля, заснованого на альтернативному прочитанні, доповненні та трансформації канонічного наративу (Ткаченко, 2009).

Згодом увага дослідників розширювалася й об'єктом дослідження все частіше ставали твори сучасної української літератури. Наприклад, Юлія Вишницька дослідила мітологічні сценарії на матеріалі творів Сергія Жадана, Галини Пагутяк, Марії Матіос та ін. (Вишницька, 2014, 2015, 2016), Олена Бондарева – рецепцію міту в сучасній українській драматургії (Бондарева, 2006) тощо, а Ангеліна Кравченко – художнє моделювання релігійної ідентичності у прозі Оксани Забужко, Юрія Іздрика, Сергія Жадана у контексті релігійного дискурсу сучасної української літератури (Кравченко, 2024).

Увиразнення методологічних підходів до вивчення рецепції біблійних та / або релігійних мотивів, сюжетів, образів в українській літературі (поєднання історико-літературного порівняльного, міфокритичного, герменевтичного, філологічного аналізу та ін.), розширення предмета дослідження – від давньої української літератури до сучасного українського літературного процесу – усе це актуалізує тему трансформації релігійних мотивів в українській літературі загалом або на прикладі творчості окремих письменників зокрема. Формування теоретичної моделі інтерпретації релігійних мотивів у художніх творах дає можливість розширювати поле досліджень і звернути увагу на творчість окремих представників сучасного українського літературного процесу, зокрема тих, у творчості яких послідовно простежується звернення до біблійних сюжетів, мотивів, образів, символів. Так, знаковою постаттю сучасної української літератури є Сергій Жадан, чиї твори щоразу викликають резонанс і серед критиків (наприклад, у працях К. Ніколенко про рецепцію творчості письменника в українському та західному науковому просторі (Nikolenko, 2022), Н. Вітрук, присвячених стилістичним особливостям його художнього мовлення (Вітрук, 2020), М. Реутової, яка аналізує екзистенційні виміри поезики Жадана (Реутова, 2019), О. Ватаги, що зосереджується на проблематиці життя і смерті в поетичному дискурсі автора (Ватага, 2023), а також У. Федорів, котра досліджує просторову

символіку й мотив (без)домності у прозі письменника (Федорів, 2019)), і серед читачів, відзначені численними преміями, зокрема Центральноєвропейською літературною премією Angelus за збірку «Месопотамія» (2015), Премією миру Німецької книжкової торгівлі (2022) та Австрійською державною премією з європейської літератури (2025). Важливим аргументом на користь вибору саме творчості Сергія Жадана є також те, що у його творах рік у рік увиразнюється релігійна тематика і проблематика (від збірки «Життя Марії» – до збірки «Господь симпатизує аутсайдерам», від роману «Ворошиловград» – до збірки «Арабески»). Так, вказані приклади є різними за тематикою, проблематикою і жанром, але, попри все, в них читачі і критика спостерігають зростання ролі релігійних символів та образів, сюжетів і мотивів у творчості Сергія Жадана. Постає питання: якою є авторська інтерпретація релігійних мотивів? Чи перекодує автор сенси і зміст Святого Письма у своїх творах? Як це впливає на тематику, проблематику, жанрові особливості творів письменника?

Варто зауважити, що поезія й проза Сергія Жадана у цьому контексті займають чільне місце в сучасній українській літературі та є показовими для розуміння особливостей постмодерного художнього мислення. Поетична й прозова творчість письменника вирізняється багат шаровістю, інтертекстуальністю, активним залученням біблійних алюзій, сакральних образів і релігійних мотивів, які зазнають суттєвої художньої трансформації. У творах Сергія Жадана сакральне часто постає у взаємодії з профанним, буденним, маргінальним, що зумовлює специфічну поетику та особливий тип світоглядної рефлексії.

Попри значну кількість літературознавчих досліджень, присвячених творчості Сергія Жадана (зокрема, Юлії Цвілінської «Образи та мотиви лірики Сергія Жадана (на матеріалах збірок 1995-2012 років)» (2021), Віталія Кононенка «Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана» (2018), Юлії Вишницької «Індивідуально-авторська реконструкція есхатологічних міфосценаріїв у художніх творах Сергія Жадана» (2015), Лариси Коткової «Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на

матеріалі збірки «Скрипниківка»» (2023), Ольги Капури «Характерні ознаки постмодернізму у поезії Сергія Жадана» (2024)), проблема релігійних мотивів і концепту *sacrum* в його художньому доробку досі не отримала комплексного системного висвітлення. Наявні наукові розвідки зосереджуються переважно на соціальній проблематиці, поетиці постмодернізму, урбаністичному дискурсі або мовностилістичних особливостях творів письменника, тоді як сакральний вимір його творчості часто розглядається фрагментарно або побіжно. Це зумовлює актуальність пропонованого дослідження, спрямованого на цілісний аналіз художньої трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана.

Актуальність теми визначається також необхідністю нового осмислення функціонування релігійних мотивів у сучасній українській літературі, передусім у межах постмодерністського дискурсу, де сакральне постає як динамічна категорія, що підлягає переінтерпретації, іронічному переосмисленню, десакралізації або, навпаки, набуває нових смислових акцентів. Дослідження релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана дає змогу простежити еволюцію сакральних образів, виявити їх поетикальні функції та визначити місце письменника в сучасному духовно-культурному просторі України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах Комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації».

Об'єкт дослідження – художні твори Сергія Жадана (поезія (збірки Сергія Жадана «Генерал Юда», «Цитатник: Вірші для коханок і коханців», «Пепсі», «Балади про війну і відбудову: Нова книга віршів», «Історія культури початку століття», «Марадона: Нова книга віршів», «Ефіопія», «Вогнепальні й ножові», «Життя Марії: Книга віршів і перекладів», «Тамплієри: Нові вірші, 2015–2016», «Антенa», «Список кораблів: Нові вірші, 2018–2019», «Псалом авіації», «Скрипниківка», а також «Месопотамія» і «Господь симпатизує аутсайдерам») та проза («Ворошиловград», «Інтернат», «Месопотамія», «Арабески»)), в яких виявлено релігійні мотиви.

Предмет дослідження – рецепція релігійних мотивів, образів та їх художня трансформація у поетичних і прозових творах Сергія Жадана у контексті розвитку сучасної української літератури.

Мета дисертації – проаналізувати та виявити специфіку та динаміку трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана, з'ясувати їх поетикальні функції, семантичні зсуви й роль у формуванні авторської картини світу.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати основні наукові підходи до тлумачення понять релігійність, *sacrum*, релігійний мотив у гуманітарному знанні.
- 2) окреслити місце релігійних мотивів в українському постмодерністському літературному дискурсі.
- 3) визначити типологію релігійних мотивів у сучасній українській літературі.
- 4) простежити особливості мотивної організації художнього світу Сергія Жадана.
- 5) проаналізувати специфіку реалізації релігійних мотивів у прозових творах письменника.
- 6) виявити поетикальні функції релігійних мотивів у ліриці Сергія Жадана.
- 7) здійснити аналіз ключових релігійних мотивів (Різдво, Марія, праведник, церква) у творчості автора.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплексний міждисциплінарний підхід, що поєднує традиційні літературознавчі методи з елементами прикладної та корпусної лінгвістики.

Основними методами дослідження є:

- літературознавчий аналіз – для інтерпретації художніх текстів Сергія Жадана та виявлення поетикальних функцій релігійних мотивів;
- герменевтичний метод – для тлумачення сакральних смислів, біблійних алюзій і релігійних образів у художньому контексті;
- структурно-семантичний аналіз – для дослідження мотивної організації текстів і семантичних трансформацій релігійної лексики;

- типологічний метод – для класифікації релігійних мотивів і лексем сакрального поля;
- порівняльний метод – для зіставлення релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана з аналогічними явищами в українському постмодерністському дискурсі;
- діахронний метод – для простеження еволюції релігійних мотивів і лексичних одиниць у різні періоди творчості письменника.

З метою підсилення аналітичної об'єктивності дослідження застосовано методи прикладної та корпусної лінгвістики, зокрема:

- ✓ корпусний аналіз текстів для виявлення частотності релігійної лексики;
- ✓ контекстуальний аналіз для дослідження семантичних зсувів сакральних лексем у художньому середовищі;
- ✓ елементи кількісного аналізу для встановлення закономірностей уживання релігійної лексики в поетичних і прозових текстах.

Поєднання літературознавчого аналізу з кількісними корпусними методами забезпечує комплексний підхід до вивчення художньої трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана.

У межах дисертації сформовано авторський корпус текстів Сергія Жадана, призначений для аналізу релігійної лексики та сакральних образів. Корпус охоплює поетичні й прозові твори письменника різних періодів творчості, що дає змогу здійснити діахронний аналіз функціонування релігійних мотивів. Корпус створено шляхом суцільної вибірки текстів з подальшою тематичною розміткою релігійної лексики. До корпусу включено лексичні одиниці, пов'язані з такими семантичними групами:

- біблійні персонажі та імена;
- сакральні події та свята;
- релігійні інституції та простори;
- символи віри та сакральні предмети;
- абстрактні релігійні поняття.

Розмітка корпусу здійснювалася з урахуванням контекстуального значення лексем, що дозволило зафіксувати семантичні зсуви, іронічні трансформації та випадки повторної сакралізації. Корпусний аналіз дав змогу встановити частотність уживання релігійної лексики, виявити типові контексти її функціонування та простежити взаємодію сакрального й профанного в художньому світі автора.

Створений корпус розглядається не лише як допоміжний інструмент дослідження, а й як самостійний науковий результат, що може бути використаний у подальших літературознавчих і лінгвістичних студіях, присвячених аналізу сакральної проблематики в сучасній українській літературі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

уперше:

- ✓ здійснено комплексний літературознавчий аналіз релігійних мотивів у поетичній і прозовій творчості Сергія Жадана як цілісної мотивної системи;
- ✓ обґрунтовано концепцію художньої трансформації релігійних мотивів у постмодерному дискурсі творчості Сергія Жадана, що поєднує процеси десакралізації, іронізації та повторної сакралізації;
- ✓ запропоновано типологію релігійних мотивів у сучасній українській літературі кінця XX – початку XXI століття з урахуванням специфіки постмодерністської поетики;
- ✓ проаналізовано діахронну еволюцію ключових релігійних мотивів (Різдво, Марія, праведник, церква) в художньому світі Сергія Жадана.

уточнено:

- ✓ понятійно-категоріальний апарат сучасного літературознавства для дослідження сакрального в літературі, зокрема розмежування понять *sacrum*, релігійність, релігійний мотив, образ і концепт у межах сучасного літературознавства;
- ✓ поетикальні функції релігійних мотивів у прозі та ліриці Сергія Жадана як елементів смислотворення, аксіологічного вибору та світоглядної рефлексії;

- ✓ місце творчості Сергія Жадана в контексті українського постмодернізму з огляду на сакральний вимір його художнього мислення.

набули подальшого розвитку:

- ✓ теоретичні положення мотивознавства щодо динамічної природи мотиву в умовах постмодерного художнього дискурсу;
- ✓ уявлення про взаємодію сакрального й профанного як визначальний чинник поетики сучасної української літератури;
- ✓ підходи до аналізу релігійних мотивів як культурних і антропологічних кодів у художньому тексті.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та поглибленні сучасних літературознавчих уявлень про функціонування релігійних мотивів і концепту *sacrum* в художньому дискурсі українського постмодернізму. У роботі сформовано цілісний теоретичний підхід до аналізу сакральної проблематики, що поєднує мотивознавчий, поетикальний і культурно-антропологічний рівні інтерпретації художнього тексту.

У дисертації уточнено та систематизовано понятійно-категоріальний апарат дослідження сакрального в літературі, зокрема обґрунтовано розмежування понять *sacrum*, релігійність, релігійний мотив, сакральний образ і концепт з урахуванням специфіки постмодерністського художнього мислення. Це дозволяє уникнути редукції сакрального до конфесійного рівня та розглядати релігійні мотиви як багатовимірні смислотворчі структури.

Запропоновано авторську інтерпретаційну модель художньої трансформації релігійних мотивів, яка враховує процеси десакралізації, іронізації, інтертекстуального переосмислення та повторної сакралізації в сучасному літературному тексті. Такий підхід поглиблює теорію мотиву, демонструючи його динамічний характер у межах постмодерного дискурсу.

Уперше в українському літературознавстві релігійні мотиви в творчості Сергія Жадана осмислено як цілісну мотивну систему, що виконує не лише символічну, а й світоглядну та аксіологічну функцію. Це уточнює уявлення про поетику сучасної української літератури та сприяє переосмисленню ролі

сакрального як смислового ядра художнього тексту кінця XX – початку XXI століття. Теоретичні положення та висновки дисертації можуть слугувати методологічною основою для подальших досліджень проблем сакрального, мотивної організації та поетики сучасної української літератури, а також для компаративних студій, присвячених аналізу релігійних мотивів у європейському постмодерному художньому просторі.

Запропонований у дисертації підхід до аналізу художньої трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана розширює методологічні можливості дослідження постмодерністського літературного дискурсу та сприяє глибшому осмисленню взаємодії сакрального й профанного в художньому тексті. Отримані результати доповнюють сучасні наукові студії з поетики, мотивознавства та інтерпретації сакральних смислів у літературі кінця XX – початку XXI століття.

Матеріали дисертації можуть бути використані для подальших теоретичних розвідок у галузі українського літературознавства, компаративістики, культурології та досліджень релігійної проблематики в художньому слові.

Практичне значення дисертації полягає в можливості використання її результатів у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання курсів «Сучасна українська література», «Історія української літератури кінця XX – початку XXI століття», «Теорія літератури», а також спеціальних курсів і семінарів, присвячених творчості Сергія Жадана та проблемам сакрального в літературі.

Матеріали дослідження можуть бути використані при підготовці навчально-методичних посібників, лекційних курсів, програм спецсемінарів, а також у написанні курсових, бакалаврських і магістерських робіт. Окремі положення та висновки дисертації можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень, присвячених аналізу релігійних мотивів у сучасній українській літературі та постмодерному художньому дискурсі.

Особистий внесок автора полягає у формуванні корпусу даних, авторській методичній розробці алгоритму аналізу релігійних мотивів, здійсненні

порівняльного аналізу текстів. Дослідження зосереджує увагу на художній трансформації релігійних мотивів у поезії Сергія Жадана, поєднуючи теоретичне осмислення *sacrum* з аналізом конкретних текстових рішень. У вступі окреслено мету, завдання, об'єкт і предмет, що вибудовує послідовний рух від історико-теоретичного визначення *sacrum* до його текстових реалізацій у сучасній українській літературі. Корпус становлять збірки й книги: «Генерал Юда», «Цитатник: Вірші для коханок і коханців», «Пепсі», «Балади про війну і відбудову: Нова книга віршів», «Історія культури початку століття», «Марадона: Нова книга віршів», «Ефіопія», «Вогнепальні й ножові», «Життя Марії: Книга віршів і перекладів», «Тамплієри: Нові вірші, 2015–2016», «Анテナ», «Список кораблів: Нові вірші, 2018–2019», «Псалом авіації», «Скрипниківка», а також «Месопотамія» і «Господь симпатизує аутсайдерам». У методології поєднано історико-літературний, описовий, ідейно-художній, рецептивний, семіотичний, інтертекстуальний і порівняльний підходи; така комбінація дає змогу простежити динаміку мотивів і їхню семантичну переакцентацію в новітньому контексті.

Аналітична оптика спрямована на ремінісценції та парафрази біблійних текстів, їхню взаємодію з урбаністичним хронотопом і наративами війни, праці та міграції. Виокремлено тематичні вузли – «Різдво», «Марія», «Праведники», «Церква», – що структурують релігійний код у творах Жадана та дозволяють трактувати поетичні й прозові тексти як єдине смислове поле. Виявлено дві взаємопов'язані тенденції рецепції: іронічно-карнавальну (з постмодерними акцентами) та філософсько-символічну (з екзистенційними наголосами); обидві підтримують етичну перспективу співпричетності й свідчення. У цьому полі спостережень постійно працює інтертекст – апокрифічні натяки, псалмові перегуки, євангельські паралелі – разом із поетикальними механізмами ритму, повтору, каталогу та монтажу.

Обґрунтовано розмежування релігійного й морального дискурсів, що унеможливорює редукцію сакрального до етичної декларації: предметом релігійного досвіду постає трансцендентне, тоді як моральний досвід зорієнтований на міжлюдські стосунки. Додатково залучено фрактальну

перспективу: через самоподібність структур *sacrum* – від мікрообразу до великого наративу – демонструється повторюваність і варіативність сакральних фігур. Ця оптика підтверджує можливість системного опису релігійного коду Жадана як динамічної мережі смислів, у якій біблійна пам'ять взаємодіє з мовою міста.

Показано, що Жадан інтенсивно залучає біблійні образи та імена святих, але не ізолює їх у «високому» реєстрі: вони входять у повсякденні сюжети, у простір конкретної локальності, у досвід тілесної праці, втрат і солідарності. Унаслідок цього сакральні моделі не віддаляються від читача, а верифікуються щоденною практикою – жестом підтримки, риторикою свідчення, енергією спільнотної відповідальності. Можна припустити, що релігійна лексика у цих текстах «відтінюється» загальноновживаною, дотичною до релігійної семантики, і саме ця домішка витворює ефект «святого письма від Жадана».

У підсумку вимальовується послідовна стратегія читання: від теоретичного визначення *sacrum* – до мотивного аналізу в межах виокремлених вузлів і жанрових площин; від фіксації інтертекстуальних механізмів – до їхньої етичної продуктивності в сучасному історичному контексті. Така структура показує, як біблійні ремінісценції набувають нової комунікативної сили в поетичній мові сьогодення.

Апробація дослідження.

Апробація результатів дослідження відбувалася на таких наукових заходах:

- VII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (21 листопада 2022 року, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна);

- VII Всеукраїнських наукових читаннях за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (6–7 квітня 2023 року, Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

- Міжнародній науковій конференції «Українська еміграція після 1945 року: історія – суспільство – культура – наука» (16 листопада 2023 року, Вроцлавський

університет / Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Вроцлав – Київ);

– VIII Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (30 листопада 2023 року, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна);

– VIII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (11–12 квітня 2024 року, Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

– IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (8 листопада 2024 року, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна);

– IX Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (10–11 квітня 2025 року, Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

– круглому столі «Деколонізація української пам'яті: академічність, письменство, мистецькі практики» (14 листопада 2025 року, Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ, Україна);

– X Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених «Актуальні проблеми літературознавства і мовознавства» (12 грудня 2025 року, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в п'яти одноосібних статтях, опублікованих у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України.

Структура дисертації. Дослідження складається із вступу, основної частини, висновків, списку літератури (244 позиції) та додатків. Загальний обсяг дисертації – 184 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Релігійна свідомість і релігійний досвід людини кінця XX – початку XXI століття: теоретико-методологічна модель осмислення у гуманітарних науках

Релігійна свідомість людини кінця XX – початку XXI століття розвивається в умовах глибоких світоглядних змін, спричинених стрімким розвитком нових медіа, постправди, кризою модерного раціоналізму та постмодерного світогляду, досвідом тоталітарних ідеологій та глобалізаційних процесів. Нині людина перебуває у пошуках сенсу буття, в яких віра є частиною глибокого внутрішнього екзистенційного досвіду.

У сучасному гуманітарному знанні релігія дедалі частіше осмислюється і як система вірувань та / або як соціальний інститут, і як культурно-сисловий феномен буття особистості. XX – початок XXI століття характеризують процеси протистоянь та суперечностей, злагоди і взаємодії у межах світсько-гуманістичного та релігійно-конфесійного світоглядів – і в звичайному житті людини, і в конкретних практиках соціального буття (законодавчих норм, норм моралі, у сфері медіа та ін.) громадянського суспільства та державних інституцій. Незважаючи на те, що класична секуляризаційна парадигма, яка була сформована у межах модерністського світогляду і виходила з того, що релігія поступово займе маргінальну позицію у раціональному світі, кінець XX – початок XXI століття засвідчив, що релігія здатна трансформуватися та відтворюватися в нових культурних формах. Цей процес пов'язують із явищем постсекулярності – такого сучасного стану суспільства, який визнає вплив релігії на розвиток свідомості людини та розвиток суспільства всупереч теоріям повного зникнення релігійності. Концепція постсекуляризації орієнтована на переосмислення релігії, ролі релігій, релігійності та релігійних інститутів і практики – як у житті спільнот, громадянського суспільства, так і житті конкретної особистості. Ключові аспекти постсекулярної доби описують через: 1) визнання впливу релігії на розвиток

суспільства, його спільнота та особистість; 2) необхідність діалогу між релігійними та світськими світоглядними позиціями; 3) переосмислення ролі раціонального, зокрема протиставлення релігійного як ірраціонального та секулярного як раціонального; 4) поширення ідей постсекулярності в філософії, культурології, соціології, релігієзнавстві, у цілому – в гуманітаристиці.

Про високий рівень релігійності у сучасному суспільстві можна стверджувати, зокрема, на прикладі даних, систематизованих в інформаційних матеріалах, підготовлених до круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин»¹. Ці дані систематизують моніторинг досліджень сприйняття релігії в українському суспільстві від 2000 до 2018 років (зауважимо, що дані 2018 року не включають даних із окупованих районів Донецької та Луганської областей та АР Крим). Отже, як фіксує звіт: «Рівень маніфестованої релігійності в Україні впродовж 2010-2018рр. залишається досить високим і наразі становить 72% опитаних. Традиційно рівень релігійності є вищим у старших вікових групах, порівняно з молодшими, та серед жінок, порівняно з чоловіками» (Звіт, с. 3). У контексті нашого дослідження також є важливим ось ці дані: «Релігія як життєва цінність. Оцінка важливості релігії в житті респондентів зростає з 2000р. до 2010р. – 63% і 72% респондентів, відповідно, в ці роки називали релігію дуже або скоріше важливою. Однак, після 2010р. позначився тренд на зниження важливості релігії (до 57% у 2016р. і 58% у 2018р.). Як і рівень релігійності, визнання важливості релігії в житті залежить від регіону: так, на Заході її вважають важливою 89% опитаних, а на Сході – лише 40%» (звіт, с. 4). Такі дані не тільки свідчать про важливість релігії як життєвої цінності у буття українців, але й підтверджують загальну тенденцію у суспільстві: релігія у контексті секулярної та / або постсекулярної концепції потребує глибокого аналізу та переосмислення. Адже однозначно стверджувати, що початок XXI століття фіксує цілковиту відмову від релігій не можна, навпаки – однозначно можна констатувати: релігія та релігійність є невіддільною частиною буття людини. Особливо цікавою є динаміка зміни релігійності, зокрема українців: у 2000 році 57,8% опитаних

¹ Соціологічні дані наводяться у дослідженні, яке було проведене центром Разумкова спільно із Представництвом Фонду Конрада Аденаура у 2018 році: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf

називали себе віруючими; 2010 році 71,4% респондентів характеризували себе як віруючих, опитування 2013 році фіксує 67,0% респондентів, які вважають себе віруючими, 2014 року 76% назвали себе такими, що вірять у Бога, 2016 року таких серед опитаних було – 70,4%, 2017 року – 67,1%, а 2018 року 71,7% (Центр Разумкова, 2018). Тобто – поняття «віра», «релігійність», «релігійна свідомість» є невіддільною частиною світосприйняття українців, їхньої свідомості і почасти їхніх щоденних практик.

Прикметно, що дослідження, яке Центр Разумкова презентував в 2024 році – «Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024»: «...станом на кінець 2010 р., порівняно з 2000 р., число громадян, які визнають себе віруючими, зросло з 58 до 71%¹. Надалі, впродовж 2010-2020 рр., частка віруючих серед дорослих громадян України становила в середньому 70%. Водночас дослідження 2014 р. зафіксувало зростання, порівняно з «довоєнним» 2013 р., числа віруючих з 67% до 76% – що є характерним для суспільства, що опинилось у стресовій ситуації. Цей показник досі залишається найвищим за всі роки спостережень; надалі він знижувався і становив наприкінці 2021 р. 68% опитаних. Із початком повномасштабної російської агресії він зріс до 74%, але у 2023-2024 рр. знижувався (до 70,5% у 2023 р. і 68% у 2024 р. (від 85% жителів Заходу країни до 55% жителів Сходу)» (Якименко, Биченко, Міщенко, 2024, с. 5). Відтак ці дані підтверджують, що у кризові часи, під час війни актуалізується релігійність як світоглядний складник, вона стає потужним смисловим ресурсом для кожної особистості. Людина не скільки хоче дискутувати про сакральне та профанне, скільки прагне знайти точку опору у хисткій реальності жорстокого світу та джерело сили і стійкості у трагічні часи війни.

Також у цьому контексті варто згадати результати дослідження Олега Козловського «Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу» (2007), в якій розроблено типологію релігійно свідомості та релігійного досвіду, а також описано особливості функціонування за постсекулярної доби, зокрема: 1) «зміна

світоглядного статусу науки та функціонування релігії як її альтернативи»; 2) «релігія як один із основних інструментів ідентичності в посткомуністичних державах доби глобалізації» (Козловський, 2007, с. 166–167). Ще однією ознакою постсекулярної доби є трансформація язичництва та поява неоязичництва, яку описує на прикладі досвіду України, Оксана Сморжевська (Сморжевська, 2017).

Не менш цікавим є висновки, зроблені В'ячеславом Агеєвим у науково-популярній праці «Релігія має померти, або У кого ми повіримо після Бога», щодо окремих тенденцій у сучасному світі, серед яких одна із очевидних: «...зростання кількості людей, які сприймають себе як «духовних», але не хочуть асоціюватися з формалізованими ієрархічними структурами організованих релігій, а натомість прагнуть молитися чи медитувати, як їм забажається, не обмежуючись якоюсь однією традицією» (Агеєв, 2021, с. 353). Розмивання граней між релігіями, на думку В. Агеєва, зумовлене кількома чинниками: трансгуманізм, адаптація релігій до цифрового світу, поява штучного інтелекту, дискордіанство, релігійний синкретизм, дегуманізація, ерцаз комунікації в соціальних мережах та самотність сучасної людини та ін. (Агеєв, 2021, с. 307 – 376).

Таку саму ситуацію аналізує Г. Нельсон у праці «Культи, нові релігії та релігійна творчість» (2011), у якій феномен нових релігійних рухів інтерпретовано крізь призму креативності та динаміку розвитку суспільств і розглядає нові релігії як форми інноваційної та релігійної уяви людини, і стверджує, що нові вірування формуються завдяки лідерству та символічним системам (Nelson, 2011). А от у праці К. Р. Коттера та Д. Г. Робертсона «Після світових релігій: реконструкція релігієзнавства» (2016) класична парадигма світових релігій проаналізована у контексті популярної культури, нових медіа та повсякденної релігійності сучасної людини, яка втікає від світових релігій через вплив медіа та живе в умовах релігійного плюралізму (Cotter & Robertson, 2016).

Ця тенденція корелює із висновками Томаса Лукмана, які він зробив у праці «Невидима релігія» (написана 1963 року, надрукована 1967 року), щоб описати особливості неінституційної релігії, до великої трансформації релігії в XX столітті, які призвели до того, що релігія та релігійна свідомість стали частиною

приватного, а не публічного досвіду людини, як і в домодерні часи. Це дало підстави вченому зробити висновок про три ознаки релігійності та релігійного досвіду в XX столітті: 1) плюралізація, або розширення поля впливу релігії; 2) приватизація та індивідуалізація релігії та релігійного досвіду; 3) зменшення трансцендентності, перехід від великих до мінімальних трансценденцій (Luckmann, 1991).

Утім, висновки і Олега Козловського, і Оксани Смержевської, і В'ячеслава Агеєва та зарубіжних дослідників (Г. Нельсон, К. Р. Коттер та Д. Г. Робертсон, Т. Лукман та ін.) корелюють із загальною ситуацією щодо релігійності та / або релігійної свідомості: релігійна свідомість людини кінця XX – початку XXI століття формується в умовах глибоких світоглядних змін. Зрештою глибоку відповідь дає Блаженніший Святослав Шевчук у розмові з Оксаною Забужко із приводу творів Лесі Українки: «...культура постійно змінюється, як і категорії мислення. Кожну нову хвилину нашого життя потрібно наново євангелізувати. Мені треба сьогодні наново відновити свій контакт з Богом в контексті нового дня, мені потрібно воплотити свою віру в конкретні вчинки сьогодні, бо вчора були інші обставини. Це, я би сказав, є справжній дух християнського розуміння таїнства Воплочення Божого Сина і того Святого Духа, який помагає тобі крокувати історією» (Шевчук, Забужко, 2020 с. 121). Втім, філософською домінантою релігійної свідомості на сучасному етапі є трансформація, яка в Україні зумовлена і поверненням до релігії після десятиліть примусової атеїзації за радянської доби, і формою відновлення історичної пам'яті українців, тяглості української культури, і способом долання екзистенційної кризи у часи російсько-української війни.

Релігійний досвід сучасної людини має екзистенційний та особистісний вимір, а Бог у цьому контексті є втіленням Таїни, яка відкривається в травматичному досвіді страждання, втрат, війни, самотності чи дилем внутрішнього вибору (див., наприклад, релігійний дискурс у збірці Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає» (Дронь, 2025)). В українській духовній традиції це співзвучно бароковому світовідчуттю, філософії Григорія Сковороди та ідеї

«серця» як осереддя істини (так, Віра Сулима пише, що в епоху бароко «Біблія була вищим авторитетом і в розумінні літературних жанрів, і у відчутті стилю, і, що дуже важливо, у способі мислення» (Сулима, 1998, с. 138)).

Зауважимо, що у бароковій інтерпретації текстів Святого Письма формується особлива модель сакрального мислення, заснованого на засадах багаторівневої символізації. Метафори, алюзії та порівняння у бароковій поезії набувають глибини, за якої окремий образ функціонує як інтертекстуальний горизонт, в якому актуалізуються біблійні сюжети. Синкретизм християнської та античної образності, а також зіставлення історичних і біблійних постатей сприяють відтворенню універсальних сакральних смислів у координатах загальнокультурного досвіду, як це засвідчує, зокрема, символічне зіставлення Епікура та Ісуса Христа у творчості Григорія Сковороди. Також в епоху бароко можна зауважити антиномію як поєднання несумісного: трагічного й комічного, піднесеного й низького, сакрального й профанного. Це виявляється як у метафізичній поезії, так і в театралізованих формах – вертепі чи шкільній драмі, де біблійні сюжети зазнають травестіювання й адаптації до соціально-історичних реалій XVII–XVIII століть. Формальна експериментальність бароко (силабічний вірш, барокова проповідь, фігурні та комбінаторні поетичні форми) посилює рецептивний потенціал сакрального тексту, перетворюючи читача на активного учасника інтерпретаційного процесу та сприяючи переосмисленню біблійних смислів у межах конкретного культурного контексту.

У цьому зв'язку історико-літературна перспектива, окреслена у монографії Оксани Сліпушко «Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави» (2009), дає підстави розглядати барокову сакралізацію як етап тривалої еволюції української словесності, а не як ізольоване явище. Дослідниця простежує літературні образи водночас у діахронічному й синхронічному вимірах, акцентуючи на парадигмі святості, своєрідній руській моделі образотворення та особливій ролі автора-книжника як інтерпритатора біблійного канону і традиції. Саме ця настанова на багаторівневе прочитання образу, в якому поєднується канонічний, історичний, символічний авторський

сміслові пласти, уможлиблює розуміння барокової поетики як закономірного продовження давньої моделі сакрального мислення. (Сліпушко, 2009). Натомість у праці, присвяченій літературі Ренесансу і Бароко, такий розвиток постає вже в ширшому ранньомодерному контексті, де біблійний текст переакцентовується через риторизацію, жанрову диференціацію та посилення символічної гри. Отже, бароко успадковує від попередньої книжної традиції принцип духовно-сислової місткості образу, перетворюючи біблійну семантику на динамічний простір культурних відповідників, історичних аналогій і складний інтертекстуальних перегуків (Сліпушко, Щелкунова, Катужунська, 2022).

Утім, у філософських та естетичних координатах початку ХХІ століття можна зауважити інші ознаки релігійної свідомості, зокрема плюралізацію та фрагментарність віри (так, як свідчить дослідження центру Разумкова, «декларування респондентами належності до певної релігійної організації, церкви не завжди пов'язано з ідентифікацією себе як віруючого і може бути зумовлено, зокрема, соціокультурною чи етнічною ідентичністю. Власне релігійна ідентичність має для громадян значно менше значення, ніж громадянська, регіональна чи локальна ідентичності. Більшість громадян висловлюють переконання, що релігійна віра не передбачає обов'язкової віросповідної визначеності («людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію»))» (Якименко, Биченко, Міщенко, 2024, с. 22)).

Характерною рисою релігійної свідомості людини кінця ХХ – початку ХХІ століття є фрагменти біблійної традиції, народної побожності, філософських і психологічних інтерпретацій, а часом – елементи східної містики чи світської духовності. З урахуванням висновків соціологічних досліджень центру Разумкова, можна сказати, що в Україні однією з ознак постсекулярної доби є феномен «віри без церкви» або «церкви без догматичної жорсткості». І ці ознаки змінилися за час російсько-української війни, адже навіть сприйняття сакрального часу й простору, а також традиційні місця зустрічі людини і Бога трансформувалися: сакральне стало не тільки частиною повсякденного досвіду, але й опинилося в інших просторах: на Майдані, на лінії бойового зіткнення, під час спільної молитви на

лінії фронту чи вулиці або площі міст України. В українській культурі такі зміни засвідчують формування нової громадянської сакральності, в якій релігія, релігійна свідомість, релігійна символіка переплітаються із національними, екзистенційними смислами, новітніми культурним практиками.

Також варто зауважити ще одну особливість функціонування релігії у сучасному світі – цифровий простір. Прикметно, що аналітичні матеріали центру Разумкова засвідчують таку тенденцію: «Останніми роками частина вірян бере участь у релігійних відправах у мережі Інтернет. За даними останнього опитування, брали участь у відправах у мережі Інтернет 14% опитаних. Найбільшою мірою це виражене у жителів Західного регіону, вірних УГКЦ. Загалом до використання Церквою новітніх інформаційних технологій (соціальних мереж, практики «церков у смартфоні») прихильно ставляться 42% опитаних» (Якименко, Биченко, Міщенко, 2024, с. 23). Цифрові технології та нові медіа не тільки сприяють поширенню релігій та релігійної свідомості, але й створюють умови для появи для нових форм спільноти та комунікації у цьому контексті. Це і розширює поле релігійності у сучасному світі, і водночас руйнує відчуття цінності сакрального місця (храму, церкви, місця молитви як усамотнення тощо), що посилює відчуття поверховості у сприйнятті релігії, втрату відчуття глибини тієї сакральної тиші, яка виникає у хвилини молитви. В українському контексті це набуває іще одного виміру, пов'язаного із питанням: чи є Бог в окопах, укриттях, в яких перебувають люди під час обстрілів, чи є Бог на полі бою? Це екзистенційне напруження ще більш підкреслює крихкість людського буття і запит на певність, яку могла би подарувати віра.

Утім, віра та сумнів, надія та відчай, сакральне і профанне – усі ці складники амбівалентного релігійного досвіду сучасної людини ще раз доводять: релігійна ідентичність сучасної людини не є цілісною, а особливо в Україні за часів російсько-української війни це посилюється відчуттям екзистенційної кризи та глибоко травматичного досвіду українців, для яких релігія тепер – це відкритий простір духовного шукання, у якому людина знову і знову намагається віднайти сенс буття між травмою і надією, пам'яттю і наділенням майбутнього смислом.

Зауважимо, що постсекулярне мислення не означає категоричну відмову від релігії, натомість фіксує стан, за якого релігія мислиться не як вияв донаукового світогляду особистості, а як один із способів символічного осмислення реальності. Дискусія розгортається не сфері істинності / неістинності релігійних тверджень, а у контексті рецептивного потенціалу релігії та/ або релігійної свідомості. Сакральне постає як смисловий ресурс, що активується в процесі читання, інтерпретації та культурного досвіду. Ірина Грохолінська, досліджуючи явище постсекулярності, зауважує: «Постсекулярність як особливий стан релігійності, коли демаркація світського й релігійного є доволі лабільною й узалежненою цілою низкою як зовнішньо-соціальних, так і внутрішньо-психологічних чинників, демонструє надзвичайну важливість звернення до мистецької сфери як такої, котра є доволі показовою для ілюстрації можливостей ефективної синергії світського і релігійного в контексті світоглядного становлення сучасної культури» (Грохолінська, 2019, с. 314).

Концепт «повернення сакрального» у культурній філософії та філософії культури пов'язаний із тим, що в умовах екзистенційних криз (для України це російсько-українська війна, травматичний досвід насильства у цій війні) раціональні дискурси виявляються недостатніми для осмислення реальності. Тому сакральне повертається як мова граничного досвіду, однак не у формі догми, а у вигляді символів, метафор і наративів, відкритих до множинних інтерпретацій. Це корелює з рецептивною естетикою, яка акцентує увагу на тому, що саме актуалізація смислів є важливою під час взаємодії читача і тексту, реципієнта і твору мистецтва, а тому – релігія є незглибимим джерелом для рефлексії щодо ціннісних орієнтирів, екзистенційного самовизначення особистості, символічної та / або метафоричної інтерпретації дійсності у художніх творах. Як слушно зауважує Ірина Грохолінська, «І сьогодні секулярна людина здатна «вчитувати» з релігійного мистецтва смисли і цінності, важливі і в етичному, і в соціальному плані. А отже, наявність уваги до такого мистецтва навіть у нібито позарелігійних середовищах, все одно містить певний елемент присутності релігійної смислової канви в їхньому функціонуванні і комунікації. Це не значить, що такі середовища

перестають бути секулярними, але синергійний імпульс все ж реалізується і визначає до певної міри культурно-комунікативну палітру сучасного світу» (Грохолінська, 2019, с. 379).

Постсекулярне мислення визнає, що не зникає з публічного простору, а співіснує з секулярними дискурсами, що створює умови для формування ситуації повернення до сакрального, зростання інтересу до релігій та тлі цивілізаційної кризи, явищ постправди, воєн. Причому сакральне постає не як інститут релігій чи релігія, а як новий тип екзистенційного досвіду людини, в якому є умови для осмислення питань смерті, крихості людського буття, надії, страждання, травматичного досвіду, провини чи спасіння. Це дає підстави сучасній гуманітаристиці розглядати релігію не як закриту систему догм чи упереджень, а як динамічний смислотворчий ресурс культури.

Релігія та віра на початку XXI століття не можуть проінтепретовані винятково як конфесійний досвід, радше вони є особистим досвідом людини, що формується іноді у межах інституту Церкви, але все частіше – поза цим інститутом. Натомість віра та релігія у XXI столітті є особистим досвідом людини, який формується із фрагментів різного досвіду (прочитаних книг, освіти у школі та / або університеті, інформації із різних медіа, у т.ч. ненадійних джерел нових медіа, упереджень, родинних та / або національних традицій та ін.). Тому для сучасної людини релігія та віра – це те, що виникає не просторі конкретного Храму, а те, що виникає у межах культурних практик (напр., спільна молитва українців на знак вшанування пам'яті загиблих у російсько-українській війні), літератури (напр., трансформація жанру молитви у поезії Олени Герасим'юк (2024)), мистецтва (напр., символи релігійного змісту у плакатах Нікіти Тітова). Це створює умови, за яких релігія розглядається як поле смислів, система символів та наративів, які можуть функціонувати у публічному просторі поряд із іншими, утвореними культурою смислами, символами, наративами, знаками, образами та ін. Сакральні образи за таких умов можуть бути переосмислені в різний спосіб: іронізовані чи деконструйовані (напр., як це було у творчості українських письменників в 1980–1990-х років) або трансформовані у такий

спосіб, коли трансцендентний вимір змінений, а от емоційний та етичний потенціал зберігається (див., напр., українську мілітарну поезію у збірці «Фронтмени» (2024) чи збірку Сергія Жадана «Життя Марії» (2015)). Така ознака притаманна сучасній українській літературі, в якій релігійні мотиви є не стільки вираженням віри, скільки способом озвучення кризового досвіду сучасної людини.

Прикметно у цьому контексті, що розмивання меж між сакральним і профанним та десакралізація, яка була предметом іронічної гри в 1980–1990-х роках і пов'язувалася зі знеціненням релігії, поступилася іншому – новому осмисленню ролі сакрального у бутті людини та відкриттю нового потенціалу релігії та релігійних мотивів у художньому тексті. Це зумовлено насамперед тим, що в умовах війни релігійні смисли набувають нового значення. Російсько-українська війна актуалізувала не тільки увагу до питань віри та релігії, але увиразнила питання ідентичності та осмислення травматичного досвіду, актуалізувала питання життя і смерті, зла та відповідальності, жертви та надії. Сакральне та релігійне у такому контексті дає можливість звернутися до релігії як до того джерела, що може висловити досвід, який виходить за межі раціонального пояснення та належить до сфери релігійного осмислення, є мовою, яка може ословити жах і трагедію війни. Образи хреста, жертви, воскресіння, апокаліпсису як символічне та метафоричне втілення у художніх творах сучасної літератури поєднуються із темами насильства, втрати, солідарності, досвіду спротиву, самоідентифікації, збереження пам'яті.

У напруженому полі між вірою та скепсисом, сакральним і профанним, вірою та безнадією формуються релігійні смисли в умовах війни, травматичного досвіду та кризи ідентичності. І ця амбівалентність релігійних смислів та їх сприйняття сучасною людиною у цілому, й українцями зокрема створює передумови для появи нових інтерпретацій релігійних мотивів у літературі.

Можливості літератури як простору переосмислення релігійного досвіду людини XXI століття та релігійних мотивів в умовах постсекулярного світу є унікальними та продуктивними. На відміну від філософського та / або

богословського дискурсів, художній текст може акумулювати різні релігійні смисли, відтворювати їхню суперечливість, екзистенційну напруженість, поєднувати сакральне та профанне, високе і низьке, увиразнювати існуючі інтерпретації та пропонуючи неординарні погляди на віру та релігію.

Сучасна література, осмислюючи кризові ситуації людського буття, може запропонувати читачу простір діалогу між релігійною традицією та сучасним досвідом людини, що живе у часи війни, продемонструвати, як в нових координатах живе віра та релігія, як сакральне може бути трансформоване, деконструйоване, переосмислене в нових культурних та світоглядних координатах.

З погляду культурно-філософської перспективи постсекулярної доби та ідеї «повернення до сакрального» на початку XXI століття література постає одним із провідних медіумів реценції релігії та релігійного досвіду сучасної людини. І це не тільки з огляду на те, що художній текст ніколи не фіксує сакральне чи релігійний мотив як завершену ідею чи образ, а завжди відкриває можливості для інтерпретації (аж до іронічної гри), а насамперед тому, що у художньому слові релігійні смисли актуалізуються у конкретному акті читання та інтерпретації. Це повністю узгоджується із ідеями постсекулярної доби та ситуації постсекулярності, коли сакральне значення не зникає, а змінює способи свого вираження, втілення, зокрема у художньому творі стає важливим компонентом діалогу та елементом творення смислів у літературі.

У цьому контексті сучасна українська література (напр., твори Марії Матіос, Галини Пагутяк, Мирослава Дочинця, Сергія Жадана та ін.) є показовим прикладом функціонування релігійних мотивів як відкритих структур, що можуть спонукати читача до різних інтерпретацій, формулювання глибоких значень залежно від культурного та екзистенційного досвіду читача. Сучасна література не лише відображає релігійні ідеї, але й є простором їхньої трансформації та культурного переосмислення. Вона демонструє особливу форму присутності релігійних мотивів – позаконфесійну, іронічну, філософсько-метафоричну,

екзистенційну та відображає, як релігійні образи можуть функціонувати як носії культурної пам'яті, інструменти осмислення досвіду війни.

У цьому контексті констатуємо, що *релігійна свідомість сучасної людини* – це індивідуальний досвід, який формується на засадах плюралізму, постсекуляризації та трансформації традиційних світоглядних ієрархій. Такий досвід заснований на:

1. Амбівалентності віри та сумніву, коли релігійна свідомість – це система усталених переконань, а динамічний процес вагань та сумнівів – між вірою та скептицизмом, між ангостицизмом та вірою та ін.;
2. Індивідуальному підході до питань віри, що втілено в ідеях не колективної релігійної ідентичності, а в ідеях релігійної ідентичності як особистому досвіді людини, якого вона набуває в процесі життя;
3. Множинності ідентичностей, а відтак релігійна ідентичність поєднується із гендерною, національною, соціальною, професійною, цифровою ідентичностями;
4. Тілесно-афективний характер релігійного досвіду сучасної людини, зростання ролі емоцій, переживань, граничних психоемоційних станів як джерела релігійного чуття та / або релігійної свідомості;
5. Орієнтацію на автентичність (за Ч. Тейлором (2002)) досвіду сучасної людини, якого вона може набути навіть поза традиційними ієрархіями.

Цей підхід систематизує ідеї, які дискутуються у межах філософії, культурології, соціології та релігієзнавства, а от із філологічної перспективи релігійна свідомість може бути розглянута не як конфесійна належність персонажа або автора, а як специфічна модель світосприйняття, що структурно організує художній текст, визначає логіку оповіді, систему образів та мотивів, а також семантику символів.

1.2. Художні моделі релігійної свідомості в сучасній літературі

Сучасна література, зображуючи релігійне світосприйняття та буття *homo religiosus* (людини релігійної), апелює не тільки до релігійного досвіду, але й тих способі його репрезентації, які дають можливість відобразити персонажа, його історію, змодельовати сюжет, конфлікт та смислову перспективу художнього твору.

Релігійна свідомість у художньому творі може бути визначена як сукупність образів, символів, сюжету та конфлікту тощо, через які втілено та / або описано релігійний досвід людини (напр., взаємодію особистості із Богом, віру чи зневіру тощо). Література у цілому, а тим більше – сучасна література, яка створюється у постсекулярну добу та у добу формування «повернення до сакрального» – не зображує нормативні аспекти релігійного досвіду особистості, натомість – відтворює релігійний досвід як сумнів, пошук, непевність та як процес безнастанної зміни *homo religiosus* (людини релігійної) в ХХІ столітті. Так чи інакше сучасна література відображає розмаїття художніх моделей релігійної свідомості і не постає як цілісна система вірувань, а як динамічна модель осмислення дійсності. Це втілено у сюжетах екзистенційного пошуку персонажа, що рухається шляхом сумнівів, іронії та шукань (як-от, це втілено у романі Сергія Жадана «Ворошиловград» (2010)).

З погляду філософії художня модель релігійної свідомості постає як спосіб репрезентації сакрального досвіду людини, описаного на засадах певної поетики та певного типу рецепції, наприклад, Святого Письма. Вона не відтворює релігію як догматичне знання, а відтворює уявлення про сакральне та профанне як частину людського досвіду, бо література ніколи не є ілюстрацією релігійних ідей, радше – лабораторією їх переосмислення.

На різних етапах розвитку української літератури художні моделі релігійної свідомості втілювалися у різних творчих практиках і підходах. Так, Петро Білоус зауважує: «біблійний текст, що пропонував життєво важливі універсалії, гармонійно вплітався в літературні тексти, творені українськими письменниками» (Білоус, 2009, с. 284), й втілюється це завдяки або безпосередньому цитуванню, або завдяки інтерпретації / тлумаченню сюжетів та цитат Біблії. Це притаманно

середньовічній літературній традиції, в якій домінує бібліоцентрична модель релігійної свідомості, де Святе писмо – це сакральний текст, смисловий та стилістичний взірець для художнього письма. Біблія є зразком та джерелом натхнення для оригінальної літератури у межах релігійно орієнтованих жанрів – ораторсько-проповідницької прози, апокрифів, полемічної літератури. Сакральний дискурс доби середньовіччя – всеохопний, адже навіть світським текстами притаманна інтертекстуальність, апелювання до Святого Письма, відтворення християнської системи цінностей (напр., у «Повісті врем'яних літ» християнські цінності протиставляє язичницькому світогляду). Біблійні цитати, алюзії та аналогії з біблійними персонажами й сюжетами виконують у тексті не лише ілюстративну, а й інтерпретаційну функцію, структуруючи історичну оповідь відповідно до християнської картини світу. Звернення до безпосереднього використання релігійних текстів, зокрема проповіді грецького місіонера князю Володимирові, підкреслює органічну інтегрованість сакрального слова в літописну оповідь і засвідчує бібліоцентризм як визначальний принцип середньовічної літературної свідомості.

В добу бароко відбувається поступова секуляризація літератури, розширюється жанрова система та розвиваються нові жанрові модифікації, а отже, змінюється модель рецепції Святого Письма, а це призводить до зміни художньої моделі релігійної свідомості. Незважаючи на те, що християнський світогляд залишається домінантним та визначає тематичні орієнтири літератури, а також способи мислення, стилістичні принципи й уявлення про літературну нормативність. Водночас у бароко відбувається переосмислення Святого Письма: біблійний текст дедалі частіше осмислюється в алегоричному ключі, як складна система символів і знаків духовної реальності (наприклад, творчість Григорія Сковороди). Це відкриває можливість множинних інтерпретацій, спрямованих на моральне й пізнавальне осмислення світу, та сприяє поглибленню інтертекстуальних зв'язків між сакральними й світськими текстами. Так формується більш вільне ставлення до біблійного матеріалу, увиразнюється відхід

від жорстких канонічних меж, що стає однією з визначальних рис барокової моделі рецепції сакрального.

На наступних етапах розвитку літератури, окрім уже усталених форм рецепції Біблії, формується нова тенденція: інтерпретація образів та символів, сюжетів і мотивів у контексті національних соціокультурних питань (напр., творчість Тараса Шевченка). Однак найцікавішою є інтерпретаційна модель релігійної свідомості, яку фіксуємо в епоху модернізму, коли філософське потрактування сюжетів та образів Святого Письма стає домінувати, а література відвертається від релігійної догматики, обираючи філософсько-екзистенційну рефлексію за орієнтир для творчих пошуків письменників (напр., твори Івана Франка («Мойсей», «Смерть Каїна»), Лесі Українки («У вавилонському полоні», «Одержима»).

Еволюція художньої рецепції релігійних мотивів в українській літературі першої половини ХХ століття відбувається у контексті зміни художніх моделей релігійної свідомості. Так, перехід до модерністської парадигми відбувався як поступове переорієнтування розуміння сакрального з колективно-дидактичної моделі на індивідуально-рефлексивну. У межах цієї трансформації релігійна свідомість перестає бути суто нормативною й конфесійно зумовленою та набуває рис інтелектуалізованого, символічного й філософського дискурсу. Відтак релігійні образи та мотиви актуалізуються у творчості Павла Тичини, Богдана Ігоря Антонича та ін. – не як догматичний авторитет, а як культурний код, відкритий до інтерпретації.

Перша світова війна та поразка національно-визвольних змагань зумовлюють формування травматично-екзистенційної моделі релігійної свідомості, у межах якої сакральне осмислюється через досвід катастрофи, втрати й історичного зламу. Біблійні сюжети(часто апокаліптичні) набувають функції символічного інструментарію для осмислення національної та особистісної трагедії. Водночас утвердження радянської ідеології спричиняє радикальну трансформацію релігійної свідомості у бік її витіснення або ідеологічної інверсії, що призводить до формування антисакральної або деконструктивної моделі, у

якій біблійна образність використовується з метою заперечення або профанації традиційних релігійних смислів (наприклад, у творах Миколи Хвильового).

Згодом у середині XX століття відбувається переактуалізація релігійної свідомості в межах етично-рефлексивної художньої моделі. Релігійні образи та мотиви втрачають конфесійну визначеність, але зберігають етичний і екзистенційний потенціал, стаючи засобом осмислення свободи, відповідальності, особистого вибору й духовного спротиву. Релігійна свідомість постає як внутрішній простір морального самовизначення, що особливо виразно реалізується у філософській та медитативній ліриці другої половини XX століття (зокрема, у ліриці Василя Стуса).

Кінець XX – початку XXI століття актуалізує апокаліптичну художню модель релігійної свідомості, у межах якої сакральне переосмислюється через досвід техногенної катастрофи та цивілізаційної кризи. Біблійні сюжети розп'яття, воскресіння, Страшного суду втрачають есхатологічну завершеність і набувають рис відкритої трагедії, позбавленої трансцендентного виходу. Така модель тяжіє до неоміфологічного мислення, поєднуючи сакральні архетипи з постмодерною іронією та інтертекстуальною грою.

Отже, історія української літератури відображає послідовну зміну художніх моделей релігійної свідомості: від бібліоцентричної – до дидактичної, екзистенційної, філософсько-рефлексивної, неоміфологічної, постсекулярної. Ця еволюція створює теоретичне підґрунтя для аналізу сучасної української поезії, у якій релігійна свідомість функціонує як поліфонічний, фрагментований і відкритий до рецептивного переосмислення феномен, що є визначальним для розуміння творчості, наприклад, Сергія Жадана.

Сучасна українська література актуалізує екзистенційну модель релігійної свідомості, в якій сакральне та профанне виявляють досвід смерті, страждання, травми, відповідальності. У художніх творах Артура Дроня («Гемінгвей нічого не знає»), Валерія Пузіка («Мисливці за щастям»), Бориса Гуменюка, Олени Герасим'юк, Ярини Чорногуз, Сергія Жадана (напр., збірка «Арабески») релігійні

мотиви функціонують як мова осмислення травматичного досвіду у часи війни, сакральне зазвичай постає як мовчання Бога у драматичній ситуації війни.

Однак поряд із цим активною є художня модель релігійної свідомості, заснована на концептах пам'яті та культури. Так, у романах Марії Матіос (напр., «Солодка Даруся», «Нація», «Майже ніколи не навпаки», «Мами», «Букова земля») релігійна свідомість є невіддільним складником національної колективної пам'яті, символічної української національної спадщини, а біблійні сюжети, образи та символи є інтертекстуальними кодами, через які читачу відкриваються сакральні смисли.

Варто також згадати іронічну-деструктивну модель релігійної свідомості, засновану на ідеях пародіювання, травестіювання, притаманних постмодерній естетиці. В цих координатах художня модель релігійної свідомості не обов'язково є запереченням сакрального, натомість вона орієнтована на критичне осмислення суперечностей релігійної традиції та досвіду сучасної людини (наприклад, у творах Юрка Іздрика). Власне, саме у межах цієї художньої моделі релігійної свідомості виявляються ознаки постсекулярності, а саме: фрагментарність та амбівалентність сприйняття релігій сучасною людиною. Так, Ігор Набитович щодо релігійних мотивів у постмодерній літературі зауважує: «У літературі постмодернізму здійснюється поступова трансформація релігійно маркованих концептів або у псевдосакральні, квазірелігійні концепти, або у концепти маскульти та симулякри, які не мають жодного стосунку до своєї первісної номінативної оболонки» (Набитович, Універсум, 2008, с. 479).

Однак у художніх творах, написаних після 2014 року, увиразнюється етико-рефлексійна художня модель релігійної свідомості, в якій сакральне знову осмислюється як моральний орієнтир, етичний імператив, що відображає етико-екзистенційні конфлікти часів російсько-української війни та передає травматичний досвід війни як соціальної катастрофи, за якої традиційні моральні орієнтири зазнають випробування.

Варто зауважити, що множинність дискурсів у сучасному літературному процесі визначає те, що описані художні моделі релігійної свідомості можуть

поєднуватися, як поєднуються іронічні та екзистенційні мотиви у романі Сергія Жадана «Ворошиловград», адже відповідно до ідей постсекулярності та «повернення сакрального» остаточно конфігурація релігійної свідомості формується завдяки рецепції читача у процесі читання. Тому у контексті розвитку сучасної української літератури, вочевидь, варто говорити про художню модель релігійної свідомості як своєрідну інтерпретаційну рамку, у межах якої актуалізуються релігійні мотиви у художньому творі. Особливо це актуально для дослідження та аналізу релігійних мотивів у творчості таких письменників, як Сергій Жадан, оскільки художня модель релігійної свідомості у його творах постає як світоглядний пошук, поєднання екзистенційних мотивів та іронічної інтерпретації, філософської глибини та етичного напруження.

Докладно ці аспекти проаналізувала Ангеліна Кравченко у дисертації ««Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана» (2024), запропонувавши три моделі релігійної ідентичності, які втілюються у художніх творах: конструктивна, формальна та деконструктивна (Кравченко, 2024, с. 168–170). Конструктивну модель релігійної ідентичності дослідниця описує як таку, яка відображає ціннісні орієнтири персонажа та відображає його приналежність до релігійної спільноти, формальну – як певну зовнішню матрицю, що радше відображає дотримання традицій та ритуалів, які допомагають зберегти уявлення про добро і зло, а от деконструктивна, на думку Ангеліни Кравченко, не сприяє релігійному самовизначенню персонажів, засвідчує їхню внутрішню порожнечу (Кравченко, 2024, с. 168–170). Прикметно, що у висновках Ангеліни Кравченко констатує: три моделі можуть поєднуватися у художніх творах залежно від контексту та художніх завдань (Кравченко, 2024, с. 170).

Утім, навіть такий побіжний аналіз художніх моделей релігійної свідомості у українській літературі дає підстави для систематизації, результати якої можна представити у вигляді таблиці.

**Художні моделі релігійної свідомості в українській літературі:
класифікація**

Модель релігійної свідомості	Провідні ознаки	Функція релігійних мотивів	Особливості поетики	Історико-культурний контекст
Бібліоцентрична	Домінування християнського світогляду, нормативність, канонічність	Догматична, дидактична	Прямі цитати, алегорія, моральне повчання	Середньовіччя, Київська Русь
Алегорично-символічна	Полісемантизм, антиномічність, інтерпретаційна обода	Повчально-пізнавальна, символічна	Алюзії, метафори, поєднання сакрального і профанного	Бароко
Екзистенційна	Осмислення віри через кризу, страждання, смерть	Інтерпретація граничного досвіду	Апокаліптичні образи, мотив мовчання Бога	XIX – початок XX століття, епоха реалізму та модернізму
Ідеологічно-деконструктивна	Заперечення або інверсія сакрального	Критична, заснована на ідеї десакралізації	Пародія, травестія, антисакральні образи	XX століття, радянський період
Етично-рефлексивна	Перефокусування догматичної віри до моралі та відповідальності	Етична, гуманістична	Молитва як форма, медитативна лірика	Середина XX століття, творчість шістдесятників
Апокаліптично-неоміфологічна	Кризове світовідчуття, катастрофізм	Міфологізація сучасності	Символи руїни, техногенного апокаліпсису	1980–1990-ті роки

Постмодерна / постсекулярна	Іронія, фрагментарність, плюралізм смислів	Інтертекстуальна	Цитатність, деконструкція, апеляція до регілії як морально- етичної норми, пошуку філософських сенси́в буття	Кінець XX – XXI ст.
--	---	------------------	--	------------------------

Ця класифікація дає можливості описати особливості художнього представлення релігійної свідомості у художньому тексті, де релігійний дискурс є матрицею для осмислення ідентичності (особистісної чи національної), а релігійна свідомість відтворена через низку художніх прийомів. І варто ще раз наголосити: у сучасній літературі ці художні моделі не існують у чистому вигляді, вони можуть поєднуватися – через низку різних художніх прийомів, реалізованих у художньому творі. Серед цих прийомів можна виділити:

- **Інтертекстуальну актуалізацію сакральних джерел:** використання біблійних цитат, алюзій, ремінісценцій, парафразів і стилізацій, що вводять сакральний текст у структуру художнього наративу та формують багаторівневу систему смислів (наприклад, у повісті Оксани Забужко «Казка про кали нову сопілку» біблійний сюжет про Каїна та Авеля увиразнює сюжетні колізії та глибинні філософські смисли конфлікту Ганнусі та Оленки).
- **Символізація сакрального досвіду:** заміщення прямих релігійних означень символами (хрест, шлях, світло, пустеля, кров, вода), які функціонують як носії трансцендентних або екзистенційних смислів (зокрема, таким є образ хреста у ліриці Василя Стуса).
- **Мотивна організація сакрального:** повторюваність релігійних мотивів (жертва, покута, спасіння, воскресіння, апокаліпсис), що структурує текст і

створює відчуття внутрішньої духовного напруження (таким, наприклад, є образ храму (церкви) у збірці Сергія Жадана «Життя Марії»).

- **Метафоризація віри та сумніву:** передавання релігійного досвіду через метафори, які поєднують тілесне й духовне, буденне й трансцендентне, дозволяючи уникнути прямої конфесійної декларативності (зокрема, у поезії Олени Герасим'юк «Отче наш! Боже України суверенної!»).
- **Антиномічна побудова образів:** поєднання протилежних смислів (віра/скепсис, сакральне/профанне, гріх/святість), що відображає амбівалентний характер сучасної релігійної свідомості (так, у романі Марії Матіос «Солодка Даруся» протиставляються сакральний та профанний простори).
- **Іронізація та деконструкція сакральних кодів:** застосування іронії, пародії, травестії для критичного переосмислення релігійних наративів без повного їх заперечення (вірш Сергія Жадана «Будда сидів на високій могилі»).
- **Травматичне кодування сакрального:** репрезентація релігійних смислів через досвід війни, втрати, болю, смерті, що актуалізує сакральне як мову граничного досвіду (новела Валерія Пузіка «Псалом 90», «Віросповідання», новела Сергія Жадана «Тоді Господь покличе жінку»).
- **Наративна фрагментація:** розірваність оповіді, мозаїчність, відсутність цілісного релігійного наративу як форма відтворення кризової, постсекулярної свідомості (новела Валерія Пузіка «Псалом 90»).
- **Зміщення фокусу з догматики на етику:** акцентування релігійних категорій відповідальності, любові, жертвності замість богословських положень (збірка есеїв Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає»).
- **Персоналізація сакрального досвіду:** зосередження на індивідуальному переживанні віри або її відсутності, внутрішньому діалозі персонажа з Богом або з порожнечою (наприклад, збірка есеїв Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає»).

- **Театралізація сакрального:** інсценування релігійних сюжетів, використання мотивів маски, ролі, гри, що підкреслює умовність і культурну зумовленість релігійних форм (напр., романи Юрка Іздрика «Воцтек», «Подвійний леон»).
- **Змішування високого й низького стилів:** поєднання біблійної лексики з розмовною, соціально маркованою мовою як спосіб десакралізувати форму, зберігаючи сакральний зміст (напр., поезія Сергія Жадана «Будда сидів на високій могилі»).
- **Мовчання та апофатичність:** відсутність прямої репрезентації Бога, використання пауз, недомовленості як художнього прийому, що втілює неможливість описати сутність божественного, сакрального (наприклад, поезія Катерини Калитко зі збірки «Відкритий перелом голосу»).
- **Хронотон межі:** локалізація подій у просторах переходу (дорога, межа, руїна, фронт, пустка), що символізують духовний пошук (наприклад, у романі Сергія Жадана «Інтернат», де образи церкви та хрести зринають кілька разів у творі та формують релігійний простір як перехідний для персонажа).
- **Рецептивна відкритість тексту:** створення смислових лакун, які потребують активної інтерпретації з боку читача, перетворюючи його на співучасника релігійного смислотворення (див., Оксана Забужко «Книга Буття, глава четверта» або поезія Івана Малковича).

У цьому контексті цікавою є мотивна організація сакрального та / або профанного у структурі художнього твору, адже релігійні мотиви є відкритою смисловою структурою, яка дає можливість читачу у процесі інтерпретації розкрити сенси сакрального / профанного у художньому творі у процесі читання. Мотив як найменша смислова одиниця сюжету, що повторюється у межах одного чи кількох творів, забезпечує смислову та структурну цілісність текстів. Релігійні мотиви можуть функціонувати у різних формах:

- 1) Безпосереднього апелювання до сюжетів, образів, символів Біблії, як прями алюзії чи ремінісценції, втрачаючи своє первісне значення, можуть

набувати нових смислових відтінків та інтерпретацій сакрального та / або профанного;

- 2) Апрокрифічні мотиви, пов'язані із неканонічними сюжетами, вони дають можливість увиразнити та розширити межі традиційного релігійного дискурсу, залучити до інтерпретаційної моделі додаткові смисли;
- 3) Екзистенційні релігійні мотиви, які зосереджені на питання людського буття – сенсу життя та смерті, страждання і провини, надії та спасіння; в них релігійність виявляється не стільки як апелювання до конкретного символу, а радше як переживання сакрального та / або профанного, взаємопов'язаності етичних мотивів та релігійної традиції чи релігійного досвіду.

Вочевидь у сучасній літературі можна спостерегти поєднання як безпосередньої апеляції до біблійних мотивів, так і їх радикальне переосмислення через деконструкцію, іронізацію чи інтертекстуальну гру. Адже релігія за часів постсекулярних втрачає статус абсолютної істини та набуває ознак відкритого до інтерпретацій культурного тексту, але поряд із «повторною сакралізацією» набуває особливого значення актуалізація релігійних смислів, без повернення до традиційної конфесійності. В релігійних мотивах у художніх творах сучасних українських письменників (есеїстика Андрія Содомори («Бесіди (про) думки» (2018)) та Тараса Прохаська («Так, але» (2019)), романи Марії Матіос (напр., «Солодка Даруся» (2004)), Мирослава Дочинця («Вічник» (2019)), Сергія Жадана («Арабески» (2024)) та ін.) вони набувають екзистенційного значення, пов'язаного із досвідом кризи ідентичності, відновленням національної колективної історичної пам'яті, травматичним досвідом російсько-української війни. У такому контексті сакральне функціонує як мова етичного та антропологічного пошуку, що особливо помітно в сучасній українській літературі. Трансформація релігійних мотивів засвідчує їхню здатність адаптуватися до мінливих культурних умов та збереження смислотворчого потенціалу навіть у постсекулярну епоху.

1.3. Методологічні засади дослідження

Сучасна література є показовим прикладом функціонування релігійних мотивів у художньому творі в межах постсекулярного підходу. Релігійні символи та образи рідко мають конфесійну визначеність або можуть поєднуватися (напр., у Сергія Жадана: «Будда сидів на високій могилі, / Будда споглядав будяків цвітіння. / Навколо степи і баби похилі, / й країна – спорожнена тиха катівня. / Старий адвентист між мандрованих дяків / або ж дяків, хоч яка в тім різниця? / Чумацькі шляхи, жебраки, повні дяки, / що спустять твої мідяки по пивницях. / Будда відпустив оселедця по плечі, / читав бароккові євангельські мантри, / водив за собою зграї малечі, / в корчмі заливаючи про власні мандри» (Жадан, Капітал, 2006, с. 545)). Релігійні мотиви мають ознаки культурного коду, відкритого до інтерпретації, вони поєднуються із соціальними картинами дійсності та іронією, а отже, їхня рецепція може бути амбівалентною. Відтак читач опинається перед необхідністю самостійно визначити статус сакрального та профанного: чи це є метафора сучасності? Чи етичний імператив? Чи екзистенційний жест? Чи відверта іронія та сатира?

Який же методологічний підхід буде науково обґрунтованим за таких обставин? Серед усього методологічного розмаїття для цього дослідження було обрано кілька методологічних підходів, поєднання яких, вочевидь, дасть можливість дотриматися принципів наукової об'єктивності та описати тенденції трансформації релігійних мотивів у контексті постсекулярної культури та етики «повторної сакралізації». Це – рецептивна естетика, інтертекстуальний і герменевтичний підхід, філологічний аналіз у поєднанні із кількісним аналізом з урахуванням методів корпусної лінгвістики.

Так, рецептивна естетика як один із провідних напрямів гуманітаристики XX століття (Г.-Р. Яусс, В. Ізер) дає можливість інтерпретувати текст як відкриту смислову систему, а релігійні мотиви — як іманентні художньому творові та потенційно актуалізовані в конкретному акті читання, коли культурний та читацький досвід реципієнта доповнюється сприйняттям історичної ситуації та

його горизонтом очікувань. Так, скажімо іронічний дискурс в інтерпретації релігійних мотивів у ранній творчості Сергія Жадана нині може сприйматися не тільки як дереконструкція сакрального, об'єкт пародійного травестіювання, але й як критичне дистанціювання задля формування нових уявлень про те, що є сакральним та профанним. Адже іронія у тій же поезії «Будда сидів на високій могилі» має амбівалентну функцію: з одного боку, вона підважує традиційні релігійні мотиви, а з іншого – перетворює на художню гру, в якій Будда-гульвіса і близький до людей, і самотній серед них, і уособлення східної філософії, і вписаний в українські реалії, він вразливий перед лицем часу і розгублений перед лицем нової епохи.

Рецептивна естетика у контексті аналізу релігійних мотивів дає можливість розглядати сакральне і профанне не як уставлений семантичний код, а як динамічну модель смислотворення, і фіксувати варіативність релігійних мотивів та образів – у контексті нового етичного дискурсу та екзистенційного досвіду читачу, який співтворить смисли релігійного у процесі читання, наче наповнюючи художній текст власним досвідом. У постсекулярному контексті рецептивний підхід є особливо актуальним, адже релігійні смисли не визначаються конфесійною ортодоксальністю, навпаки – вони визначаються множинністю інтерпретацій. Тому рецептивна естетика дає можливість теоретично обґрунтувати множинність інтерпретації релігійних мотивів як прикметну ознаку сучасної української літератури.

Іншим важливим методологічним підходом є інтертекстуальність, що дає можливість виокремити алюзії, цитати, ремінісценції, власне, описати той незримий діалог, який встановлюється між художнім твором та Святим Письмом чи релігійним дискурсом, простежити, як сакральне стає елементом культурної пам'яті. Зрештою саме інтертекстуальні перегуки повинен помітити читач, щоб декодувати багатозначні сакральні смисли релігійного у художньому творі.

Також актуальним для цього дослідження є підхід корпусної лінгвістики, який дає можливість систематизувати великі обсяги даних з використанням кількісних інструментів, виявити, наприклад, частотність лексем, мотивів та

тематичних домінант у творчості у цілому та окремих збірках зокрема. Це забезпечує об'єктивність описаних даних та закономірностей, які не очевидні під час традиційного читання. Втім кількісний аналіз релігійної лексики як інструмент виявлення мотивних домінант має і обмеження, адже тільки інтерпретація та пильний філологічний аналіз дає можливість установити символічні та контекстуальні значення, а також простежити динаміку розвитку релігійних мотивів у творчості письменника, визначити закономірності у широкому культурному та поетичному контексті. Відтак філологічний аналіз та герменевтичний підхід² є необхідними етапом осмислення у цьому дослідженні, адже вони орієнтовані на розуміння художнього твору як цілісності, в якій окремі мотиви набувають значення лише через взаємодію з іншими, а сакральні смисли проявляються як багатозначні.

Важливою увагою для цього дослідження є міркування Ігоря Набитовича, який сформулював ідею концептуальної моделі *sacrum* «через інтепретаційно-герменевтичні представлення художніх характеристик сакрального часу та простору (сакрохронотопу), ієрофаній, теофаній, структурних компонентів релігійної символіки, через дескрипцію релігійних обрядів та ритуалів, мітологічних структур» (Набитович, 2008, с. 542). На численних прикладах аналізу творів Леоніда Мосендзва, Наталени Королеви, Ольги Кобилянської, Василя Барки, Марії Матіос та ін., — дослідник продемонстрував зміну поетики та стилістичних засобів у художніх творах через зміну внутрішньої структури сакрального.

Поєднання корпусного та герменевтичного підходів із філологічним аналізом, рецептивною естетикою та дослідженням інтертекстуальності дає можливість комплексного проаналізувати трансформацію релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана та виявити особливості їх зміни у контексті постсекулярної епохи та культури «повернення сакрального».

² Найкраще цю модель у своєму дослідженні описує Юрій Ковалів: Ковалів Ю. І. Літературна герменевтика: монографія. К.: ВПЦ Київський університет, 2008. 240 с.

Висновки до I розділу

Релігійна проблематика у сучасному літературознавстві може бути проаналізована завдяки комплексному підходу, орієнтованому на поєднання культурної філософії, рецептивної естетики, інтертекстуального аналізу та новітніх методологій роботи з текстом. У літературі XX–XXI століть релігія постає не як стабільна догматична система, а як динамічний культурний феномен, що зазнає постійних трансформацій відповідно до історичних, соціальних та екзистенційних викликів. Така оптика зумовлює відмову від вузько конфесійного підходу й обґрунтовує вибір релігійного мотиву як ключової аналітичної категорії дослідження.

Філософські ознаки релігійної свідомості та релігійного досвіду людини кінця XX – початку XXI століття можна описати як сукупність ознак:

- ✓ Постсекулярність як реакція на кризу класичного секуляризму та раціоналізму й передбачає повернення релігійної проблематики у публічний і філософський дискурс, але не як традиційна догматична віри, а як унікальний формат екзистенційних та світоглядних шукань сучасної людини;
- ✓ Екзистенційний та особистий характер релігійного досвіду сучасної людини, в якому актуалізуються знання про релігію, індивідуальний, внутрішній вимір віри, досвід сумніву, «мовчання Бога», граничних ситуацій і відповідальності особистості за власний вибір;
- ✓ Плюралізацію та фрагментацію релігійного світогляду, що виявляється у відмові від єдиної істини та переході до поліцентричності релігійних смислів, синтезу різних конфесійних, філософських і містичних традицій;
- ✓ Герменевтичність і символічність, орієнтація на інтерпретацію релігійного тексту й досвіду як відкритого процесу, що не має остаточного значення, а набуває сенсу в конкретному культурному й особистісному контексті, зокрема у художньому творі;
- ✓ Переосмислення категорій сакрального часу й простору, що виявляється у десакралізації традиційних культових форм і водночас у сакралізації

особистого досвіду людини, яка осмислює своє життя через релігійні образи, символи та ін.

У художньому творі це втілюється зазвичай через релігійні мотиви – на перетині символічного, етичного та екзистенційного вимірів художнього тексту. Динамічний характер розвитку релігійних мотивів, здатність до повторюваності та трансформації зумовлюють не тільки тематичну присутність сакрального, але й глибинні механізми його функціонування у творчості конкретного письменника. Цим і був зумовлений мотивний аналіз як основний інструмент дослідження творчості Сергія Жадана, адже у поезії та прозі цього автора релігійні мотиви втілені через систему образів, алюзій, ремінісценцій, символів та оповідних стратегій.

Важливою прикметою постсекулярного світу є співіснування різних художніх моделей релігійної свідомості у художньому творі. Систематизація цих моделей – від бібліоцентричної та алегорично-символічної до екзистенційної, етично-рефлексивної, неоміфологічної та постсекулярної – демонструє, що релігійна свідомість у сучасній літературі є поліфонічним феноменом. Постсекулярний контекст сучасної культури засвідчує, що сакральне нині повертається і у художніх творах відображає напруження етичного та екзистенційного вибору сучасної людини. В сучасній українській літературі релігійні мотиви стають засобом осмислення травматичного досвіду російсько-української війни, кризи ідентичності, значення національної колективної пам'яті та сакральних смислів.

Методологічна модель цього дослідження заснована на комплексному підході, що поєднує засади рецептивної естетики, інтертекстуальності, герменевтики, корпусної лінгвістики та філологічного аналізу тексту.

Рецептивна естетика дає можливість розглядати релігійні мотиви як відкриті смислові структури, що актуалізуються в процесі читання, враховувати особливості читацької інтерпретації, іронічної дистанції та емоційної залученості. Інтертекстуальне прочитання створює передумови для виявлення прихованих сакральних кодів, а герменевтичний підхід дасть можливість розкрити смислову

багатозначність сакрального. Методологічне поєднання корпусного підходу та філологічного аналізу забезпечить баланс між кількісним і якісним аналізом. Кількісне виявлення релігійно маркованої лексики створює емпіричну основу дослідження, тоді як герменевтична та філологічна інтерпретація – простежити як мотивні домінанти, так і їхні поетикальні трансформації.

У зв'язку з окресленими теоретичними положеннями в подальшому дослідженні постають такі ключові дослідницькі питання: як релігійні мотиви функціонують у поетичній системі Сергія Жадана; які художні моделі релігійної свідомості домінують у різні періоди його творчості; як трансформуються біблійні образи й сюжети під впливом постсекулярного контексту, досвіду війни та колективної травми; якою мірою іронія, деконструкція та етична рефлексія визначають специфіку сакрального дискурсу в його поезії; а також яку роль відіграє рецепція читача в актуалізації релігійних смислів.

Вихідними гіпотезами дослідження є припущення, що поетика Сергія Жадана репрезентує синтетичну модель релігійної свідомості, у якій поєднуються екзистенційні, етично-рефлексивні та постсекулярні елементи; що релігійні мотиви в його творчості виконують не конфесійну, а смислотворчу й етичну функцію; а також що інтенсивність і характер сакральних мотивів зазнають помітної трансформації в текстах, пов'язаних із воєнним досвідом, де сакральне постає як мова осмислення граничних станів сучасної людини.

РОЗДІЛ II. РЕЛІГІЙНІ МОТИВИ В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Сучасна українська література як простір переосмислення сакрального

Кінець XX – початок XXI століття позначений глибинною трансформацією релігійної свідомості, й ці процеси відбуваються за наявності кризових соціальних, політичних і культурних зрушень. Ці зміни не зводяться ані до простої секуляризації, ані до повернення традиційної релігійності, а формують складний постсекулярний контекст, у межах якого сакральне набуває нових форм існування й репрезентації.

Постсекулярність – це такий стан суспільства, за якого культура (зокрема література) звертається до релігії і прагне урівноважити та поєднати релігійну та світську сферу, сферу релігійного та буденного досвіду пересічної людини. Постсекулярність охоплює переосмислення релігії як особливого світоглядно-ціннісного самовизначення особистості, а також – передбачає співіснування секулярних і релігійних способів мислення, коли релігія більше не виступає домінантною світоглядною системою, але водночас не зникає з культурного простору. Відтак сакральне перестає бути стабільною онтологічною категорією та функціонує як динамічний, відкритий до переосмислення феномен. Саме тому релігійна свідомість сучасної людини характеризується фрагментарністю, індивідуалізацією та внутрішньою суперечливістю, що безпосередньо відбивається в художній творчості.

Релігійні уявлення та мотиви мають різні, а іноді полярні, трактування у картині світу українців. Адже розпорошеність та різновекторність релігії на теренах сучасної України не дає можливості звести поняття релігійності до одного знаменника. До того ж українське суспільство настільки строкате, що це створює додаткові складнощі у дослідженні значення релігійних мотивів для українців, проте і відкриває нові горизонти для рефлексій на цю тему.

Єдиною загальною категорією, на яку, вочевидь, можна опиратися у дослідженні є *sacrum* – вияв людського буття. *Sacrum* (у контексті теорії Ігоря Набитовича) – це світоглядна парадигма, яка є важливою частиною світогляду українців – як сьогодні, так і тисячу років тому. Поняття *sacrum* перекладається з латинської мови як сакральне, святість, святе – це одна із ключових категорій релігії, інструмент ідентифікації, який використовується у наукових дослідженнях уже більше ста років. Категорія *sacrum* поєднує в собі субстанцію людського існування, релігійне світовідчуття і буття релігійної людини – *homo religiosus*. *Sacrum* виконує структурну та об'єднувальну функцію всього людського досвіду, який включає в себе спільні характеристики та невід'ємні компоненти – *indifferens*. Індиферентні елементи та диференційні (*differensens*), притаманні певній релігії, з одного боку, вносять певний дисонанс у побудову Універсуму релігійної людини. З іншого – ірраціональні елементи категорії *sacrum* і надають їй релігійного забарвлення. (Набитович, 2008, с. 55).

Р. Отто вперше виокремив ірраціональні аспекти категорії *sacrum* «Пізнати щось як святе, – зауважує дослідник, – і визнати за святе означає передусім здійснити особливе оцінювання, що як таке виступає тільки на обшарі релігії». Поняття *sacrum* є абсолютною та містить у собі «особливий елемент, який виринає з під того, що є раціональне» і є «*arretion ineffabile*» (чимось невисловленим), оскільки є цілком недоступним поняттєвому окресленню» Otto, 1999, с. 9). Варто зазначити, що елементи ірраціонального характеру не піддаються точному і бездоганному поясненню. Питання у тому, щоб наближено ідеографічно окреслити ці ірраціональні елементи, фіксуючи їх у «знаках», що символізують чисте чуття (Otto, 1999, с. 77).

У релігійній картині світу українців необхідно виділяти раціональне серед ірраціонального, принаймні спробувати. Бо українець все піддає сумніву, намагається пояснити одні і ті ж явища з різних точок зору, «доштурбатися» до кожної деталі. Це відбувається саме так, бо українці мислять раціонально, когнітивна складова переважає над емоційною. Нам століттями закарбовували у глибинах підсвідомості комплекс інакомислячого, бо українці завжди були «не

такими» для ідеологічної машини московитів. А сакральні категорії не потрібно осмислювати раціонально, вони відгукуються на емоційному рівні десь глибоко на рівні генетичної пам'яті. Наприклад, коли ми говоримо про релігійність, то одна людина думає про те, що треба щонеділі ходити до церкви, інша – що треба звертатись до Бога у скрутний час і дякувати у часи радості. Це ірраціональні елементи. А сакральні раціональні елементи відгукуються у кожного українця процесом звернення до Бога як опори у важкі або хвилюючі моменти. Українцям трохи не вистачає прийняття одне одного і способу кожного звернення до Бога. Проте сакральний зміст процесу і мету цього звернення усі українці розуміють абсолютно однаково, бо це перегукується із генетичною пам'яттю давніх слов'ян, які зверталися до Богів та християн у Київській Русі, для яких хрещення було знаковою, сакральною подією, трансформацією їхнього Універсуму *homo religiosus*.

Наступним елементом категорії *sacrum* є поняття Бога як уособлення того, в кого варто вірити, на кого опиратися. У цьому контексті Р. Отто вводить термін *numinosum* (від *numen* – бог): «Нумінозне виокремлюється як зовсім інше, тобто щось радикальне і цілком відмінне: воно не схоже на щось людське і космічне; перед його лицем людина відчуває власну нікчемність, що вона – «не більше, ніж створіння» (Otto, 1999, с. 7). Дослідник окреслює характеристики Бога як чогось надлюдського, вищого за людину, характеризує його як *mysterium tremendum* – грізну таємницю, а також *numinosum* – почуття сили (Otto, 1999, с. 15). Н. Зедеблом акцентує увагу на близькості понять «сакральне» і «сила». Це дозволяє людині релігійній проводити паралелі та асоціювати Бога із певними аспектами буття, предметами чи подіями. Таким чином божественне/ нумізне викликає сильні емоції: страху чи захоплення, амбівалентне почуття таємничості притягує і формує так звану харизму Бога, який стає об'єктом шани на думку Е. Дюркгайма (Otto, 1999, с. 297). У цьому ж контексті доповнює думку про відчуття сакральності – *sensus numinus* – Р. Отто: «джерело релігійності в людській психіці, нерозривно пов'язане як із захопленням сакральним (*mysterium fascinans*), так і з особливим страхом перед ним (*mysterium tremendum*). Він намагається

раціонально окреслити цей ірраціональний термін як об'єктивну вартість, притаманну тільки нуміотичним об'єктам (можливо, володарям – як таким, що походять від богів і споріднені з ними), яка викликає шанобу» (Otto, 1999, с. 131).

З урахуванням того, що однією з визначальних рис зміни у сфері релігійного світогляду та досвіду осмислення сакрального і профанного у сучасному світі є розрив між інституційною релігією та особистим духовним досвідом, можемо стверджувати, що традиційні релігійні інститути нині зазвичай сприймаються як зовнішні, формалізовані структури, що не здатні повною мірою відповісти на екзистенційні запити сучасної людини. Натомість духовний досвід інтерпретується як приватний, внутрішній і нерідко позацерковний. Таке зрушення не означає повної втрати релігійності, а радше зміну її модусу: віра трансформується з нормативної системи у сферу індивідуального пошуку сенсу.

У культурі це виявляється у відході від канонічних форм сакрального мислення та появі множинних, часто гібридних моделей релігійної свідомості. Художні тексти української літератури кінця XX – початку XXI століття фіксують досвід сумніву, втрати, травми, але водночас – глибокого прагнення до осмислення буття у категоріях *sacrum* поза межами ортодоксальної догматики. Релігійні мотиви в сучасній літературі не виконують дидактичної чи конфесійної функції, а стають інструментом роздумів щодо драматичних моментів людського існування та їх інтерпретації у найрізноманітніших літературних сюжетах.

Відтак художній твір постає як унікальний простір індивідуального осмислення *sacrum*, адже він дає можливість поєднувати різні дискурси – біблійний, міфологічний, філософський, повсякденний – і створювати нові конфігурації сакрального смислу. На відміну від теологічного дискурсу, література не прагне до нормативності чи системності; її сила полягає в здатності фіксувати неоднозначність і суперечливість сучасного духовного досвіду.

Переосмислення *sacrum* у художніх репрезентаціях часто здійснюється через іронію, інтертекстуальність, деконструкцію біблійних сюжетів і образів. Водночас іронічний жест не обов'язково означає десакралізацію: навпаки, він може виступати формою дистанціювання від інституційної релігії з метою

збереження глибинного сакрального сенсу. Сучасна література демонструє парадоксальне поєднання профанації та нової сакралізації, коли святе та *sacrum* відкривається в профанному, маргінальному чи травматичному досвіді.

Художні репрезентації зміненої релігійної свідомості виявляють також переакцентування з трансцендентного на етичне. *Sacrum* дедалі частіше пов'язується не з метафізичною вертикаллю, а з горизонталлю людських взаємин – відповідальністю, співчуттям, солідарністю. У такому розумінні сакральне функціонує як етичний імператив, що виявляється в конкретних життєвих ситуаціях, а не як абстрактна догматична істина.

Зміна релігійної свідомості в культурі кінця XX – початку XXI століття зумовлює переорієнтацію художньої літератури з відтворення усталених сакральних моделей на їх активне переосмислення. Література стає простором, де релігійний досвід не задається наперед, а формується в процесі індивідуального пошуку, сумніву й інтерпретації. Саме в такому постсекулярному культурному полі виникають нові художні моделі *sacrum*, що визначають специфіку сучасної української літератури та створюють підґрунтя для аналізу творчості Сергія Жадана у межах цього дослідження.

2.2. Моделі інтерпретації сакрального в українській літературі кінця XX – початку XXI століття

Сучасна українська література репрезентує різні способи осмислення сакрального, що зумовлено змінами релігійної свідомості кінця XX – початку XXI століття. На відміну від класичної української літератури, в якій сакральне осмислювалося у межах відносно стабільної конфесійної системи координат, художній дискурс кінця XX – початку XXI століття демонструє плюральність моделей інтерпретації *sacrum*, які співіснують, перетинаються є діалогічними. Ці моделі не є жорстко відокремленими, проте їх аналітичне розмежування дає змогу окреслити провідні тенденції сучасного літературного процесу. Так, на думку І. Набитовича, «у літературі постмодернізму здійснюється поступова трансформація

релігійно маркованих концептів або у псевдосакральні, квазірелігійні концепти, або у концепти маскультури та симулякри, які не мають жодного стосунку до своєї первісної номінативної оболонки» (Набитович, 2008, 479).

Можна виділити принаймні три моделі інтерпретації сакрального в українській літературі кінця XX – початку XXI століття, в межах яких втілено релігійні мотиви у творчих практиках різних письменників:

- секуляризована;
- іронічно-деструктивна;
- етико-гуманістична;
- екзистенційно-травматична.

Секуляризована модель сакрального ґрунтується на перенесенні релігійних смислів у позацерковну, часто буденну площину. У межах цієї моделі сакральне втрачає статус трансцендентної абсолютності й набуває рис культурного, історичного або символічного феномена. До релігійних образів, мотивів чи релігійної лексики письменник звертається не для того, щоб відтворити догматичний зміст, а як до елементів колективної пам'яті, мовні та / або культурних маркерів. Це можуть бути активне залучення біблійних алюзій, що функціонують як знаки культурного досвіду, а не як об'єкти віровчення. Сакральне в такому разі співвідноситься з історією, національною ідентичністю, соціальною реальністю. Церква, святі, біблійні сюжети постають як частина культурного ландшафту, який може бути переосмислений, переінтерпретований або навіть редукований до символічного рівня. Секуляризована модель не заперечує сакральне повністю, однак позбавляє його нормативної сили. Вона створює умови для вільного поводження з релігійними смислами, що особливо характерно для поетики постмодернізму та постмодерного світовідчуття загалом. Таким є образ Мадонни у поемі Івана Драча «Чорнобильська Мадонна» (Драч, 1988), в якій образ Мадонни переосмислюється у зв'язку з трагедією Чорнобиля. Це не канонічна Богородиця, а символ материнського болю та екологічної катастрофи. Сакральне тут редуковане до культурно-символічного рівня.

Іронічно-деконструктивна модель інтерпретації сакрального в 1990-х, ймовірно, була однією із найбільш поширених та пов'язана з критичним переосмисленням релігійних наративів, образів і символів. Її характерною ознакою є дистанціювання від традиційних форм сакрального через іронію, пародію, карнавалізацію, інтертекстуальну гру. Така модель не обов'язково спрямована на заперечення віри, радше вона руйнує усталені способи її репрезентації. У художніх текстах іронія щодо сакрального слугувала деміфологізацією, викриваючи формалізм і ритуалізм інституційної релігії. Деконструкція сакрального давала можливість письменнику відтворити розрив між високими релігійними ідеалами та реальністю, у якій вони функціонують. Водночас іронічний жест часто можна проінтерпретувати як спосіб захисту сакрального від баналізації, адже через іронію література очищує релігійні смисли від догматичної застиглості. Для цієї моделі характерне активне звернення до біблійних сюжетів у несподіваних контекстах, поєднання сакрального з профанним, високого з низьким. У результаті сакральне не зникає, а радше трансформується, стаючи предметом гри, сумніву й інтелектуального експерименту. Так, Юрій Іздрик у «Верлібрах для Анети» описує стосунки людей з Богом як індивідуальний досвід кожного: «Одна моя знайома пише вірші про Адама. / Постійно пише про Адама, / так наче він їй племінник, дядько чи ще бозна хто. / Інша розмовляє з Богом, немов з дільничним терапевтом. / Аж заздрісно / звідки таке близьке знайомство? / Звідки панібратство, / поплескування по плечах серафимів...» (Іздрик, 2013, с. 183). А у вірші Сергія Жадан «Що робити зі священниками?..» відтворено іронічне ставлення до служителів культу, для яких церква – це винятково заробіток: «Що робити зі священниками? Вони, мов худобу, випасають свої церкви, пускають їх у смарагдову траву, дивляться, як церкви важко лягають у річковий мул, ховаючись від червненого сонця. Ходять за церквами, виганяючи їх із чужої пшениці» (Жадан, 2016, с. 28). І цей уривок містить алюзії на євангельську притчу про пастиря і стадо, але іронічно-деструктивне осмислення сакрального у цьому вірші домінує. І. Набитович зауважує, сучасна нерелігійна людина є такою особистістю,

в якій «фізіологічні інстинкти й потреби стають превалюючими, висувуються на перший план, отримуючи статус квазі-сакральних» (Набитович, 2008, с. 490). У межах іронічно-деконструктивної моделі інтерпретації сакрального біблійні персонажі можуть знижуватися до побутового рівня, що зміщує акценти з божественного на людське, або, як у творчості Сергія Жадана, сакральне може осучаснюватися та іронізуватися (Бог опиняється серед маргіналів, священики як «пастухи» церков), однак не повністю втрачає трансцендентний вимір, релігійна семантика зазнає профанації та пародійного знецінення («Існує небо, а затим – / десяток-другий перспектив, / копа означень, сотні назв, / освіта рас, злягання мас, / і Бог, що в межах самоти / охороняє нас» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 493). Так, у розділі п'ятому збірки «Вогнепальні й ножові» Сергій Жадан влучно описує ставлення до релігії у спільнотах, перейнятих радше іронічним ставленням до інституцій Церкви, аніж побожним: «Іноді вони говорять про релігію. Бо релігія, як і любов, заповнює їхні легені, і хочеш не хочеш – маєш видихати її, аби зовсім не зупинилося серце» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 131). У цьому фрагменті релігія постає не як зовнішній припис чи виключно інституційна форма віри, а як життєво необхідний внутрішній досвід, тісно пов'язаний із самою можливістю існування. Водночас далі автор переводить цей мотив у площину морального вибору і внутрішньої суперечності, показуючи амбівалентність релігійного переживання: «До релігії вони ставляться, ніби до обраної професії – серйозно й відповідально. Не надто її афішуючи, але й у жодному разі не соромлячись свого вибору. Справжні герої завжди мають релігійні переконання, можливо, це два стани, найбільш для них звичні та природні – постійна закоханість і тверда віра. Віра примушує їх триматися давніх законів. Любов спонукає їх ці закони порушувати. Віра скеровує їх у темряві, любов робить темряву безкінечною» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 131).

Етико-гуманістична модель інтерпретації сакрального зосереджує увагу на моральному вимірі релігійного досвіду. У межах цієї моделі *sacrum* постає не як система догматів або ритуалів, а як етичний імператив, пов'язаний із

відповідальністю за Іншого, співчуттям, солідарністю, здатністю до любові й самопожертви. У сучасній українській літературі це актуалізується та виявляється у звичайних людських вчинках, у жестах підтримки й опору злу, у збереженні людяності в нелюдських умовах. Релігійні мотиви в таких текстах виконують функцію морального орієнтира, а не конфесійного маркера.

Етико-гуманістична модель часто апелює до християнської традиції, однак інтерпретує її універсально, акцентуючи не на вірі як інституції, а на цінностях, що можуть бути розділені поза межами релігійної ідентичності. Відтак *sacrum* набуває антропоцентричного виміру, стаючи синонімом граничної людської відповідальності (наприклад, у творах Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» (2000), «Книга Буття» у структурі роману «Музей покинутих секретів» (2009), а також у прозі Марії Матіос – «Солодка Даруся» (2004), «Майже ніколи не навпаки» (2007), «Букова земля» (2019) та ін.). Так, можемо констатувати наявність етико-гуманістичної моделі інтерпретації сакрального у сучасній українській літературі, наприклад, у прозі маємо приклади розгортання біблійних сюжетів, переважно – згадано про Бога як про найвищу силу, що керує долями людей. Однак здебільшого він зображений абстраговано, ніби віщий знак, або ж радше через синкретичні язичницькі образи-неістоти, аніж через святих. Так, зокрема, згадано Всевишнього у романі Г. Марчук «Борозною любові» (2010):

- Бабусю, а в хлібчика душа є?
- А певно, що є, Івасику!
- А чорна чи біла?
- Сонячна, дитинко, сонячна! Бо хлібчик – брат сонечку. Сонечко усіх зігріває, а хлібчик – годує. Не буде хоч одного з них – і життя не буде.
- Бабусю, а душі боляче, коли її бити ногами?
- А певно, що боляче. І коли словом б'ють, і коли ногами. А чому ти питаєш?
- Бо великі хлопці у школі у футбол хлібчиком грали, а хлібчик плакав.
- То страшний гріх, Івасику! Бо разом з тим хлібчиком плакали і душі усіх безвинно убієнних голодом у тридцять третім. Там були і мої бабуся з дідусем, і мама з татком, і троє моїх братиків.

– Бабусю, я врятував хлібчик, хоч і мені добряче попало (показує).

Бабуся бере хлібчик, хрестить його й цілує.

– Дякую, онучку! Давай попросимо хлібчика, нехай не гнівається і простить усім нерозумним. А ми погодуємо ним синичок у дворі (Марчук, 2010, с. 9).

За християнською концепцією, хліб є насамперед уособленням плоті Христової (саме з цим пов'язано правило у світському етикеті відламувати по шматочку хлібобулочних виробів за столом), однак у цьому мікроконтексті ми радше бачимо його язичницьку символіність. Проте сміємо припустити, що подібне язичницьке возвеличення сонця головною антагоністкою Марією пов'язане не так відсутністю християнської грамоти й літератури, як пережитим Голодомором, після якого будь-яка їжа підноситиметься в культ, лиш би її зберегти й з'їсти.

Головна героїня – жінка другого віку Марія, проста селянка із неабияким талантом вишивати – бачить божий знак протягом Другої світової війни ще двічі – вперше на початку війни після окупації села, коли до її хати прибігає коза («То вже сам бог послав!»), завдяки молоку якої вдалося вигодувати підкинуте немовля. Вдруге – вже десь усередині війни, коли на команду НКВД вишити портрет Сталіна хрестиком Марія в день, як її мали забрати на Москву, раптово спіпне: «Ти сказала «глуха ніч»? Доню, на вулиці день – уже до полудня добирається!» Я повернула голову в той бік, де були вікна – темно. Страшна думка обпекла блискавкою. Я осліпла!» (Марчук, 2010, с. 92).

У романі «Борозною любові» відсутні згадки святих та якась ритуальна християнська символіка. Можливо, це зумовлено тим, що все ж описано часи розквіту радянського союзу. Бог й усе святе зображено абстрактно, в кращому випадку – через циклічність і сили природи (коли Марія від розпачу йде трясти в саду дерево й випадково розбиває два яйця з гнізда, вона плаче, що вбила боже життя, хоча за Біблією в тварин нема душі, тому їх у господарстві й уживають).

На противагу перманентній місії християнина, яку зазначає у своїй статті Т. Трофименко (2022), розглянемо циклічність гріховності та стадного інстинкту, яку зображено в новелі Ю. Винничука «Приблуда» (1990). Аби усвідомити всю

трансформацію сцени катування Ісуса, ми покликатимемося на Євангеліє від Матвія.

По-перше, в Біблії Ісуса катували за богохульство: «Тоді первосвященик роздер одержу свою та й сказав: «Він богозневажив! Нащо нам іще свідки потрібні? Ось ви чули тепер Його богозневагу!» (Огієнко, 1988, с. 1227). У «Приблуді» ж містяни карають чужинця за те, що той погодував пса аптекаря та голубів, та й узагалі за те, що в містечку з'явився якийсь незнайомий (Винничук, 1990). По-друге, мешканці містечка виявляють неабияку жорстокість до своїх же свійських тварин: «Йому нашвидку пояснили увесь жах ситуації, і він тоді теж розгнівався не на жарт, так, що підняв каменюку й пошпурив у власного пса. «Марш, гадино! Щоб я тебе не видів!» Дітлахи теж почали шпурляти каміння навздогінці за собакою і вигукувати «А тю його! А тю!» (Винничук, 1990). «... двірник Пугарчик розігнав голубів мітлою і, дбайливо змівши зерно в калюжу, перемішав його з грязюкою» (Винничук, 1990). «Ті дітлахи, що мешкали там, ще не знали нічого і преспокійно собі гралися. Вони прив'язали до хвоста якогось kota довгий шнур і почепили його на дереві. Кіт верещав од розпачу і страху, звивався в калач, розгортався, шарпався, але мотузка була міцна і не рвалася. Діти обступили це видовище і аж заливалися од реготу» (Винничук, 1990).

По-третє, у сучасній інтерпретації Ю. Винничука сцени забиття Христа камінням відсутня особа Понтія Пілата, навіть більше – відсутній будь-який суддя. Допит протагоністу влаштовує місцевий поліцейський, який певною мірою може уособлювати Понтія Пілата, бо виконує суто формальну процедуру допиту («Хто ви такий і звідки прийшли? Або краще давайте сюди документи, бо ще збрешете!»), проте вирок міліціонера милостивий: приблуду охрестили просто божевільним і відпустили (Винничук, 1990). Гріхи ж на Ісуса вішає юрба, причому не маючи на те жодної доказової бази, лише на основі своїх фантазійних припущень та страхів: «Його негайно треба арештувати, бо то вам не просто волоцюга, то, певно, злочинець». – «Може, він із в'язниці драпонує?» — майнула думка в котроїсь із жінок. – «Се вже то-очно, з в'язниці!» — підтримав двірник. – «Злодюжка якийсь або ще гірше – вбивця». А мовчазний дотепер залізничний

сторож глибокодумно заявив: «Ану ж це і є той, хто в бійці вдарив мого покійного брата пляшкою по голові?!» (Винничук, 1990). За суддю вирішує колективна відповідальність (чи радше безвідповідальність). Можливо, це такий натяк Ю. Винничука, що за умов неконтрольованого натовпу суддя й не потрібен, бо всі його спроби винести справедливе рішення все одно будуть марними. Певною мірою це перегукується з глузуваннями з розп'ятого Христа з Євангеліє від Матвія: «Коли ти Божий син, то зійди з хреста!» (Огієнко, 1988, с. 1229), проте їх адресують Ісусу вже після розп'яття, та й вони, попри весь цинізм ситуації, не такі жорстокі, як обвинувачення в бік подорожнього.

Також важлива деталь – сучасного Ісуса засуджують і катують в самоті. Нема поруч ні Варрави, ні двох розп'ятих молодиків обабіч Навина. Жертва у цілковитій самоті проти натовпу. Також прикметна деталь: у Євангеліє від Матвія, хай і з саркастичною метою, проте «І напис провини Його розмістили над Його головою: «Це Ісус, цар юдейський» (Огієнко, 1988, с. 1229). Тобто так чи інакше велич і святість Навина все ж визнають. У Ю. Винничука ж навпаки – протагоніст максимально маргіналізований («Еге ж, він звичайний лайдак!») (Винничук, 1990), починаючи від назви новели («Приблуда») та завершуючи відсутністю в Ісуса будь-яких грошей та особистих речей, окрім «кусня іржавого дроту, з півжмені пшениці і трьох цвяхів» (Винничук, 1990).

Найжорстокішим у новелі є той факт, що нещасного Ісуса забивають діти. У Біблії ж це були дорослі свідомі люди. Можливо, Ю. Винничук вдався до такої сюжетної трансформації, аби підкреслити, що найбільша жорстокість – та, яка неусвідомлена та йде через незнання та упередження. Адже доросла людина розуміє свої мотиви та, як наслідок, може себе спинити, попередити лихо, а дитина не має таких внутрішніх обмежень.

Травматично-екзистенційна модель інтерпретації сакрального формується на перетині релігійного досвіду та досвіду колективної й індивідуальної травми. Вона пов'язана з осмисленням війни, насильства, втрати, смерті, екзистенційної порожнечі. У межах цієї моделі сакральне постає як проблемне, кризове, нерідко мовчазне. Художні тексти, що репрезентують цю модель, можуть підважувати

традиційні уявлення про божественну справедливість і провіденцію, а відтак, релігійні мотиви тут функціонують як форма запитання, а не відповіді. Молитва в таких творах може набувати рис крику, протесту або відчаю, а образ Бога — бути відсутнім або прихованим (див., наприклад, поезію Олени Герасим'юк «Отче наш! / Боже України суверенної!», Галини Крук «Боже, не дай затихнути голосу люті» (Фещун, 2024)). Водночас саме в ситуації граничного досвіду сакральне може актуалізуватися з новою силою — як останній можливий горизонт смислу. Травматично-екзистенційна модель не пропонує гармонійного вирішення, але фіксує напруження між вірою і сумнівом, надією і безнадією, що є визначальним для духовного стану сучасної людини. Цю модель втілено, зокрема, у збірці Артура Дроня «Гемінгвей нічого не знає» (2025). У цій збірці сакральною постає глибоко осмислена етична позиція, тобто — здатність людини залишатися відповідальною, співчутливою й солідарною навіть у кризових обставинах. Це оповідь, в якій внутрішня гідність, моральний вибір та людяність корелюють із екзистенційним виміром інтерпретації *sacrum*. У його текстах християнські мотиви набувають універсального звучання й функціонують як моральні орієнтири, зрозумілі поза межами конфесійної належності. Травматично-екзистенційна модель інтерпретації сакрального в сучасній літературі (зокрема у творчості Сергій Жадана, Бориса Гуменюка, Артура Дроня та ін.) постає як досвід межової самотності людини перед обличчям війни, смерті й абсурду, де Бог мовчить, а молитва перетворюється на крик або внутрішній монолог. Сакральне тут осмислюється не як простір гармонії, а як гранична точка буття, в ній людина напружено шукає сенсу, в ній віра співіснує із сумнівом, а надія народжується всупереч екзистенційній порожнечі.

Отже, основні моделі інтерпретації сакрального в сучасній українській літературі — секуляризована, іронічно-деконструктивна, етико-гуманістична та травматично-екзистенційна — відображають різні стратегії художнього осмислення релігійного досвіду. Їх співіснування засвідчує, що сакральне не зникає з культурного простору, а набуває нових форм, адекватних викликам постсекулярної доби. Саме в цій множинності моделей формується контекст для

подальшого аналізу творчості Сергія Жадана та інших сучасних українських авторів.

2.3. Релігійні мотиви у творчості Сергія Жадана та сучасній українській літературі: постсекулярний вимір

«Отож Сергій Жадан бачить біблійне у щоденному – або, інакше: «імплементує» щоденне в біблійне. Варіант такої гротескної симбіотичності – взаємонакладення біблійних сюжетів, кримінального фольку, кондотьєрських легенд і сучасних реалій війни – маємо в розділі «Опій» (збірка «Вогнепальні і ножові» – *прим. авт.*)» (Дзюба, 2017, с. 78), – так пише про творчість поета Іван Дзюба у праці «Чорний романтик Сергій Жадан».

Власне, таке перетворення релігійних мотивів є виявом явища, яке можна описати як ширше і послідовно та системно репрезентує трансформацію релігійних мотивів у постсекулярному культурному контексті. Поезія і проза Сергія Жадана не відтворюють сакральне в традиційному конфесійному розумінні, проте активно залучають релігійні образи, біблійні алюзії та сакральну лексику для осмислення досвіду сучасної людини, зануреної в урбаністичний, травматичний і соціально напружений простір. Так, Іван Дзюба, коментуючи збірку «Вогнепальні й ножові», зауважує: «То що воно таке? Біблія навиворіт – як були у світовій літературі Енеїди навиворіт? Але ж ні. Це не бурлекс. І не героїчна «сміховина». Це швидше драматичний гротеск. Як історичний час «прокручує» і перемелює віртуальну біблійну дійсність і як минуле зазіхає на вічне. Або, може: як вічне виглядає у світлі минушого і чи не є насправді вічним те, що нам зручніше вважати минулим» (Дзюба, 2017, с. 81-82).

Утім, чи можна описані Іваном Дзюбою особливості трансформації релігійних мотивів вважати притаманними винятково творчості Сергія Жадана? Як переконливо доводить дослідження Ангеліни Кравченко – ні. Дослідниця аргументовано доводить, що в українській літературі сакральне постає як багатовимірний і відкритий до інтерпретації феномен. Так, зокрема, Ангеліна Кравченко виділяє три смислотвірні функції релігійної образності:

- ✓ репрезентація віри персонажа або формування цілісної релігійної структури, що впливає на ідентичність (як у «Ворошиловграді» Сергія Жадана, «Музеї покинутих секретів» Оксани Забужко) або ж заперечується персонажем («Депеш Мод» Сергій Жадан);
- ✓ релігійний простір може демонструвати порожність чи несправжність сакрального виміру («Інтернат» Сергія Жадана, «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко);
- ✓ деконструкція усталених образів: або з подальшим переосмисленням (як у Сергія Жадана), або як гра заради гри, що створює мозаїчний простір (у Юрія Іздрика) (Кравченко, 2024, с. 162–163).

Власне, моделювання релігійного образного простору, застосування релігійних образів як художніх засобів, які увиразнюють зміст художнього твору та сприяють створенню характеру персонажа, змалювання особливостей його ідентичності – усе це прикметні ознаки української літератури кінця XX – початку XXI століття. Звісно, одна із причин таких процесів – це руйнування ідеологій та ієрархій цінностей, деструктивні процеси у сфері етичній та постсекулярна доба. У контексті розвитку сучасного українського літературного процесу та увиразнення творчої манери Сергія Жадана можна стверджувати про те, що історичний та біографічний контекст кінця XX – початку XXI століття позначений руйнуванням соцреалістичного канону, відкриттям до західних дискурсів і водночас пошуком власної, національної ідентичності – те, що Тамара Гундорова стосовно Сергія Жадана означає як «постмодерну бездомність».

Після Чорнобильської катастрофи та краху СРСР відбулася глибока криза цінностей: зруйновано не лише політичну систему, а й морально-естетичні підвалини. У літературі зіткнулися кілька традицій – соціалістичного реалізму, модернізму, а також постмодерної іронії, пародії, карнавалізації як руйнування міфів і стереотипів радянської доби, високе поєднувалося з низьким, сакральне – з профанним, десакралізація була невіддільною частиною творчих практик (як-от: десакралізація класики в поетичному циклі Олександра Ірванця «Уроки класики»). Утім, важливо зауважити, що «на межі тисячоліть українська

література пережила стан «пост-: пострадянський, постколоніальний, посттоталітарний, постмодерний, постіндустріальний» (Поліщук, 2016, с. 12), й цю думку Ярослава Поліщука, цей перелік варто продовжити – постсекулярний і додати цей постсекулярний стан до тих, які дослідник означає як найважливіші для «полемік українських інтелектуалів – постколоніалізм та постмодернізм» (Поліщук, 2016, с. 12).

Утім, також варто згадати оцінки та аналітичні резюме Тамари Гундорової, яка у праці «Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн» (2005) висновує міркування, які будуть важливими для цього дослідження:

- 1) переосмислення класики («осучаснення класики через її переписування формами масової культури зазвичай обертається повним вихолощенням смислу оригіналу, якщо воно відбувається без врахування неминучого розриву, що існує між минулим і майбутнім, між часом написання та часом прочитання. Постмодернізм повторює, творить пастиш, знімаючи напругу між першоджерелами і копією, не стираючи, однак, їх різниці» (Гундорова, 2005, с. 56));
- 2) «риторичний та віртуальний апокаліпсиси», осмислений у координатах «постмодерної бездомності» (Гундорова, 2005, с. 56).

Саме за таких тенденцій формується і «іронічна критика дискурсу тоталітарного суспільства» (Гундорова, 2005, с.72), і постмодерна і постсекулярна рецепція релігійних мотивів у цілому і біблійних зокрема. Постмодерністська рецепція Біблії характеризується насамперед секуляризованою зміною семантики. Біблійні сюжети, образи Бога, Христа, Марії, конфесійна лексика переносяться у світ буденності, маскультури, урбаністичного простору. Релігійні образи трансформуються у квазісакральні або симулятивні, позбавлені первісного догматичного значення. Ще раз наголосимо, що таке переосмислення не тотожне антирелігійності: йдеться радше про створення нових художніх сенсів на основі Святого Письма. Саме цю рису зазначає Іван Дзюба щодо лірики Сергія Жадана: «ще в «ранніх» поезіях Сергія Жадана ми бачили досить ризиковані (не лише

теологічно, а й етично та художньо спроби «зазирання» в уявну психотілесну істоту Ісуса Христа як персонажа своєї лірики – і водночас спроби досягнути і предметно означити його всеприсутність у житті матерії та духу Всесвіту» (Дзюба, 2017, с. 84).

Схожий підхід – деструкція щодо сакрального та релігійного – можемо простежити у творчості Юрія Іздрика, у романі «Воцтек», наприклад, є деконструкція молитви «Отче наш» завдяки текстуальній грі та моделюванню нової візуальності та нового художнього простору:

«Отче наш, що єси на небесах! Нехай свя-
титься Ім'я Твоє, нехай прийде Царство
Твоє, нехай буде воля Твоя, як на небі, так і
на землі. Хліба насущного дай нам сьогодні.
І прости нам довги наші, як і ми прощаємо
винуватцям нашим. І не введи нас у випро-
бовування, але визволи нас від лукавого. Бо
Твоє є царство і сила і слава навіки. Амінь.»
Господи Ісусе Христе, змилуйся наді мною
Господи Ісусе Христе, змилуйся наді мною
Господи Ісусе Христе, змилуйся наді мною
Господи Ісусе

Христе, змилуйся наді мною

Господи

Ісусе

Христе, змилуй

ся наді

м

н

ою

Госпо

д

и

Ісу

с е

Хри

с

те з

м

и

лу

й

ся

на

д

і

м

н

о

ю» (Іздрик, 2016, с. 56 та 111).

Прикметно, що релігійні мотиви часто в українській літературі осмислюються як апокаліптичний сценарій. Так, Юлія Вишницька аналізує цей аспект творчості Сергія Жадана у контексті ідеї реалізації міфологічних сценаріїв (зокрема, міфосценарію початку і міфосценарію кінця) й пише про те, що «космогонічні міфи в поезії С. Жадана реалізуються через низку індивідуально-авторських варіацій міфосценарію початку, серед яких: проростання з житніх зерен хреста будівничого мостів – Христа; народження слова; народження поезії...» а «антропоморфні міфи реалізують таким індивідуально-авторськими варіаціями міфосценарію початку: сакрального садівництва (де сіячами душ-сердець виступають ангели); профанного творення людини в зімкненому часопросторі техногенного, артефактного, антропоморфного, колоративно-звукового світів» (Вишницька, 2016, с. 448).

Творчість С. Жадана засвідчує: він не є вірянином, що прославляє у своїй творчості Бога та все, що з ним пов'язано, він – інтелектуал, який усвідомлює рівень інтегрованості релігії в масову культуру й намагається привернути увагу до творчості зламом традиційних уявлень про християнство, про що свідчить конволют «30 доказів існування бога (і 29 заперечень)» (2014).

Так, у поезії «Якщо ти надумаєш їхати з цього міста...» (2013) С. Жадан констатує мультикультуралізм та ідею мультиетнічного, мультирасового християнства: «ніби апостол чи добрий н**ерський пастор», «мюнхенські турки готуються до Різдва» (Жадан, 2014, с. 9). Ще С. Жадан застосовує влучний оксиморон «ангели тероризму»: (*пунктуація надалі – наша*): «Святковий Дублін,

теплі в'язані светри, «Кренберіс» в плеєрі, тмін і табак на столі – ці ангели тероризму завжди навколо тебе» (Жадан, 2014, с. 10). Таким тропом автор, очевидно, показує неминучість та всюдисущість т.зв. крадіїв часу. У вірші «Словники на службі церкві» (2014) описана цілком логічна та вмотивована з погляду атеїста потреба в молитві для невір'ян: «...я ж нічого не буду просити, просто молитимусь собі як-небудь, аби робити те саме, що й ти, розумієш? Ще якби твій номер залишили, я б телефонував, а так – що лишається?» (Жадан, 2014, с. 14). Диявол у С. Жадана постає мафіозі: «Диявол, Маріє, – чорний кравець із Бронкса, в легені йому залито вогонь, в очах йому тане бронза, шиє святкові костюми, виміряє коштовну тканину, влаштовує перестрілки й вуличну різанину. Приводить до себе вночі золотих китаянок, топить в затоці їхні тіла на ранок, вкладає тобі до рук пакунки й ранкову пресу, просить віднести, записує на шпалерах адресу» (Жадан, 2014, с. 7).

Проте водночас він є абстрагованим від людського, нездатного до емпатії, байдужого, хоча за християнською традицією має на меті тими ж душами заволодіти: «не знає, що має робити з нами, з нашими голосами, з нашими снами. Він має справу з шовком, він тримається суші. Що йому наші біди, що йому наші душі?», «Що він може знати в своїй майстерні? Наші співи для нього – такі нестерпні. Наша запеклість для нього – така противна. Відсутність віри для нього особливо дивна» (Жадан, 2014, с. 8).

Рецепція біблійних мотивів у ліриці С. Жадана – це не тільки символічні образи руйнування чи десакралізації сучасного світу, але й життєдайна сила віри, яка сприяє народженню життя, впевненості, світла та ін. Апеляція С. Жадана до Біблії – це своєрідне розгортання світоглядного діалогу між ліричним героєм у його поезії та духовними цінностями, зафіксованими в Святому Письмі. Причому у контексті двох тенденцій: перша – з виразними постмодерними акцентами, іронічними, травестійними, що нагадують естетику «Ба-Ба-Бу», друга – філософсько-символічна, з екзистенційними акцентами, заснована на апелюванні до вічних цінностей у сучасному світі, важливості збереження людяності на тлі апокаліптичних картин дійсності. Індивідуально-авторська рецепція біблійних

мотивів у творчій практиці С. Жадана орієнтована на ідею важливості віри людини, а також на ідею важливості духовної енергії слова, сили людського духу – у буремному світі сучасних катаклізмів.

Релігійні ремінісценції Сергія Жадана – це особливий мікрокосм, де є місце лише справжнім, спраглим та простим людям. Вводячи образ Магдалини, поет підкреслює неідеальність справжньої віри. Образ міста та людей в ньому, які вірять та люблять, незважаючи ні на що, підкреслює самотність та глибину сакральних смислів Різдва, яке у поезіях автора є канвою, на якій розгортається справжнє життя: без прикрас та штучності.

Аналіз поезій Сергія Жадана показує, що постмодерне бачення автором сакральних образів-символів відповідає не лише історичним подіям в Україні, а й трансформації суспільної свідомості, яка розгортається на наших очах.

Рецепція біблійних мотивів у контексті постмодерної іронічної традиції, яка постала, вочевидь, як наслідок панування атеїстичних концепцій в радянський період; ця тенденція притаманна ранній творчості В. Неборака та ранній ліриці С. Жадана, в ній відображені скептично-іронічне трактування релігійних мотивів та образів, епатажність і карнавальність.

Попри іронію й апокаліптичні настрої 1990-х, у поезиці Жадана поступово посилюється гуманістичний вимір. Сакральне дедалі більше осмислюється як присутність Бога серед людей – у провінційних містах, а згодом – прифронтових містах, повсякденних жестах солідарності. Апокаліптична порожнеча трансформується в пошук сенсу, а біблійні образи стають джерелом надії.

Рецепція релігійних мотивів у сучасній українській поезії пройшла шлях від постмодерної десакралізації до складнішої, амбівалентної моделі, де сакральне зберігає потенціал смислотворення. У творчості Сергія Жадана ця еволюція виявляється особливо виразно: від іронічної гри з каноном – до глибокого гуманістичного й постсекулярного осмислення біблійних мотивів.

Однією з визначальних рис поезики Жадана є активне використання біблійних алюзій і ремінісценцій, які функціонують у його текстах не як прямі цитати чи канонічні відсилання, а як фрагменти культурної пам'яті. Так, у романі

«Ворошиловград» образ повернення героя до покинутого простору набуває рис притчі про блудного сина, де мотив дороги й повернення символізує не лише особистісне дорослішання, а й пошук втраченої ідентичності (Жадан, 2010). У поетичній збірці «Життя Марії» біблійний образ Богородиці трансформується в постать матері, яка переживає досвід війни та історичної катастрофи, що актуалізує євангельський мотив страждання й жертвності у сучасному соціальному контексті (Жадан, 2015). Натомість у романі «Інтернат» мотив переходу через небезпечний простір і морального випробування героя корелює з біблійним архетипом мандрівки через пустелю як символу духовного випробування та внутрішнього очищення (Жадан, 2017). Біблійні сюжети, образи й мотиви – Різдво, жертва, воскресіння, апостольство, страждання – вписуються в контексти сучасного міста, війни, соціального маргінесу, особистої втрати. Унаслідок цього сакральне позбавляється дистанційної піднесеності й набуває рис безпосереднього, тілесного, часто болісного досвіду. Біблійна традиція в Жадана не відтворюється, а переосмислюється, вступаючи в діалог із сучасністю.

Важливим складником цього процесу є сакральна лексика в урбаністичному просторі. Поетичний світ Жадана насичений образами міста як простору профанного, хаотичного, позбавленого стабільних смислових орієнтирів. Проте саме в цьому просторі з'являються слова й образи сакрального походження: Бог, молитва, храм, ангел, жертва, благодать. Їхнє функціонування в урбаністичному контексті створює ефект напруження між високим і низьким, святим і буденним. Сакральне не протистоїть місту, а вбудовується в нього, трансформуючись і водночас надаючи повсякденності додаткового смислового виміру. Так, особливо виразно це простежується у розділі «Апостоли» із збірки «Вогнепальні й ножові» (див., вірш «Єрусалим», «Депо», «Ісус у таких випадках воскресав», а також – розділ п'ятий «Коментарі» із цієї ж збірки: «Їх часто зображували на давніх іконах – у той час, коли святі займалися пророцтвами й дивами, вони займалися економікою. Рибалки й будівельники, військові й торговці, пастухи й безробітні – біблійний пролетаріат, чия присутність дивним чином теж можна розгледіти за

діяннями пророків та апостолів» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 124–125).

Оселяючи своїх біблійних персонажів серед пересічних людей («І Матір Божа в зимових гетрах, / курячи люльку, гріючи нерви, / палила багаття на площах гетто, / розігриваючи дешеві консерви. / І нехай позбавляють нас нашого простору / і вогнем заливають наші повстання – / це для нас із тобою чорні апостоли / редагували свої послання... / головне – тримай при собі свою віру, / свою любов і свою упертість. / Спаситель – він не зважає на шкуру, / він зважає на солідарність і чесність» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 69)), Сергій Жадан вказує у цій збірці, що саме релігія є і міцним сюжетом («міцний сюжет, із купою праведників, гнівними застереженнями та обов'язковим справедливим судом наприкінці здатен об'єднати навіть найбільш дикі й непокірні натовпи мирян» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 132), і «внутрішнім опієм, завжди присутнім в житті героїв, тек чи інакше. І, помираючи, вони не мають при собі нічого, крім натільних хрестиків, молитовників у кишенях шинелей і ляльок вуду в шкіряних мішках» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 132). Таке постсекулярне та деструктивне змішування сакрального та профанного репрезентує характерну для постсекулярного дискурсу тенденцію: сакральне більше не локалізується в спеціально маркованих просторах (церква, храм), а виявляється в межових ситуаціях – у досвіді війни, солідарності, втрати, любові. Це дає можливість інтепретувати сакральне як подієвий, ситуативний феномен, що виникає там, де людина стикається з граничними питаннями буття.

Особливу вагу в цьому контексті має образ поета як «свідка» – того, хто бачить і трансформацію релігійного досвіду, і «нашу зануреність у глибоку воду надії» (Жадан, Господь симпатизує аутсайдерам, 2016, с. 114). Ліричний герой Жадана не виступає проповідником або пророком у традиційному сенсі, однак бере на себе функцію фіксації й артикуляції колективного досвіду. Поет свідчить про біль, втрату, надію, не пропонуючи готових відповідей, але зберігаючи етичне напруження між вірою і сумнівом. У цьому вимірі релігійні мотиви стають

інструментом морального й екзистенційного осмислення реальності, а не декларацією конфесійної позиції.

Порівняльний аналіз творчості Жадана з іншими сучасними українськими авторами дає можливість чіткіше окреслити як спільні тенденції, так і специфіку його поетики сакрального. Так, у творах Оксани Забужко («Казка про калинову сопілку» (Забужко, 2000), «Музей покинутих секретів» (Забужко, 2009) та ін.) сакральне – це особлива форма культурної колективної та індивідуальної пам'яті, в якій увиразнюється національна історія, травматичний досвід (зазвичай жіночий) та ідентичність персонажів. Її інтерпретація релігійних мотивів тяжіє до символічної глибини та філософської рефлексії, де сакральне функціонує як структура культурного самопізнання.

Натомість у романі Тараса Прохаська «НепрОсті» (Прохасько, 2002) релігійне виявляється у тихій повсякденності, в якій головні персонажі (Франциск, Анна та ін.) мають можливість переживати глибокі емоції, споглядати буття завдяки глибинному контакті із природою, пам'яттю та часом.

Є і інші приклади у сучасній українській літературі і споріднені із творчим досвідом Сергія Жадана, і відмінним від його досвіду: так, у творчих практиках Віктора Неборака чи Юрія Андруховича (напр., цикл «Листи в Україну») відтворено іронічно-деконструктивну модель сакрального завдяки карнавалізації релігійних образів, грі з біблійними сюжетами, десакралізації канонів. Проте ця іронія не є простим запереченням сакрального; вона радше виявляє кризу традиційних форм релігійності та необхідність їх оновлення.

Окремо варто наголосити на тій зміні, яку українська література переживає через російсько-українську війну, що актуалізує травматично-екзистенційну модель, у межах якої релігійні мотиви функціонують як форма проживання болю й пошуку сенсу в ситуаціях трагічного досвіду буття особистості (див., творчість Артура Дроня («Гемінгвей нічого не знає», 2025), поезії Галини Крук чи Олени Герасим'юк.

Порівняльний аналіз дає можливість виявити спільні тенденції трансформації релігійних мотивів у сучасній українській літературі: відхід від конфесійної

нормативності, індивідуалізацію духовного досвіду, поєднання сакрального з повсякденним і травматичним. Водночас специфіка підходу Сергія Жадана до осмислення релігійних мотивів пов'язана із особливим поєднанням профанного та сакрального, соціально чутливого та трансцендентного, етичного та деструктивного. Його твори формують модель сакрального, тісно пов'язаного з історичним досвідом покоління, що переживає війну, розпад старих смислових структур посттоталітарного світу і потребу в нових формах духовної солідарності. Творчість Сергія Жадана в контексті сучасної української літератури репрезентує одну з найпослідовніших і найвиразніших моделей постсекулярного осмислення *sacrum*. Порівняння з іншими авторами дозволяє не лише окреслити спільне культурне поле, а й підкреслити унікальність Жаданової поетики, у якій релігійні мотиви стають способом говорити про сучасність, її травми й можливості смислового відновлення.

2.4. Функції переосмисленого сакрального в художніх творах кінця XX – початку XXI століття

Переосмислення сакрального у сучасній українській літературі зумовлює зміну не лише форм його репрезентації, але й функцій, які воно виконує в структурі літературного твору. В умовах постсекулярної культури сакральне більше не обмежується сферою релігійного культу чи конфесійної догматики, а стає багатофункціональним смисловим ресурсом, за допомогою якого література реагує на ключові виклики сучасності. У цьому контексті можна виокремити кілька провідних функцій переосмисленого *sacrum*: етичну, ідентифікаційну, екзистенційну та соціально-критичну, які втілюються у художньому творі, можуть поєднуватися та / або протиставлятися одна одній.

Етична функція. Однією з базових функцій переосмисленого сакрального в сучасній літературі є етична. За умов кризи традиційних нормативних систем і зниження авторитету інституційної релігії художній текст перебирає на себе роль простору, де формуються й випробовуються моральні орієнтири. *Sacrum* у цьому

випадку функціонує не як сукупність догматичних приписів, а як джерело етичного напруження, що спонукає до рефлексії над категоріями відповідальності, провини, солідарності, жертви. В таких смислових координатах розгортається ліричний сюжет поезії Юрія Іздрика «вишиванка»: «за що не візьмешся – вузлів павутина / заплетені сіті пропущені петлі / між схрещених нитей прошито люди ну / недбалою стьождою гладдю чи хрестиком / стежки ніби стяжки затягнуто туго / у мережу що межує з мереживом... / мій боже! мій боже – кричиш йому в вухо / та будь же уважний чи хоч обережний! / та глухо у бога і хтось безперервно / пряде і гаптує пусту мішковину / а берег далекий манить берегами / і кожна дорога – тонка павутина ... кохана / дитинко / ми й в сутінках світу / де поспіхом навхрест прострочено мить / знайдемо свою павутинку зі світла / вона не порветься – / вона задзвенить» (Іздрик, 2013, с. 36). У поезії Юрія Іздрика «вишиванка» сакральне постає не як догматична істина, а як простір болісного етичного пошуку, де людина в умовах «глухоти» Бога змушена самотійно брати відповідальність за власний вибір. Образ «павутинки зі світла», що «задзвенить», утверджує надію на віднайдення морального орієнтиру навіть у кризовому світі, підкреслюючи етичну функцію *sacrum* як внутрішнього імпульсу до рефлексії, солідарності й світла.

Релігійні мотиви в сучасних текстах часто позбавлені чітко артикульованої теологічної позиції, проте зберігають здатність маркувати межові етичні ситуації. Сакральне виявляється там, де постає питання вибору, де людина змушена брати відповідальність за Іншого або за спільноту. У такому сенсі етична функція *sacrum* набуває універсального характеру й виходить за межі конфесійної ідентичності. Саме такий контекст – етичний – важливий для розуміння проповіді пресвітера у романі «Ворошиловград»: хай якими би не були зовнішні атрибути релігійності, важить те, що релігійна свідомість функціонує за інших умов («випало так, що ви живете тут усі разом – і хрещені, і нехрещені, і штунди, і якась босота, яка й читати не вміє як слід» (Жадан, 2010, с. 440-441)), а тому важить відчуття спільності та спільноти, формування нового ритуального простору, в якому співіснують і канонічна релігійна модель, і постсекулярна, яка

химерно поєднує проповіді, безмежну віра, безнадію і надію і навіть елементи атракціону (напр., видихання вогню пресвітером у фіналі роману «Ворошиловград» (2010)). У цій новій постсекулярній релігійній свідомості важливе місце займає нова етика, яка апелює до релігійних образів і мотивів, створює простір для співпереживання й співвідповідальності, спільного буття у вірі у хисткому світі сучасності: «Ми змушені рятувати тих, хто нам близький, не відчуючи іноді, як змінюються обставини і як нас самих починають рятувати близькі нам люди. Мені здається, що саме такі має бути і що сама наша близькість зумовлюється спільними переживаннями, спільним життям і можливістю спільної смерті. Десь за всім цим і починається любов. Інша річ, що не всі до неї доживають» (Жадан, 2010, с. 439). Так, у романі «Ворошиловград» Жадан описує сакральне як етику взаємного порятунку й близькості, де любов народжується зі спільного переживання крихкості буття та відповідальності одне за одного у травматичній реальності сучасності. Відтак етична функція сакрального у художніх творах може бути моральним каталізатором, актуалізуючи питання добра і зла в конкретних, часто травматичних обставинах.

Ідентифікаційна функція переосмисленого сакрального пов'язана з формуванням індивідуальної та колективної ідентичності. У сучасній українській літературі релігійні мотиви нерідко виступають елементами культурної пам'яті, що допомагають осмислити історичний досвід, національні травми та спільні цінності. Сакральне тут функціонує як символічний код, через який відбувається самоідентифікація персонажа, ліричного суб'єкта або читача.

У постсекулярному контексті ця функція не зводиться до відтворення традиційної релігійної ідентичності. Навпаки, сакральне часто використовується для конструювання гібридних, відкритих форм самоусвідомлення, у яких поєднуються релігійні, культурні, історичні та особисті складники. Література фіксує процес пошуку ідентичності в ситуації розламу між минулим і теперішнім, між каноном і сучасністю.

Показовим у цьому контексті є поетичний світ Івана Малковича, де сакральні образи інтегруються у внутрішній досвід людини як спосіб духовного

самозбереження. У поезіях митця наскрізним виступає образ янгола, який супроводжує людину в її екзистенційній самотності й уособлює ідею моральної підтримки та невидимого захисту; рядок «хтось бреде собі самотньо із янголом на плечі» актуалізує уявлення про постійну присутність трансцендентного у щоденному житті, перетворюючи сакральне на інтимний вимір особистісного досвіду. Водночас біблійна символіка у Малковича формує цілісний сакральний хронотоп, у якому традиційні християнські образи набувають екзистенційного звучання. Мотиви хреста, раю та псалтиря структурують простір духовної пам'яті й задають координати морального вибору ліричного суб'єкта; зокрема, метафора ночі «як псалтир — постійної» увиразнює переживання історичної та особистої тривоги, що осмислюється через біблійний досвід молитви й внутрішнього очищення (Павлов, 2025). Сакральні ремінісценції у поезиці Малковича створюють атмосферу довіри до світу, де віра постає формою культурної тягlosti та духовної рівноваги, а біблійні образи виконують функцію етичних орієнтирів, через які сучасна людина співвідносить власне існування з універсальним досвідом традиції.

Релігійні образи й сюжети в такому випадку виконують роль точок опори, до яких персонаж та / або ліричний герой може звернутися в умовах нестабільності. Водночас вони можуть зазнавати деконструкції або переінтерпретації, що свідчить про активний характер ідентифікаційного процесу. *Sacrum* перестає бути заданим наперед і стає результатом індивідуального вибору й культурної рефлексії.

Екзистенційна функція переосмисленого сакрального пов'язана з осмисленням граничних питань людського буття – життя і смерті, страждання, сенсу, самотності, надії. У сучасному художньому тексті сакральне часто з'являється в ситуаціях кризи, втрати або травми, коли раціональні пояснення виявляються недостатніми. У таких випадках релігійні мотиви слугують мовою, здатною артикулювати досвід, що виходить за межі повсякденного.

На відміну від традиційної релігійної літератури, де сакральне пропонує відповіді, сучасна українська проза чи поезія часто зосереджуються на питанні як

такому. Sacrum тут функціонує як простір сумніву, мовчання або напруженого очікування, а не як гарантований сенс, наприклад, у сучасній українській поезії, в якій резонують не тільки релігійні, але й мілітарні мотиви (див., зокрема, вірш Галини Крук: «непокаране зло повертається злішим / важко повірити, що це відбувається з нами / в реальному часі, вдруге, втретє, вдесяте. / що ти хочеш виплавити із нас, Боже, / якої проби? Що ти хочеш вивести із нас? / ніби з дому неволі, який новий вид? / яку сакральну жертву? / знаю, людина схильна помилятися, / хилитися перед сильними світу, / зневірюватися, опиратися зневірі, / коритися долі, докоряти тобі, Боже, / стояти на своєму, протистояти усьому світу, жити заради себе, помирати заради інших, / але ти, оже, невже було замало? / невже треба більше ? / твоє « не убий малює нам на грудях мішені» (Крук, 2024, с. 173).

Молитва може набувати форми крику або внутрішнього монологу, зверненого в порожнечу, але саме цей жест звернення й надає досвіду екзистенційної глибини, що можна спостерегти, наприклад у поезії Артура Дроня («Аве Марія Авдіївська. / Привіт, отче. / Ваш син веде бій у Пісках / і не хоче / прощати своїм ворогам. / Аве моя дорога. / Слава пальцям його. / Перекур. \ Сто Стусів не вийшло з Дебальцевого, / сто Сосюр. / Аве Пречиста Марі, / сином своїм не забута. / Закатованим у дворі / Бахмута. / Тим, який дух випуска, / не перенісши тортур. / Аве Марі / Маріупольська. / Перекур» (Фронтмени, 2024, с. 59). Прикметно екзистенційна функція переосмислення сакрального особливо виразна саме у сучасній українській мілітарній поезії, яка переосмислює сакральне та профанне у координатах російсько-української війни і трансформації релігійної ідентичності за цих обставин. Сучасна українська мілітарна поезія демонструє, як екзистенційна функція сакрального формує не утвердження віри, радше – артикулює людську вразливість, крихкість буття людини та крихкість віри у світі війни. Література фіксує стан «між» – між вірою і невірою, надією і відчаєм – і саме в цьому проміжному просторі сакральне набуває нової, постсекулярної форми.

У поезіях Галина Крук та Артур Дронь звернення до Бога набуває форми внутрішнього діалогу з сакральним, Богом. І це напружена розмова, звернення, в якому *sacrum* – це простір онтологічної вразливості, де людина переживає власну конечність, відповідальність і свободу, відкриваючи трагічну, але автентичну глибину буття в умовах війни.

Соціально-критична функція переосмисленого *sacrum* проявляється в здатності художнього тексту використовувати релігійні мотиви для критичного аналізу суспільних процесів. У сучасній українській літературі сакральне часто стає інструментом викриття соціальної несправедливості, насильства, дегуманізації. Апеляція до релігійної символіки дозволяє автору загострити увагу на моральному вимірі соціальних проблем.

У цьому контексті сакральне може функціонувати як контраст до реальності, що втратила етичні орієнтири. Образи гріха, жертви, спокути використовуються для осмислення колективної відповідальності та історичної провини (як-от у романах «Депеш Мод» (Жадан, 2004) чи «Ворошиловград» (Жадан, 2010) Сергія Жадана, «Слуга з Добромиля» Галини Пагутяк (2006) та ін.). Водночас художній текст може піддавати критиці й самі релігійні інституції, виявляючи розрив між проголошуваними цінностями та реальною соціальною практикою. Соціально-критична функція *sacrum* особливо виразно виявляється у художніх творах, які відображають моральну оцінку подій, складний етичний вибір, який здійснюють персонажі тощо.

Отже, переосмислене сакральне в сучасному художньому тексті виконує комплекс взаємопов'язаних функцій. Воно формує етичний горизонт, сприяє ідентифікаційним процесам, допомагає осмислити екзистенційні кризи та слугує інструментом соціальної критики. У постсекулярному культурному контексті *sacrum* не зникає, а трансформується, стаючи важливим смислотворчим чинником сучасної літератури та визначаючи її здатність реагувати на духовні й соціальні виклики доби.

Висновки до II розділу

Художній дискурс кінця XX – початку XXI століття – це простір, в якому розгортається динамічний релігійний досвід сучасної людини, й він формується поза межами канонічних та конфесійно закріплених уявлень. Сакральне у сучасній українській літературі набуває нових форм, які відображають постсекулярний стан культури та змінену релігійну свідомість людини початку XXI століття. Відмова від нормативної сакральності, системи усталених вірувань дає можливість сучасній літературі змальовувати релігійні мотиви не як елементи догматичної системи, а як вияв індивідуального переживання, сумніву, надії або протесту. Саме ця відкритість уможливорює у художньому творі відтворення діалогу між вірою та не-вірою, надією та безнадією, сакральним і профанним, традицією і сучасністю. Література артикулює духовний досвід особистості, особливо важливо це у постсекулярну добу, коли переосмислене сакрим співіснує з іронією, деконструкцією, секуляризованими формами духовності, не вступаючи з ними в однозначний конфлікт. Сучасна українська література демонструє здатність утримувати напруження між різними світоглядними моделями, не зводячи їх до спрощених опозицій. Так витворюється художній простір, у якому сакральне залишається значущим, попри втрату традиційної сакралізованої форми.

Окремого підсумкового осмислення потребує місце Сергія Жадана в цій парадигмі. Його творчість є репрезентативною для сучасної української літератури, але водночас має виразну специфіку, що дає можливість говорити про нього як про одного з ключових авторів постсекулярного дискурсу. У художніх творах Сергія Жадана (роман «Депеш Мод», «Ворошиловград», поезія зі збірок «Вогнепальні й ножові», «Життя Марії та ін.) сакральне трансформується в нових смислових акцентах.

Важливою рисою поезики Жадана є інтеграція травматичного досвіду в структуру сакрального. Війна, соціальна нестабільність, втрата, екзистенційна вразливість не усувають сакральне з його текстів, а навпаки – актуалізують його.

Релігійні мотиви в поезії та прозі Жадана функціонують як засіб осмислення колективної і індивідуальної травми, не пропонуючи спрощених відповідей, але зберігаючи етичну напругу та можливість смислового спротиву хаосу.

Жаданова модель сакрального характеризується відсутністю догматичної завершеності. Його ліричний суб'єкт і наративний голос не проголошують істин і не пропонують нормативних релігійних позицій. Натомість вони виступають як свідки, які фіксують реальність у її болісній складності. У цьому сенсі Жадан продовжує і водночас трансформує традицію поета-пророка, замінюючи пророче проголошення на етичне свідчення.

Порівняльний аналіз із творчістю інших сучасних українських авторів дає можливість проаналізувати і довести, що художні твори Сергія Жадана і відображають актуальні тенденції переосмислення релігійних мотивів, і виходять за їх межі, якщо порівнювати із творчими досвідом Оксани Забужко, Юрія Іздрика, Галини Крук, Олени Герасим'юк, Артура Дроня тощо. Спільними у творчих практиках сучасних українських письменників є секуляризація сакрального, його індивідуалізація, поєднання з травматичним і повсякденним досвідом. А це підтверджує: сучасна українська література є активним простором формування й репрезентації живого релігійного досвіду, який не зводиться до канонічних моделей і не втрачає смислотворчого потенціалу. У межах цієї парадигми творчість Сергія Жадана постає як одна з найпослідовніших і найвиразніших художніх реалізацій постсекулярного осмислення *sacrum*, де профанне й сакральне поєднуються в цілісну поетичну систему. Це поєднання визначає місце творчості Сергія Жадана для сучасної української літератури та створює підґрунтя для подальшого, поглибленого аналізу трансформації релігійних мотивів у його творчості в наступних розділах дисертації, наприклад, із застосуванням і мотивного аналізу, і підходів прикладної лінгвістики.

РОЗДІЛ III

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ І КОНЦЕПТ SACRUM У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

3.1. Теоретико-методологічні засади аналізу релігійних та образів

Цей розділ є продовженням попередніх і орієнтований на те, щоб дослідити особливості трансформації релігійних мотивів та образів у творчості Сергія Жадана – на засадах комплексного методологічного підходу, який передбачає поєднання філологічного аналізу, порівняльно-типологічного аналізу та методів корпусної лінгвістики, щоб описати ту модель категорії *sacrum*, яка втілена у поезії та прозі українського письменника. Такий підхід зумовлений специфікою об'єкта аналізу, адже релігійні мотиви – це не лише тематичний компонент, але й важливий структуротворчий складник у художньому творі, через який втілено світоглядні та смислотворчі ознаки творчості Сергія Жадана.

Юрій Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії» визначає мотив як «стійкий формально-змістовий компонент художнього твору чи критичного або літературознавчої праці, усвідомлена причина творчості або аналізу, зумовлена художніми та науковими потребами, відповідними інтелектуальними діями. ...У художній літературі мотивом вважають абстрагований від конкретних деталей, виражений у найпростішій словесній формулі схематичний виклад елементів змісту, що формують фабулу (сюжет)» (Ковалів, 2007, с. 78). Як мінімальна змістова одиниця художнього твору – мотив є повторюваним, варіативним і динамічними, адже може варіювати у системі образів, сюжетних ходів, лексем тощо. Під релігійним мотивом у дисертації розуміється не тема і не окремий образ, а наскрізна, повторювана й варіативна смислова структура, що має словесне й образне закріплення, пов'язана зі сферою сакрального та в різних текстах і контекстах реалізується через біблійні алюзії, християнські образи, символіку й релігійно марковану лексику, набуваючи нових смислових модулаций. Таке розуміння відповідає підходу Анатолія Ткаченка, який наголошує на відмінності між мотивом і темою, підкреслює словесне та образне

закріплення мотиву в тексті, а також його здатність варіюватися, проходити крізь низку творів і вибудовувати поліфонічний художній світ. (Ткаченко, 2025, с. 90). Особливого значення у межах цього дослідження набуває концепт SACRUM як категорія, що відображає опозицію «сакральне – профанне», де сакральне є не догматичною системою, оскільки функціонує у постсекулярну епоху, в якій релігійні образи набувають нових значень, повсякчас порівнюються із профанним, не протиставляються йому, а навпаки – стають самотніми та / або індивідуально-авторськими мотивами. Відтак аналіз трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадан спрямований не лише на виявлення релігійної лексики, а на опис авторської моделі сакрального, що змінюється і з огляду на обставини постсекулярної епохи, і з огляду на особливості творчого мислення автора. Це дає можливість простежити функціонування релігійних мотивів на рівні художньої структури завдяки виявленню та аналізу:

- повторюваних мотивів;
- їх образної реалізації;
- зв'язків між мотивами в межах тексту;
- визначення їх світоглядної функції.

У прозі Сергія Жадана релігійні мотиви зазвичай інтегровані в сюжетну тканину через алюзії та ремінісценції, тоді коли у поезії вони функціонують як індивідуально-авторські образи. При цьому варто зауважити, що співвіднесення авторських інтерпретацій із канонічними біблійними сюжетами, образами виявляє механізми їх трансформації: інверсію, десакралізацію, метафоризацію, іронізацію або, навпаки, повторну сакралізацію.

Важливим складником аналізу у межах цього розділу та дисертації у цілому стало застосування методології корпусної лінгвістики для аналізу поетичних текстів. Корпусний підхід забезпечує емпіричну основу дослідження, даючи можливість перейти від інтуїтивної інтерпретації до статистично обґрунтованих висновків. Формування корпусу передбачає відбір поетичних збірок за хронологічним принципом, їх цифрову обробку, лематизацію (групування словоформ у такий спосіб, щоб їх можна було проаналізувати як єдиний елемент,

ідентифікований за лемою слова або словниковою формою). У межах корпусного аналізу: 1) виокремлено релігійно марковану лексику; 2) підраховано частотність лексем; 3) виявлено контекстуальні семантичні зсуви; 4) проаналізовано зміну образу, сюжетного елементу тощо (від значення, зафіксованого у Святому Письмі, – до значення, зафіксованого у поезії Сергія Жадана); 5) опис динаміки розгортання релігійних мотивів у різні періоди творчості.

Частотний аналіз дає можливість встановити домінантні сакральні маркери, а також на наступному етапі виявити специфіку поєднання релігійних термінів із лексикою війни, урбаністики, тілесності, соціальної маргінальності. Тому релігійно маркована лексика постає не ізольованим елементом, а складником складної семантичної системи. Поєднання корпусного та мотивно-образного підходів уможливорює поєднання кількісного й якісного аналізу: статистичні показники уточнюють інтерпретаційні висновки, а інтерпретація – кількісні дані дає можливість зробити частиною науково обґрунтованого та аргументованого висновку. Це особливо важливо з огляду на особливості постмодерної та постпостмодерної поетики, де релігійні елементи можуть функціонувати у межах чотирьох моделей інтерпретації сакрального:

- секуляризованої;
- іронічно-деструктивної;
- етико-гуманістичної;
- екзистенційно-травматичної

Порівняльний метод у межах підрозділу реалізується насамперед через зіставлення авторських образів із біблійною традицією, а також зіставлення особливостей застосування релігійних мотивів у прозі та поезії. Порівняння втілення релігійних мотивів у прозі та поезії уможливорює опис та аналіз жанрової специфіки трансформації релігійних мотивів: у прозі вони мають наративну функцію, у поезії – символічну. Зіставлення індивідуально-авторських трансформацій у порівнянні із біблійною традицією спрямований на аналіз переосмислення біблійних образів – пророка, апостола, жертви, Різдва, любові та ін. Авторська інтерпретація часто зміщує акцент із трансцендентного виміру на

історичний та соціальний, що свідчить про процес «онтологізації» сакрального в межах конкретного історичного досвіду.

Методологічно важливим є також урахування культурно-історичного контексту. Трансформація релігійних мотивів у творчості Жадана відбувається в умовах постсекуляризації та російсько-української війни. У цьому контексті сакральне перестає бути лише сферою віри й набуває функції етичного орієнтира, колективного переживання. Отже, теоретико-методологічним підґрунтям підрозділу є поєднання:

- ✓ мотивно-образного аналізу як інструменту інтерпретації;
- ✓ корпусної лінгвістики як емпіричної основи;
- ✓ порівняльного методу як способу виявлення трансформацій;
- ✓ концептуального аналізу SACRUM як світоглядної категорії.

Комплексність підходу забезпечує можливість всебічного дослідження релігійного коду у творчості Жадана та дає можливість простежити еволюцію від десакралізованих урбаністичних моделей до форм новітньої сакралізації, пов'язаних із досвідом війни.

3.2. Мотивна організація художнього світу Сергія Жадана

Художній світ прози та поезії Сергія Жадана вирізняється складною мотивною структурою, у межах якої релігійні мотиви виконують і тематичну, і структуротворчу функцію. Вони інтегруються у систему домінантних образів і повторюваних сюжетних ситуацій, формуючи своєрідний релігійний код, що пронизує як прозові, так і поетичні тексти. Мотивна організація творчості письменника заснована на поєднанні сакрального та профанного, що зумовлює постійне напруження між трансцендентним і буденним вимірами буття, осмисленими у тому числі через релігійні мотиви, міф та міфосценарії.

Так, Юлія Вишницька описує індивідуально-авторське прочитання антропологічних та космогонічних міфів у поетичній творчості Сергія Жадана через міфосюжети народження Космоса з Хаосу / з лону Океану / народження та

воскресіння Христа, що втілюється через мотиви пророцтва, будування, малювання, творчості, страждання, пророцтва Христа в собі, віднайдення Христа в собі, розп'яття / воскресіння Христа та міфологеми темряви, небуття, пекла, пустоти, порожнечі, молока, крові, хреста, зерна / хліба, слова та ін. (Вишницька, 2016, с. 153–166).

А от серед есхатологічних сценаріїв Юлія Вишницька виділяє ті, які вибудовуються через образи хаосу – смерті, темряви, порожнечі, дороги (Вишницька, 2016, с. 212–213) (с. 212–220), що їх можна систематизувати як не-місця (Марк Оже), вони прохідні, транзитні, персонаж в них ностальгує за минулим, однак не відчуває або майже не відчуває своєї прив'язаності до місця. Саме цей аспект акцентує Тамара Гундорова у розділі «Ворошиловград і порожнеча» (див. Т. Гундорова «Транзитна культура» (2012)). Семіотичну модель магаміфосценарію кінця у прозі Сергія Жадана Юлія Вишницька описує через міфосюжети про Ісуса Христа та чашу Граалю, міфологеми та міфеми смерті, туману, темряви, порожнечі, дороги, бездоріжжя, Ісуса, риба та ін. (Вишницька, 2016, с. 234), наголошуючи на тому, що навіть «есхатологічний сценарій передбачає у Сергія Жадана розгортання життєствердної програми» (Вишницька, 2016, с. 233).

У контексті тих висновків, які зроблені дослідницями, а також у межах філологічного аналізу можна виокремити у творчості Сергія Жадана два важливих складники у релігійних мотивів – поєднання сакрального та профанного на образному рівні, на рівні часопростору. Релігійні мотиви у прозі Сергія Жадана – це особливий вимір реальності письменника. Автор звертається до сакральних аспектів буття простих людей, піднімає проблематику рідного дому та деструктивного впливу ідеологічного радянського та / або пострадянського середовища як чужого сакральним ідеалам українця. Зустріч сакрального і профанного – це місце, де, вочевидь, для читача не мало би бути святості та святого: вокзали, закинуті заводи, спальні райони великих чи малих міст, транзитні місця, як-от: двір будинку, зупинка при дорозі, АЗС тощо. Цей прийом створює ефект інверсії: святе виникає не в храмі, а в маргінальному просторі.

Зрештою, буття персонажів (життя і смерть) розгортаються між сакральним і профанним, наприклад, у новелі «Марат» із книги «Месопотамія»: «Смерть Марата виявилася подібною до його життя – нелогічною й сповненою таємниць. Була ніч із суботи на неділю. До церкви Марат не пішов, оскільки вважав себе мусульманином, до того ж невіруючим, натомість посеред ночі вибрався в кіоск за сигаретами у домашніх капцях і з купюрою, затиснутою в кулаку. Там його й підстрілили. Ніхто нічого не бачив, усі були по церквах» (Жадан, Месопотамія, 2014, с.14). Такий підхід до змалювання буття персонажа відтворює повторну сакралізацію буденного, що відповідає постсекулярним тенденціям сучасної культури, адже у відтворенні простору буття Марата та усіх інших відображено своєрідний зсув реальності: буденне / профанне зміщені та заміщені у просторі релігійного / сакрального. Відтак простори буття персонажів у прозі Сергія Жадана мають такі ознаки, як амбівалентність та / або транзитність. Зазвичай це не дім (з усіма його ознаками сакрального рідного простору), а не-дім або не-місце (Марк Оже), в якому смерть і воскресіння, профанне і сакральне, атрибути реального та ірреального, а персонажі повсякчас опиняються у тих місцях, які не можна назвати Домом (санаторій, АЗС, провінційні лікарні, фабрики, вокзали, колишні дитячі табори чи інтернати, як у романах «Ворошиловград», «Інтернат», «Депеш Мод», «І жінка ховала це у волоссі» та збірках «Месопотамія», «Біг Мак» та ін.). Як зауважує Юлія Вишницька, «жаданівський персональний каталог актантів есхатологічного сценарію є відкритим багаточленом зі спільною складовою – семантикою занепаду, руйнації, вмирання» (Вишницька, 2015, с. 230). Втім, варто зауважити, що апокаліптичних картинах деформованого простору, в якому профанне повністю чи майже витіснило або посутньо спотворило сакральне, що можна відстежити у ранніх прозових творах, романах «Ворошиловград» чи «Інтернат», змінюється, вочевидь, у збірці новел «Арабески». В кожному творі, у мікросюжеті, який Жадан розгортає перед очима читача, відтворений крихкий, малолюдний, спустошений міський простір прифронтового Харкова та його околиць («Цілий тиждень місто лежало, мов тварина з перебитим хребтом: і допомогти хочеться, і підійти страшно» (Жадан,

Арабески, 2024, с. 9), «...розпечене серпнем місто, сліпуча панорама проспекту, випалені сонцем небеса на обрії, обважніла зелень алеї, і за всім цим – жодного голосу, жодного руху, так, ніби всі перехожі, всі містяни, дорослі й діти, зачайлися за деревами, граючи в якусь свою, лише їм відому гру, ховаючись і щось приховуючи. Від цього ставало ще тривожніше. Адже вони десь тут є. Але де? Наче потрапив у сон, і сам чудово розумієш, що це сон, що так бути не може, що тут щось не так, щось порушено, викривлено, що варто зазирнути за ріг, за дерево, за вітрину – і все стане на свої місця, все з'ясується. І ще щось додатково заважало, додаючи цьому особливої несправжності. Артем опустив скло зі свого боку. Що не так? – подумав. Що заважає? Птахи, пташиний крик у деревах – галасливий, невтомний. Птахи і далі могли кричати, заповнювати ранкову тишу, ігнорувати цю порожнечу. Їх же забули попередити. Їм же нічого не сказали. Місто птахів, подумав Артем, і підняв скло» (Жадан, Арабески, 2024, с. 122). І ця порожнеча, породжена війною, відрізняється від порожнечі і пустки, породженої руйнуванням Радянської імперії, і відтвореної у ранніх прозі Сергія Жадана. Семантика занепаду і руйнації, викривлення чи зникнення сакрального і розчинення його у профанному, що можна спостергти у «Депеш Мод», «Біг Маг», «Ворошиловграді» чи «Інтернаті» у збірці «Арабески» стає семантикою спустошення, порушення балансу сакрального і профанного. Жадан у пейзажних картинах збірки «Арабески» також і показує, що навіть у спорожнілих від війни просторах залишається щось, що тримає людей у цих місцях (як-от у новелі «Ніхто нічого не буде просити», «Зійде світло над місто праведників», «Тоді Господь покличе жінку» та ін.), й це відчуття святості рідних місць, навіть якщо вони спустошені, зруйновані, навіть якщо вони – не-місця.

Аналіз особливостей розгортання часу і простору у прозі Сергія Жадана засвідчує, що внутрішня динаміка просторово-часових образів доводить: релігійні мотиви не функціонують ізольовано, вони взаємодіють із мотивами пам'яті, любові, втрати, дому. Відтак формується складна мережа смислових зв'язків, де сакральне стає одним із центрів тяжіння. Водночас цей центр не є стабільним: він зміщується залежно від історичного контексту й жанрової специфіки тексту. У

прозі ці мотиви розгортаються як невіддільна частина оповіді, в якій пейзажні картини мають символічне значення для ідеї художнього твору, вони інтегровані в сюжет, характери персонажів, хронотоп. У поезії ж релігійні мотиви, що відображають трансформацію сакрального / профанного у просторі та часі, функціонують інакше – через символ, метафору, алюзію. Але це теж втілюється через амбівалентні образи, в яких сакральне і профанне зміщуються («Будда сидів на високій могилі / Будда споглядав будяків цвітіння. / Навколо степи та баби похилі, / й країна – спорожнена тиха катівня. (Жадан, Капітал, 2006, с. 545). Уже в цьому фрагменті образ Будди виведено з традиційного релігійного контексту й перенесено в український степовий, занепадницький, майже апокаліптичний простір, де він втрачає канонічну відстороненість і входить у поле історичної та культурної руїни. Далі цей образ ще більше ускладнюється через поєднання високого й зниженого, духовного й маргінального: «Похилий Будда забирався в дзвіниці, / дивився на степ і молився на сонце – / великий і грішний, чистий і нищий, / забувши тенденції, відкинувши соціум» (Жадан, Капітал, 2006, с. 545). Таким чином, сакральне тут не зникає, але постає в деформованій, гібридній формі, у якій поєднується молитва, тілесність, гріховність і культурна дезорієнтація.

Власне, саме в такому розломі сакрального та профанного виростають ліричні герої Жадана: «Якось-таки ти виріс в цій шпарці поміж держав, / притулків, монархів, анархів, / єврейських громад, республік...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 557). Початок цього фрагмента окреслює гранично нестійкий, проміжний простір існування, у якому герой постає людиною історичного пограниччя, позбавленою цілісної опори. Саме тому його рух набуває не лише соціального чи географічного, а й екзистенційного значення. Ця траєкторія завершується виразно сакралізованим образом, який переосмислює саму ситуацію втечі та переходу: «І потім, підстрелений на кордоні, / ти, що вже мав потонути давно, / все ж тримав у пам'яті небо, котре здавалося чистим... / дивились, як повільно тебе розвертала течія, / ніби церкву – головою на Схід» (Жадан, Капітал, 2006, с. 557). У цій фінальній метафорі тілесний, травматичний досвід героя проектується на

сакральну площину: образ церкви, оберненої на Схід, актуалізує релігійний код як символ втраченої орієнтації, духовного пошуку й водночас культурної пам'яті.

Різниця у способах трансформації релігійного коду у прозі та поезії виявляє, що проза тяжіє до соціально-історичної конкретики, тоді як лірика – до екзистенційної узагальненості. Релігійні мотиви є не периферійним елементом, а одним із визначальних структурних чинників поетики художніх творів Сергія Жадана. Вони формують особливу модель сакрального, що виникає на перетині історичного досвіду, урбаністичної реальності та особистісної екзистенції. Трансформація цих мотивів відбувається через десакралізацію традиційних образів і їх повторну актуалізацію в нових культурних умовах.

Також це втілюється у образі дороги, яка у прозі та поезії Сергія Жадана функціонує як екзистенційна категорія, пов'язана з пошуком сенсу, втечею, вигнанням, переходом межі. Водночас вона корелює з біблійною традицією паломництва й духовної мандрівки. Однак у сучасному урбаністичному контексті цей мотив трансформується: шлях не веде до сакрального центру, а розгортається в просторі зруйнованих інфраструктур, маргіналізованих територій, прикордонних зон. Таким чином, сакральна символіка дороги набуває амбівалентного характеру: вона одночасно зберігає архетипний зміст і зазнає десакралізації. Так, тема безперервної подорожі, характерна для американської літературної традиції (зокрема у творчості Джека Керуака та Джона Стейнбека), знаходить своє продовження й в українському літературному процесі. У вітчизняному контексті цей образ набуває актуальності у прозі 1980-х років, зокрема у творчості Євгена Пашковського, а згодом отримує подальший розвиток у текстах Сергія Жадана 1990-х років. Центральною ідеєю такої подорожі постає внутрішня нестабільність існування коли простір перебування втрачає значення, а досвід життя позбавляється відчуття повноти й перспективи. У цьому сенсі переміщення перестає бути суто географічним явищем і трансформується у форму екзистенційного пошуку, що відображає кризу ідентичності та втрату життєвих орієнтирів. Саме тому мотив дороги стає одним із визначальних у прозі, адже рух персонажа часто мотивований не стільки конкретною метою, скільки

потребою осмислення власного досвіду та спробою втечі від стану внутрішньої порожнечі. Зокрема, у романі «Ворошиловград» герой вирушає на короткий час до місця свого походження, однак ця поїздка перетворюється на занурення у простір пам'яті, де актуалізуються спогади, травматичний досвід і питання особистісного самовизначення, а персонаж твору «І мама ховала це у волоссі», по суті, безцільно мандрує як комівояжер, Паша із роману «Інтернат», майже, як персонажі давньогрецьких міфів Орфей чи Еней, спускається / мандрує до пекла і повертається назад.

Роман «Ворошиловград» Сергій Жадан втілює глибоке напруження між сакральним і профанним. Простір Луганщини постає як територія, де буденне й метафізичне постійно перетинаються. Пейзажі, запахи степу, підземна енергія вугілля та газу формують образ землі як живої субстанції, що нагадує про космогонічний вимір буття: «Я бачив, як залягає глибоко в тілі долини чорне серце кам'яного вугілля, як воно б'ється, даючи життя всьому навколо, і як свіже молоко природного газу згортається в гніздах та підземних річищах, твердне та напоює собою в'язкі корені, і як цими коренями рвуться вгору шаленство і стійкість, повертаючи стебла трави проти напрямку вітру» (Жадан, 2010, с. 260). Тут земля набуває майже сакрального статусу – як джерело життя і сили.

Водночас людський світ у романі здебільшого профанний: криміналізований простір заправок, напівзруйнованих аеродромів, занедбаної інфраструктури. Час і простір стають головними героями, тоді як люди ніби губляться в них: «Я мовби стояв у просторому приміщенні, до якого запустили якихось не відомих мені людей, а після цього вимкнули світло. І хоч приміщення було мені знайомим, присутність цих чужих людей, котрі стояли поруч і мовчали, щось від мене приховуючи, насторожувала» (Жадан, 2010, с. 42). Ця темрява й відчуження створюють атмосферу духовної кризи, втрати центру. Мандрівка до такого центру чи подорож його просторами набуває сакрального звучання як простір ініціації та пошуку. Природа в ліричних відступах функціонує як своєрідне одкровення, що протистоїть профанній суєті: «Небом пересипались чорні зірки, пробиваючи густе повітря і запалюючи суху траву. Птахи заривались

між стебел, гріючись і ховаючись від чужих голосів. Тварини переходили кордон, сторожко озираючи наповнену диханням долину, де раптом з'явилося безліч тіней, що перебігали через високий насип, забігаючи в чужу країну, ніби в літнє море» (Жадан, 2010, с. 259). У цих описах степ постає як храм без стін, а вулиця – як шлях паломництва.

Мотив дороги в романі має виразний сакральний підтекст. Подорож Германа – це не лише фізичне переміщення, а духовний шлях повернення до пам'яті. Слова Кароліни звучать у контексті історії Германа як своєрідна проповідь: «Думаю, ти так швидко тікаєш, оскільки забув усе, що з тобою було. Коли згадаєш, тобі буде не так просто звідти поїхати» (Жадан, 2010, с. 27). Пам'ять тут набуває майже релігійного сенсу – як акт відповідальності й внутрішнього покаяння. І ця пам'ять у романі набуває сакралізованого виміру, як зауважує Тамара Гундорова, «звичайно, Жадан особливо провокує, порівнюючи Ворошиловград із Єрусалимом, імітацію зі справжньою вірою, місто-небуття і град Божий. Однак місто, наречене Ворошиловградом, насправді зовсім не винне у тому, що йому було дане чуже ім'я...» (Гундорова, 2013, с. 229). Стаючи символічним місцем пам'яті, це місто набуває ознак сакральності в уяві персонажів, які із нього або не можуть виїхати, або повертаються, як Герман, чи тікають, як його брат.

Подорож і дорога персонажів прози Сергія Жадан завжди супроводжуються своєрідними «привидами» – померлими друзями, містами-примарами, транспортом-примарою. Футбольний епізод у світлі прожекторів у романі «Ворошиловград» перетворюється на літургію пам'яті: «прожектори били просто в очі й робили постаті прозорими, майже невидимими, наче це привиди зібралися тут, аби з'ясувати стосунки з іншими привидами» (Жадан, 2010, с. 131). Минуле існує як паралельний вимір, що нагадує про есхатологічну перспективу – співіснування живих і мертвих. Як зауважує Тамара Гундорова: «Критики говорять про ностальгію за минулим... Швидше можна говорити, що Жадан закликає жити у параметрах відповідальності і пам'яті про минуле» (Гундорова,

Ворошиловград і порожнеча, 2011). Пам'ять у цьому сенсі стає духовним обов'язком.

Мотив ірреальності також посилює релігійний вимір твору. Сни про авіаторів, що здійснюють вимушену посадку серед полів, мають апокаліптичне звучання: «Час від часу мені сняться авіатори... Проте на обрії немає нічого... Авіатори кидають свої апарати, що поступово охолоджуються у вечірніх сутінках і рухаються на захід, за сонцем, що швидко згасає» (Жадан, 2010, с. 29). Ці образи нагадують притчу про втрату орієнтирів і пошук світла.

Смерть у романі не зводиться до біологічного факту – вона набуває екзистенційного та майже містичного виміру. «Найкращі дитячі спогади – це спогади про смерть, котра відступає під тиском життя» (Жадана, 2010, с. 291). У цій формулі смерть і життя перебувають у постійному діалозі, що нагадує християнську ідею воскресіння. Водночас сцени насильства: «Надто сильно стискали цю пружину десь у нього всередині... і щойно травмований зробив ще один, ледь помітний крок, як пролунав постріл» (Жадан, 2010, с. 413), – підкреслюють профанну жорстокість світу, в якому сакральне постійно порушується.

Зовнішній конфлікт «земля – капітал» також можна прочитати крізь опозицію сакрального й профанного. Земля – як місце коріння й буття – протистоїть безликій логіці ринку: «Проблема в тому, що ви недооцінюєте можливості капіталу. Думаєте, якщо ви тут вирости, це автоматично дає вам право лишатися тут і надалі» (Жадан, 2010, с. 301). Капітал репрезентує профанну раціональність, тоді як земля в романі – майже святиня.

Фінал роману звучить як етичний імператив, близький до моральної проповіді: «життя відбувається з тобою кожного дня. І любов виправдовує всі помилки і спроби. Економіка будується не на силі, але на справедливості. Тож коли ти не відчуваєш усього живого, навіщо приходиш прощатись із мертвими?» (Жадан, 2010, с. 82). Любов і справедливість тут постають як вищі, майже сакральні цінності, що протистоять профанному насильству та безпам'ятству.

Отже, «Ворошиловград» можна інтерпретувати як роман про постійне співіснування сакрального й профанного. У просторі занедбаних заправок і степових доріг розгортається духовна драма людини, яка вчиться пам'ятати, любити й залишатися вірною своєму місцю – навіть якщо воно видається примарним.

Тісно пов'язаний із мотивом дороги мотив межі. Межа постає як географічна, соціальна, історична й екзистенційна категорія. У прозі межа часто маркує лінію фронту, державний кордон або межу між минулим і сучасним. У поезії вона набуває символічного виміру – як границя між життям і смертю, вірою і зневірою, сакральним і профанним. Саме через мотив межі актуалізується концепт SACRUM: сакральне не існує як усталений центр, воно виникає у точці переходу, у кризовій ситуації.

Якнайкраще це ілюструє новела «Тоді Господь покличе жінку», за сюжетом якої усі події відбуваються у церкві, де сходяться на відспівування померлого військового його побратими, друзі, знайомі, дружина Діна та жінка Анна, військова і подруга померлого, а голос і проповідь священника намагається об'єднати усіх тих, хто стоїть у церкві при труні померлого і відчуває подих смерті. Сконцентрований час в цій новелі охоплює, по суті, кілька годин проповіді панотця, який говорить до людей, але – «слів особливо ніхто не слухає. Щось про милосердя і пам'ять, якось так – милосердя і пам'ять. те, що він намагається озвучити, пояснити. Так, аби ми всі зрозуміли, аби все це мало бодай якийсь сенс. Голос у нього тихий, поряд із цією смертю він зовсім маліє, губиться. Смерть справді велика, відкидає холодну важку тінь, накриває всіх мороком і вологою. І всі стоять, дивляться на жовте лице померлого, дихають повітрям, у якому плавлений віск відгонить мокрими бушлатами, думають про сонце на подвір'ї, за стіною, про суху траву про порожні трамвайні колії, думають і зовсім нічого не розуміють – ні про милосердя не розуміють, ні про пам'ять» (Жадан, Арабески, 2024, с.39-41).

Дихання смерті як дихання профанного і жорстокого світу сильнішає у місці віри та надії – церкві, й священнику бракує сили змагатися із нею:

«Панотець теж бачить, що його ніхто не розуміє. Але ж говорити потрібно: присутність смерті передбачає, що має бути приговореним щось важливе, щось очевидне, щось таке, що дозволить відпустити звідси померлого – з його важкими руками, з його ламаними й простреленими ребрами, схованими під білим покривалом. Панотець роззирається церквою і починає говорити більш довірливо, питально, звертаючись переважно до жінок, які стоять зовсім близько домовини, наче бояться за неї, наче за неї судяться, наче мають намір забрати її з собою – разом з мертвим чоловіком та білим покривалом» (Жадан, Арабески, 2024, с. 41).

Звернення до жінок переростає у голос, звернений до Жінки – дружини загиблого воїна. Жадан описує спочатку це як особисте звертання, але далі звернення до тієї, що стоїть при померлому і тіні смерті біля його труни, розбивається на два світи – двох жінок, довкола, яких «вигусає пільма» (Жадан, Арабески, 2024, с. 43). Це дружина Діна і кохана і коханка померлого Анна. Прикметно, що апелювання панотця до дружини спочатку звучить як голос, звернений до тої, яка може його почути: «І ось панотець починає говорити передусім до неї, Діни, наче розуміє, хто тут найбільше потребує його слів, його співів. Діна дивиться на панотця, все приймаючи і не заперечуючи, мовляв, хай буде милосердя і пам'ять, говоріть усе, що потрібно говорити в таких випадках. Панотець говорить і стоїть – маленький, відчайдушний, поміж цією мовчазною жінкою і великою смертю, яка зависає в повітрі, тисне, дихає важко, мов тварина, що довго йшла за пораненою жертвою» (Жадан, Арабески, 2024, с. 41–42).

І голос служителя церкви у сакральному просторі розбивається об профанне – кохання, що стоїть в образах дружини і коханки один навпроти одного біля труни померлого, людей, які зібралися в церкві, війну, що дихає в кожній деталі цієї новели. Сакральне і профанне також підсвічені у цьому творі образами пам'яті милосердя, відтепер розділеним і неподіленими між цими двома жінками, між тим, що поза церквою, колизамоває голос панотця, тисне коло смерті, пам'яті милосердя розмикається і – «всі виходять надвір, на свіже повітря. Дістають телефони, перевіряють вхідні. Діна й Анна відходять від натовпу, кожна у свій бік, теж дістають телефони. В Діни зо два десятки нових повідомлень, переважно

спільні друзі, співчують, підтримують, дзвінок від малого, дзвінок від командування. В Анна один вхідний, від мами: просить поповнити рахунок» (Жадан, Арабески, 2024, 42).

Отже, мотив межі в аналізованих абзацах постає не просто композиційним елементом, а ключовою світоглядною категорією, через яку осмислюється досвід війни, смерті й віри. Межа тут багатовимірна: географічна (лінія фронту), соціальна (розрив між військовими й цивільними), історична (перехід від мирного часу до воєнного) та екзистенційна (межа між життям і смертю). Вона тісно пов'язана з мотивом дороги, адже будь-яка дорога передбачає перетин – перехід від одного стану до іншого. Саме в точці переходу, у ситуації кризи й втрати, актуалізується концепт сакрального: SACRUM не має стабільного центру, воно народжується на межі, у момент межового екзистенційного напруження.

Новела «Тоді Господь покличе жінку» демонструє цю граничність максимально концентровано. Простір церкви, традиційно маркований як сакральний, виявляється місцем, де особливо відчутно дихає смерть – «велика», «холодна», така, що накриває всіх мороком. Сакральний простір не усуває профанне, а навпаки – увиразнює його. Проповідь панотця, що має впорядкувати хаос переживання, розбивається об мовчання і внутрішню порожнечу присутніх, які у творі означені як натовп або «ми»: «Ми стоїмо під великим небом передмістя, мовчимо, слухаємо тишу. Тихо, мов у будинку, з якого виїхала велика недружня родина. Недільний ранок, на вулицях, за огорожею, порожньо. Трамвайна колія іржава по зимі. Трамваї не ходять від кінця лютого. Птахи прориваються згори, випадають із неба, мов яблука з кишені, помічають унизу нашу мовчазну компанію, сторожко пірнають назад, у небо, летять у напрямку ріки. Ми чекаємо, гріємось, думаємо, що ось повертаються птахи, повертається весна, триває це дивне життя, тягне нас за собою, як течія тягне черевики потопельників...» (Жадан, Арабески, 2024, с. 37). Прикметно, що зацитований уривок – це початок новели і він контрастує із фіналом, коли цілісне «ми» вписане в пейзаж із небом, птахами, тишею – образами, підсвіченими релігійними

акцентами, бо їх можна асоціювати із біблійними образами, – розпадається у в безлике «всі виходять надвір» та суєту буднів.

Слова про милосердя і пам'ять звучать, але не досягають мети у проповіді панотця: люди стоять при труні й «зовсім нічого не розуміють – ні про милосердя не розуміють, ні про пам'ять». Відтак межа проходить і всередині самого сакрального простору – між словом і тишею, між обрядом і реальним досвідом втрати.

Особливо показовим є образ священника, який «маліє» поряд із смертю. Він опиняється на межі власної спроможності – між обов'язком говорити й безсиллям бути почутим. Його голос – це спроба втримати сакральний сенс у світі, де профанне, жорстоке й тілесне (поранені ребра, «важкі руки» під покривалом) надто очевидне. Сакральне тут не тріумфує, а бореться за право на існування.

Кульмінацією мотиву межі стає розщеплення образу Жінки на дві постаті – дружину Діну і кохану Анну. Вони стоять по різні боки однієї труни, ніби уособлюючи два виміри любові – легітимний і прихований, соціально визнаний і таємний. Між ними також проходить межа пам'яті й милосердя: хто має право на біль? хто має право на пам'ять? У сакральному просторі вони рівні перед смертю, але профанний світ знову розділяє їх, щойно вони виходять за поріг церкви. Сцена з телефонами – з десятками співчуттів для Діни й одним буденним повідомленням для Анни – оголює цю нерівність (ще важливіше, що перед цим подано абзац: «Стоять, упізнавши одна одну, мовчать, не говорять. Чекають, коли можна буде забрати померлого. Ось тільки Діна розуміє, що померлого забере саме вона. Та й Анна це теж розуміє. Завжди розуміла» (Жадан, Арабески, 2024, с.43). Межа сакрального часу (відспівування) і профанного часу (повідомлення, дзвінки, побутові клопоти) проходить буквально по порогу храму.

Новела «Тоді покличе Господь жінку» Сергія Жадана демонструє, що у його прозі сакральне і профанне не існують як чітко розмежовані сфери. Вони переплетені й взаємопроникні. Церква не ізолює від війни – війна «дихає» всередині храму. Пам'ять і милосердя не гарантують розуміння – вони потребують внутрішньої готовності прийняти межовий досвід. Саме в ситуації

граничності – при труні, у присутності смерті, між двома жінками, між словом і мовчанням – постає сакральне як можливість сенсу. Воно не скасовує болю, але відкриває простір відповідальності: пам'ятати, говорити, залишатися.

Отже, мотив межі в цих абзацах стає центральною категорією осмислення війни як духовного випробування. Межа – це місце народження сакрального, але також і місце його крихкості. У точці переходу людина виявляється перед вибором: залишитися в профанному автоматизмі повсякденності чи прийняти глибину пам'яті й милосердя як екзистенційний імператив. Саме це екзистенційне напруження й визначає художню та філософську силу тексту.

Релігійні мотиви у творах Жадана про російсько-українську війну увиразнюють, як змінюється молитва та / або проповідь як структуротворчий компонент сюжету у прозі. Так, у романі «Депеш Мод» релігія і проповіді преподобного Джонсона-і-Джонсона, який «голосно цитує щось із голі байбла» (Жадан, 2006, с.29) і під час проповіді веде «нерівну боротьбу добра із злом і преподобного Джонсона-і-Джонсона» із власним маразмом» (Жадан, 2006, с.36). проповідь, що звернена до місцевих «аборигенів» і звучить у перекладі: «Господь маніпуляціями своїх божественних рук зібрав нас тут до купи! (Господь проробив певні маніпуляції, – перекладає вона. – Купу). Так подякуймо йому за те, що ми тут зібралися – і ви, і я! (тож дякую вам, що ви тут зібралися, і я). Я говорю вам, брати і сестри – встаньмо, встаньмо і прочитаймо молитву , в ім'я господа, алілуя! (Алілуя – не зовсім його розуміє тьотка)...» (Жадан, Капітал, 2009, с. 33). Проповідь у перекладі додатково руйнує звернення, яке має бути сакральним, і – остаточно його перетворює на профанне, десакралізоване. Ангеліна Кравченко слушно зауважує, що «на виході маємо дві геть різні промови, і друга – та, яка належить перекладачці, – не стільки про «слово боже», скільки про якусь проблемну сусідку цієї жінки, яка витрачає забагато енергії на свій самогон, і через це відімкнуть електрику всьому будинку. А разом все схоже просто на какофонію звуків та слів, зміст яких вловити неможливо» (Кравченко, 2020, с. 34). Деконструкція проповіді на рівні етичному, лексичному, екзистенційному відображає іронічно-деструктивну модель осмислення релігійного у «Депеш

Мод» Сергія Жадана. Сакральне трансформується передусім на рівні слова: біблійна лексика та проповідь знижуються до профанного рівня, зміщуючи акценти з божественного на людське, сакральне слово вводиться в контекст маргінального чи соціально загостреного середовища, і фактично втрачає повністю свій трансцендентний вимір, адже релігійна семантика зазнає профанації та пародійного знецінення.

Натомість у прикінцевій проповіді пресвітера у романі «Ворошиловград» сильнішим є об'єднувальний акцент: «Тоді ви мене зрозумієте. Річ у тім, що ми часто не знаємо міри своїх можливостей, боїмося заступити за межі, котрі самі для себе окреслюємо. А міру наших можливостей визначає суто Господь, тож легковажачи своїми знаннями і своїми вміннями, ми легковажимо дарами Господніми. Я зрозуміло висловлююсь? – запитав він фермерів. – Так-так, – запевнили ті. – Добре, – знову зрадів пресвітер. – ...Що я хочу сказати, – знову звернувся священник до фермерів. – Випало так, що ви живете тут усі разом – і хрещені, і нехрещені, і штунди, і якась босо, яка й читати не вміє як слід. Я тут різних бачив. Ви тут народились і тут вирости, тут ваші родини і ваш бізнес. Все правильно, все справедливо. Але ви воюєте між собою, не розуміючи головного – ворогів поміж вас насправді немає. Вас стравлюють, примушують іти один на одного, послаблюючи вас і роблячи вас беззахисними. Тому що доки ви разом – вам немає чго боятись. І взагалі – не потрібно боятись. Навіть тоді, коли вас закинуть до ями з левами і не буде звідки чекати допомоги. Просто потрібно покладатись на себе на вою витримку. Ну, і не забувайте вчасно молитись. Як це зробив Даніїл. Ви розумієте? – строго запитав пресвітер. – Розуміємо, слухняно відповіли фермери» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 440–441). Проповідь пресвітера в романі «Ворошиловград» Сергій Жадан актуалізує постсекулярний вимір твору, в якому релігійна риторика не протиставляється світському досвідові, а інтегрується в нього як етико-гуманістичний заклик до солідарності, відповідальності й внутрішньої витримки – «доки ви разом – вам немає чого боятись», адже віра тут постає не стільки догматичною настановою, скільки моральною опорою спільноти, що в умовах роз'єднання й зовнішньої загрози

вчиться не боятися, «покладатись на себе» і водночас «не забувати вчасно молитись», поєднуючи трансцендентне з практикою щоденної людської взаємопідтримки.

У наступних творах, особливо написаних в умовах та про російсько-українську війну, – акценти змінюються: замість іронічно-деструктивної моделі починає домінувати екзистенційно-травматична чи етико-гуманістична. Сакральне навіть у поєднанні із профанним не іронізується та не руйнується, навпаки – набуває не лише соціально-політичного, але й метафізичного виміру, розгортаючись у постійному діалозі. Війна постає як своєрідна есхатологічна модель – стан межового екзистенційного напруження, що оголює моральні та духовні основи буття, але робить це не в ізолюваному релігійному просторі, а в реальності щоденної історії. Саме на межі фронтового досвіду, втрат і руйнувань релігійні мотиви жертви, страждання, воскресіння входять у напружену взаємодію з травматичною сучасністю: вони не відтворюють канонічні біблійні сюжети, а трансформуються в образи колективної травми та національного випробування, зберігаючи відлуння трансцендентного в гущі профанного світу.

Мотив жертви в цій оптиці також вибудовується як простір діалогізму. З одного боку, він апелює до християнської традиції самопожертви як шляху до спасіння; з іншого – в художньому світі Жадана жертва часто позбавлена гарантії метафізичної компенсації. Вона не обіцяє однозначного воскресіння чи спасіння, а існує в історичному часі, серед руїн і втрат. Саме тому жертва набуває етичного звучання: вона утверджує солідарність, відповідальність за іншого, здатність залишатися разом у ситуації розпаду. У цьому напруженні між релігійною семантикою і конкретним досвідом війни сакральне не зникає, але переосмислюється – зміщується з богословського на антропоцентричний вимір, стаючи мовою людської гідності.

Так, у новелі «Південь» Сергій Жадан подає три мікросюжети, в яких сакральне і профанне пропущене через досвід війни, втрат, випробувань – і фізичних, і моральних, а образ священника постає зовсім не такий, як у романі «Депеш Мод» чи «Ворошиловград». Перший мікросюжет – «Херсон. Капелани» –

розповідає отця Сергія, який їздить на лінію бойового зіткнення: «Отець Сергій щойно повернувся з Артемівська. Регулярно їздить у війська. На авто наклеїв вишиванку, на візитівці написано «капелан». Напередодні Нового року ми з ним були на Чонгарі, відвозили військовим два тепловізори. Панотця військові поважають – він не повчає, не дорікає, тримається з усіма рівно, постійно жартує. ...розповідає, що наші окопуються, вибудовують справжні бетонні загородження. Що з місцевими говорити важко – ніхто нічого не знає, всі всього бояться. ...– Я їжджу в ті частини, – пояснює, – де є знайомі командири. Там мене вже чекають, там я знаю, з ким спілкуватися. Інакше без сенсу. Пам'ятаю, як рік тому приїхав уперше. Командир вишикував полк. Що робити – ніхто не знає. Я між ними три години ходив, службу правив. Так-так, – киваю головою, – рік тому ніхто взагалі не знав, що робити. Рік тому. Лише рік тому» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 320–321)³. Тут сакральне проявляється не як догматична традиція, а як життєва практика присутності серед людей, у контексті війни і моральних випробувань. Священник у цьому творі є співрозмовником, який розділяє ризики й труднощі, а його слово – це не повчання, а спосіб фіксувати і транслювати пережитий досвід. Уже сам факт його присутності в зоні бойових дій трансформує традиційний образ священнослужителя. Це не дистанційований проповідник, не інституційний представник Церкви як замкненої сакральної системи, а людина, що рухається разом із військовими, возить тепловізори, клеїть на авто вишиванку, вписує візитівку слово «капелан». Його сакральність не відокремлена від матеріальної дії – вона реалізується в конкретній допомозі, у фізичній присутності, у готовності їхати туди, де його та слово боже чекають.

У цьому мікросюжеті сакральне не має вигляду урочистого ритуалу, що підноситься над реальністю. Навпаки, воно «приземлене», однак не профановане. Отець Сергій не повчає і не дорікає, його жарти – це форма зняття екзистенційного напруження, спосіб зберегти людяність там, де вона під загрозою. Його роль як священника виявляється не у гучній проповіді, а в здатності бути поруч, не підноситися над солдатами, а стояти поряд з ними.

³ Новела написана 2015 року. – прим. авт.

Важливо, що в цьому сюжеті немає жорсткого розмежування між святим і буденним. Поїздка з тепловізорами, розмови про бетонні загородження, складність комунікації з місцевими – усе це стає частиною сакрального досвіду. Священник діє в реальності, де страх і недовіра стали нормою, але саме тому його присутність набуває особливого значення: сакральне не відмежовується від профанного, а входить у нього, намагаючись його підтримати.

Другий мікросюжет – отець Ігор, який повернувся з полону, пройшов нелюдські фізичні випробування і «знаки він бачить у всьому: принесли до камери свічку, після того. Як він провів обряд, – знак, покарали кривдників, які йому погрожували, – теж знак. Коли прибрали казарми після виїзду звідти «Оплоту», панотець знайшов молитовник. Українською. Теж знак. Провадив у камері служби, коли погрожували – молився за кривдників» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 321). І спілкування із людьми у панотця відбувається в інший спосіб – не деструктивної проповіді, не об'єднувального повчання, а – довірливої розмови з Іншим, але рідним за духом: «Панотець надиктовує в телефон. «Як правильно написати? – питає. – Просимо посприяти безперешкодному транспортуванню товару?». «Напишіть» транспортуванню речей та медикаментів», – раджу йому. Панотець так і говорить, відкладає слухавку. За мить згадує про щось, хапає телефон. «І допишіть у кінці, – просить, – хай благословить Господь» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 322). Тут сакральне не заперечує реальність страждання, а проростає крізь неї. Віра стає способом інтерпретації хаосу. Знаки – це не магичні втручання, а спроба зберегти сенс у ситуації, де сенс руйнується. Полон перетворюється на місце внутрішнього богослужіння: панотець проводить служби в камері, молиться за кривдників. У цьому акті молитви за ворога проявляється радикальний етичний жест, що виходить за межі звичайної логіки війни.

Водночас ця сакральність не є пафосною. Вона існує поряд із побутовими деталями, із тілесним болем, із відчуттям страху. Саме тому вона переконлива: вона не заперечує профанного, а вступає з ним у діалог. Віра не скасовує травму, але дозволяє її пережити, не розчиняючись у ненависті.

Особливо промовистим є епізод із телефонною розмовою, де панотець просить «дописати в кінці – хай благословить Господь» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 322). У цьому проханні поєднуються бюрократична формула і благословення. Транспортування медикаментів – профанна справа логістики; благословення – сакральний жест. Їхнє поєднання створює нову мовну тканину, де святе слово входить у діловий текст, не руйнуючи його, а підсилюючи.

Цей підхід до сакрального, де слово стає засобом свідчення та морального осмислення, повторюється й у фінальній прозовій частині новели. Художній твір Жадан завершує фактично ритмічною прозою: «Слухаєш священників і волонтерів, професорів і гіпстерів, спілкуєшся з таксистами й провідниками, алкоголіками й військовими, ловиш уривки фраз юних мам і поважних бабусь, хитрих депутатів і втомлених журналістів, читаєш написи на стінах, відчитуєш рекламні гасла. Голоси витворюють загальне тло, складються в темний і не до кінця зрозумілий текст, лишають по собі важливі таємні свідчення, лишають сюжети, лишають історії. Головне помітити. Головне – спробувати не забути. Доки ти говориш – ти дихаєш. Доки ти слухаєш – ти маєш шанс почути чуже серцебиття, пересвідчитись у тому, що чуже серце й діла б'ється, далі не зупиняється. Доки ми говоримо маємо шанс ділитися бодай своїм голосом, бодай своїм звуком, бодай цим чорним нічним повітрям» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 324–325).

Слово у фінальній частині новели перетворюється на спосіб збереження колективної пам'яті, на засіб морального існування, у якому сакральне і профанне вступають у діалог. Священник у цій новелі Жадана постає як свідок, оповідач – як свідок, що говорить із середини травми, фіксує досвід покоління, яке живе у стані війни. І слово капеланів із першої частини новели, і прикінцева частина – від автора – набувають сакрального звучання саме через акт свідчення. Відтак профанне слово про зруйновані міста, втрати й страхи вступає в діалог із сакральною традицією пророчого мовлення, створюючи нову форму духовної відповідальності.

Внутрішній ритм фіналу новели підсумовує цю взаємодію сакрального й профанного через мотив голосу. Перелік професій, соціальних ролей, випадкових співрозмовників формує поліфонічну картину суспільства. Священники і волонтери, професори і гіпстери, таксисти й алкоголіки – усі вони складаються в «темний і не до кінця зрозумілий текст» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 324). Цей текст – не канонічне писання, а жива мова суспільства. Він не претендує на абсолютну істину, але зберігає «важливі таємні свідчення». Саме тут постає новий тип сакральності – сакральність пам'яті й слухання: «Головне – помітити. Головне – спробувати не забути» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 324). Пам'ять стає етичною категорією, а слухання – формою солідарності. Фраза «Доки ти говориш – ти дихаєш» (Жадан, Забужко, Іздрик, 2025, с. 325) надає слову майже онтологічного статусу. Мовлення ототожнюється з життям. Доки звучить голос, доти існує шанс на взаєморозуміння. Цей мотив перегукується з пророчою традицією: пророк – це той, хто говорить, свідчить, не мовчить. Але у Жадана пророчість не монологічна. Вона діалогічна, вона народжується з множинності голосів.

У біблійній традиції пророк є носієм божественного одкровення. У Жадана ця функція трансформується. Пророк – це не той, хто знає остаточну істину, а той, хто фіксує досвід. Його слово не гарантує спасіння, але створює простір відповідальності. Свідчення стає сакральним актом.

Отже, профанне слово – про зруйновані міста, втрати, страхи – входить у діалог із сакральною традицією пророчого мовлення. Це не імітація біблійної стилістики, а її переосмислення в умовах війни. Пророчість полягає в здатності назвати речі своїми іменами, не приховати травму, не зрадити пам'ять. Слово – ключова категорія цього тексту. Воно дихає, пам'ятає, свідчить. Воно поєднує людей у спільноту, яка, попри травму, зберігає здатність чути «чуже серцебиття». Саме в цьому діалозі голосів – у поєднанні молитви й розмови, благословення й довідки, проповіді й жарту – формується новий тип сакральності, що не заперечує профанного світу, а прагне його підтримати й осмислити.

До речі, образи новели «Південь» перегукуються із образами і мотивами вірша «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?». Це вірші із збірки «Життя Марії», й, мабуть, один з ключових текстів у ній. Поезія «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?» та новела «Південь» перегукується, адже у через прості, але метафорично насичені образи відображено глибоке переживання війни, втрат і спустошення. У цій поезії сакральне і профанне зливаються, щоб утворити нову форму вираження колективного досвіду, коли традиційні смисли релігії переплітаються з реальністю руйнування, вигнання і пам'яті.

У центрі твору – зворушливий діалог, який звучить як заклик і як питання про причину непомірної руйнації: « – Звідки ти, чорна валко, пташина зграє? / – Ми, капелане, мешканці міста, якого немає...» (Жадан, 2015, с. 10). Цей діалог має кілька семантичних рівнів. Перший: звертання «чорна валко, пташина зграє» – це складний символ, адже зграя птахів – це образ мобільної, невловимої, але безжальної сили, що пролітає над простором і залишає по собі пустку. Цей образ тяжкого колективного переміщення, вимушеної міграції людей, які полишають свої домівки через війну. Одночасно в цій поетичній формулі відлунує трагічний досвід: «Наше місто було з каменю та заліза. / У кожного з нас тепер у руці дорожня валіза. / У кожній валізі попіл, зібраний під прицілом. / Тепер навіть у наших снах пахне горілим» (Жадан, 2015, с. 10). Ця звучить розгублене сповідання, усвідомлення безвиході та втрати життєвих орієнтирів.

Образ «міста, якого немає» стає сакральною метафорою колективної травми, в якій профанне (зруйноване місто, втеча, втрати) набуває духовного виміру. Колективне «ми» тут функціонує як форма морального та духовного свідчення, нагадуючи про здатність слова зберігати досвід громади та її етичну позицію. Сакральне у цій поезії постає як свідчення болю і втрати, переживання досвіду війни, в якій ліричні голоси звернені до капелана, а насправді до Бога: «Розкажи нам, навіщо спалили наше місто. / Скажи хоча б, що зробили це ненавмисно. / Скажи принаймні, що буде покарано винних. / Скажи взагалі бодай щось, чого не скажуть в новинах» (Жадан, 2015, с. 10). Мовні засоби Жадана у цьому вірші посилюють ефект присутності і діалогу: використання прямої мови,

риторичних запитань і повторів створює ефект живого спілкування, а фраза «місто, якого немає» (Жадан, 2015, с.10) набуває ритмічного і семантичного акценту. Так слово стає інструментом морального свідчення і фіксації колективного досвіду.

А до цього додається трансформація релігійного архетипу особливо помітна у модифікації образу пророка. У біблійній традиції пророк – носій божественного одкровення, посередник між Богом і народом. У Жадана пророк постає як свідок історії, поет, який говорить із середини травми, фіксує досвід покоління, що живе у стані війни. Його слово не претендує на абсолютну істину, однак набуває сакрального звучання через акт свідчення: «Пам'ятаєте, що сказано в пророків про біль і терпіння, / про птахів, які падають на міста, мов каміння? / Ось саме тоді й починаються, власне, втрати. / В кінці – там взагалі погано, не буду навіть розповідати. / Яка між ними різниця? Як між приголосними й голосними. / всі готові сприймати смерть, якщо це буде не з ними. / Ніхто й ніколи в цьому житті не оминє розплати. / Я завжди говорю це своїм, коли не маю чого сказати. / Я не знаю нічого про неминучість спокути. / Я не знаю, де вам жити і як вам бути. / Я говорю про те, що кожному нам властиво. / Якби ви знали, як на мусім пощастило» (Жадан, 2015, с. 13).

Відтак і проза про російсько-українську війну, і поезія цього ж періоду у Сергія Жадана відтворюють діалог сакрального і профанного – екзистенційний, постсекулярний та етико-гуманістичний і травматичний. Сакральне набуває конкретності через переживання війни, фізичні та моральні випробування, через спілкування та свідчення, а профанне – через буденність, страхи і втрати. Взаємодія цих рівнів формує постсекулярну перспективу, у якій релігія інтегрується у людський досвід, стає засобом морального самопізнання, формує етичну відповідальність і гуманістичну позицію.

Особливо цінною є роль слова у цій системі. У прозі Жадана слово виступає як інструмент фіксації досвіду, засіб спілкування та свідчення; у поезії – як концентрований символ переживань, засіб передачі колективної травми і

морального досвіду. Слово стає «мостом» між сакральним і профанним, між особистим і колективним, між минулим і сучасним.

Філологічний аналіз мікросюжетів новели «Південь» та поезії «Звідки ти, чорна валко, пташина зграє?» демонструє, що Жадан створює унікальний постсекулярний простір, де сакральне і профанне відображають етико-гуманістичну позицію: сакральне виявляється через людські дії і взаємодію, профанне набуває духовного значення, а поєднання цих рівнів забезпечує цілісність художнього світу і сучасну інтерпретацію релігійної традиції.

Загалом мотивна організація творчості Жадана засвідчує, що релігійні мотиви є не периферійним елементом, а одним із визначальних структурних чинників його поезики. Вони формують особливу модель сакрального, що виникає на перетині історичного досвіду, урбаністичної реальності та особистісної екзистенції. Трансформація цих мотивів відбувається через десакралізацію традиційних образів і їх повторну актуалізацію в нових культурних умовах.

Мотивна система художнього світу Жадана демонструє складну взаємодію архетипного й сучасного, біблійного й урбаністичного, сакрального й профанного. Ця взаємодія забезпечує цілісність його поезики та визначає специфіку трансформації релігійних мотивів у прозі й ліриці.

У творчості Сергія Жадана сакральне інтегрується у профанне через:

- ✓ Діалог із війною і травмою, де слово стає інструментом морального свідчення;
- ✓ Осмислення втрат через повсякденність, де релігійне набуває конкретності у щоденних діях;
- ✓ Фіксацію колективного досвіду, де слухання і говоріння стають актами гуманності;
- ✓ Модифікацію архетипу пророка (ширше – священник, капелан та ін.), коли він є свідком, а не носієм абсолютної істини (варто зауважити, що від роману «Депеш Мод» до збірки новел «Арабески» у цьому аспекті можна спостерегти цікаву трансформацію: від іронічно-деструктивної

інтерпретації – до етико-гуманістичної та / або екзистенційно-травматичної);

- ✓ Синтаксичні і стилістичні засоби, які підкреслюють ритм, повтори і концентрацію, що перетворюють слово на сакральний знак.

У прозі і поезії Жадана сакральне і профанне вступають у постійний діалог, у якому слово стає засобом етичного осмислення, морального свідчення і гуманістичного впливу. Сакральне не втрачає трансцендентного виміру, але набуває конкретності через соціальний, історичний і моральний контекст. Профанне слово, у свою чергу, через інтеграцію з сакральним, набуває духовного значення і формує постсекулярну, гуманістично орієнтовану поетику.

3.3. Трансформація релігійних мотивів у прозі Сергія Жадана

Прозовий доробок Сергія Жадана («Депеш Мод», «Біг Мак та інші історії», «Ворошиловград», «Інтернат», «Месопотамія», «Арабески») – це сукупність творів, в який втілено складу систему релігійних мотивів, які змінюються унаслідок різних чинників і обставин. Звісно, основний чинник – це постсекулярність як провідна ознака доби, а також зміна уявлень людини про канонічні та / або догматичні форми релігійного досвіду та релігійної свідомості. І все це – за умов розпаду Радянської імперії, переосмислення досвіду руйнування релігії та релігійної свідомості за часів СРСР, а згодом – у контексті нового травматичного колективного та індивідуального досвіду українців у російсько-української війни.

У структурі роману чи повісті, а також новели (оповідання) сакральні елементи зазвичай рідко функціонують як безпосереднє відтворення канонічних біблійних сюжетів, натомість вони набувають форми алюзій, ремінісценцій, символічних інверсій та архетипних моделей, які є адаптованими до сучасного історико-культурного контексту.

Так, у романі «Депеш Мод» провідною біблійною алюзією є образ «паломництва»-мандрівки, яку персонажі твору здійснюють у пошуках Саші

Пародійне поєднання релігійного та радянського дискурсу, коли цитати зі Святого Письма вживаються поряд із гаслами на кшталт лозунгів радянського періоду, а через оксиморон, гіперболу чи гротеск Сергій Жадан і іронізує щодо псевдосвятості створеного за часів СРСР, підкреслює квазірелігійний характер радянської ідеології, демонструючи механізми її символічного обожнення, і створює ефект дисонансу, висміює тоталітарну риторику, оголює її претензію необґрунтовану претензію на абсолютну істину (напр., «Да, думаю я, ну й книга. Я відкладаю брошуру набік, беру іншу й відразу натрапляю на фразу «Слово Ісусу Христу, о, думаю, це що – якась стенограма, потім придивляюсь – насправді там написано «Слава Ісусу Христу», так теж цікаво, думаю, хоча було б цікавіше, якби це справді виявилася стенограма, уявляєте якісь збори, на якому-небудь заводі, і раптом ведучий оголошує – а тепер слово надається Товаришу Ісусу Христу. Регламент – десять хвилин. Думаю, цього було б цілком достатньо» (Жадан, Капітал, 2006, с. 206).

Інверсійне зниження сакрального через змалювання тілесного та / або індустріального / урбаністичного / профанного, що відтворюється як: 1) перенесення сакральних образів у площину матеріального, фізіологічного чи побутового, коли сакральне описується через тілесне, карнавальну гротескную тілесність, яка не може претендувати на трансцендентність; 2) перенесення сакрального в урбаністичний або індустріальний простір і через стилістичний контраст (висока літургійна лексика поряд із жаргоном) створюється ефект десакралізації, а сакральне переосмислюється у профанному міському просторі (напр., «я думаю, що, цікаво, зараз робить Юрік, про що він думає у своєму палаці, у нього на розп'ятті Ісус був золочений, а хрестовина – зелена. Прикольно, думаю я, може, у всіх ромів Ісус – золочений, може, це якась інша віра...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 118). Далі роздуми персонажа переводять сакральний образ у тілесно-фізіологічну площину: «у них би тоді мало бути все інакше, і ці, як їх там, пророки мали б передбачити прихід у світ такого ось хлопчика — в цілому нормального східного хлопчика, котрий фізіологічно, чи там анатомічно, нічим не відрізнявся б від своїх однокласників, крім того що він золочений...»

(Жадан, Капітал, 2006, с. 118). У наведеній цитаті простежується трансформація алюзій на центральний християнський символ (образ розп'яття) та іконописну традицію позолоти як втілення божественного світла: десакралізуються усі ці значення, бо персонаж міркує, «чи можна генним способом вивести золочену шкіру, і в скільки це може обійтись державному бюджету» (Жадан, Капітал, 2006, с. 118). У наведеній цитаті простежується трансформація алюзії на центральний християнський символ (образ розп'яття) та іконопису традицію позолоти як втілення божественного світла: десакралізуються усі ці значення, бо персонаж міркує, «чи можна генним способом вивести золочену шкіру» (Жадан, Капітал, 2006, с. 118), а святість стає етнічною чи культурною ознакою, небесне перетворюється в тілесне.

Мотив пошуку філософського сенсу буття, за якою поряд із руйнуванням сакрального зберігається глибинне прагнення віри, страждання і пошуку світла. Це у художніх творах може бути втілено через:

✓ поєднання десакралізації із внутрішнім монологом персонажа, в якому цинізм контрастує із драматичним сумнівом, протиставляється зневіра і прагнення віднайти сенс, сповідальна інтонація сусідить із риторичними запитаннями, в яких звучить екзистенційне напруження (напр., «Тому що тепер і тут – в 19, на безнадійній лаві, я знаю, в що я віритиму через 10 років, я знаю, в що я віритиму, і я так само знаю, в що я вірити не буду, думаю для мене в цьому випадку мало що зміниться, є речі, які не змінюються, очевидно, саме вони й стосуються віри» (Жадан, Капітал, 2006, с. 218). Далі внутрішній монолог набуває форми послідовного заперечення усталених цінностей і вірувань: «Я не вірю в пам'ять, я не вірю в майбутнє, я не вірю у провидіння, я не вірю в небеса, я не вірю в ангелів, я не вірю в любов, я навіть в секс не вірю...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 218). Водночас фінал цього розмислу відкриває приховану потребу трансцендентної опори: «Зате я вірю, навіть не вірю – я знаю про присутність там вгорі, саме там, де час від часу змінюється погода – з

хорошої на погану, я знаю про присутність того, хто тягнув мене весь цей час крізь життя ...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 218).

✓ Переосмислення сакрального через страждання, що може бути змальоване як образи болю, воскресіння, дороги, метафори ночі, руїни, світла, алюзії на сюжети очищення й духовного досвіду, коли символічне й метафізичне руйнування святості не є остаточною втратою сакрального а радше – необхідними етапом переосмислення віри (напр., «Мені сниться, що я – легені цього янгола, я відчуваю, як довго і старанно хтось бив його – мого янгола, якраз по тій частині його повного тіла, де знаходжусь я, важкими футбольними бутсами...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 135). Далі образ страждання посилюється через тілесну деталізацію: «... я повільно повертаюся в його тілі, весь у рубцях і ранах, з моїх ран проступав молоко, я намагаюсь ухилитись від ударів, але мені просто немає куди ухилитись...» (Жадан, Капітал, 2006, с. 135). Кульмінаційно тілесний біль поєднується з мотивом виснаження і втрати: «... мені лишається тільки терпіти і спостерігати, як це молоко проступає крізь всі мої пори, крізь кожен надріз, крізь кожну рвану рану, крізь кожен шрам, витікає з мене разом із моїм болем, разом із моїм страхом, разом із моїм життям» (Жадан, Капітал, 2006, с. 135).

Втім, персонаж «Дпеш Мод», хоч і заперечує усі можливі форми віри, все одно апелює до релігії як морально-етичної норми, шукає в ній прихистку, визнає присутність зла і трансцендентний вимір віри, відтак Сергій Жадан у романі «Депеш Мод» через іронічно-деструктивну модель трансформації релігійних мотивів створює парадоксальну теологію 1990-х років: коли Бог мовчить, святість деконструйовані і поруйнована, але потреба світла і надії («смужка світла, як з холодильника» (Жадан, Капітал, 2006, с. 36) залишається засадними запитом людини. Відтак сакральне в романі існує не як доктрина, а як травмована, деформована, але невикорінна частина свідомості покоління.

У цілому роман «Депеш Мод», як і роман «Ворошиловград» описують одну із провідних ознак трансформації релігійних мотивів у постсекулярну добру: від

сакрального – до історико-антропологічного. Якщо в християнській парадигмі сакральне співвідноситься із божественним, то у цих двох романах Сергія Жадана воно стає етичною категорією, яка пов'язана із солідарністю, безнадією і одночасно прагненням віри, солідарністю у межах маленької спільноти друзів.

Саме мотиви солідарності та пам'яті у романі «Ворошиловград» більш акцентовані, аніж у романі «Депеш Мод», іронічно-деструктивна модель релігійної свідомості поєднується із етико-гуманістичною. У «Ворошиловграді» біблійні алюзії апелюють до сюжетів повернення блудного сина (як-от: повернення Германа до місць, де минулого його дитинство) та пошуку землі обітованої (напр., шукання і Германа, і Олі, Кочі, і Травмованого, і Ернста та ін.), однак ці шукання безрезультатні.

Коментуючи історію та ідею роману «Ворошиловград», Сергій Жадан зауважував: «Мені цікаво було спробувати написати таку старозаповітну історію, з пророками і проповідниками, котрі тримаються неназваних земель і проповідують риbam, тваринам та деревам. Там, власне, вся метафорика на цьому побудована. Зрозуміла річ, що проповідники повчають. Принаймні, для мене зрозуміла. Хоча згоден, це може дратувати. Що ж стосується читачів таких письменників, як я, то я таки сподіваюсь на їхню уважність та неупередженість» (Жадан, 2010).

Справді у цьому художньому творі біблійні алюзії – це глибинна основа тексту, вони функціонують не як прямі цитати чи канонічні ремінісценції, а як глибока образна паралель. Мотив повернення Германа до занедбаної АЗС, що стоїть на трасі, яка пролягає зі Сходу та Захід, до малої батьківщини – рідних степів та маленького містечка на Сході України, поєднується із випробуваннями, новою ініціацією Германа, жертвами та сценами солідарності в новій «вірі» і «молитві», що може бути інтерпретовано як очищення через сумнів та пошук нового сенсу сакрального у профанному і жорстокому світі. Символічний шлях Германа додому, як і втеча його брата, як і те, що більшість із його друзів залишаються у цьому відкрито-закритому просторі степу, міста, регіону в уяві читача асоціювалися із безкінечною дорогою (ще один символічний образ у

цьому романі), й ці дороги, як писав в рецензії Дмитро Шульга, «пролягають звичною і знаковою для Сергія Жадана територією – пострадянсько-недонецькою східною Україною, у якій на вищіві місце від профілю Леніна повісили баптистський хрест – таким чином, як іронічно зауважує автор, поставили хрест на марксизмі» (Шульга, 2010).

Власне, роман «Ворошиловград» – це той твір, в якому можна відстежити зміну оптики письменника в інтерпретації релігійних мотивів і побачити, як поряд із іронічно-деструктивним дискурсом, наявним у «Депеш Мод», розгортається етико-гуманістична модель інтерпретації релігійних мотивів. У контексті цієї парадигми йдеться про переосмислення категорії *sacrum* не як конфесійно закріпленої системи догм, а як особливої трансцендентної реальності, своєрідного етичного імперативу, який впливає на стосунки людей і пов'язаний із відповідальністю за Іншого, солідарністю, співчуттям та здатністю співпереживати і любити, що теж можна інтерпретувати як переживання сакрального. У романі «Ворошиловград» Сергія Жадана якраз і виявлено, як релігійні мотиви стають універсальними моральними орієнтирами для персонажів, а також виявляються у профанному, буденному їхньому житті – через захист крихкого простору спільноти друзів Германа, збереження людяності в умовах загрози та руйнування. І це теж втілюється через біблійні алюзії, символічні інверсії та трансформацію архетипних образів.

Так, інтерпретація біблійних алюзій у романі «Ворошиловград» втілено насамперед у етичному та антропоцентричному вимірах, адже біблійні алюзії переосмислені з акцентом на етику. Так, сюжет повернення Германа до малої батьківщини корелює із сюжетом притчі про блудного сина, однак у романі втілена принципово інша семантична версія. В євангельському сюжеті повернення блудного сина означає відновлення втраченої гармонії через прощення, натомість у творі Сергія Жадана повернення Германа є випробуванням для нього, адже передбачає, що він повинен взяти відповідальність і за бізнес брата (зовнішня, подієва сюжетна лінія), і за своє минуле (внутрішня, етико-гуманістична сюжетна лінія). Відтак біблійна алюзія змінюється: із моделі

спасіння через прощення – у модель самовизначення через солідарність. Sacrum у цьому творі не є актом божественної милості, радше – рішенням персонажа залишитися й взяти участь у захисті спільного простору.

Ще однією біблійною алюзією у романі «Ворошиловград» є обітованна земля, але не у контексті землі, обіцяної Богом, а з іншим акцентом – це обітованність не як обраність, а як відповідальність історичного та соціального вибору. У романі втілено зміщення акценту із святості як обраності на святість як моральний вибір людини, простір є сакральним не через божественну присутність, а через вірність та прив'язаність до землі людини.

Так само, як і в романі «Депеш Мод», у романі «Ворошиловград» втілено мотив пошуку сенсу буття, який відображає і десакралізацію, і глибинне прагнення віри. Кілька разів у творі зображено сцени молитви, похорону, весілля та ін., в яких спільнота діє як «церква без інституції», а сама споруда церкви вписана в профанний простір (напр., «всередині був темний коридор, що пахнув прохолодою. Була це місцева адміністрація, контора або що. В кінці коридору виднілись двері, там місцеві й товклись. За дверима знаходився актовий зал, доволі великий як на таку громаду. Оформлений був скромно – сцену затягнуто було червоним оксамитом, у центрі над сценою чітко проступав обрис Володимира Ілліча – раніше, мабуть, тут довго висів його профіль, потмоу його зняли, але тканина встигла вигоріти. На місці профілю тепер висіло розп'яття. Здалеку здавалося, що хтось хотів поставити жирний хрест на марсикзм-ленінізмі. В залі стояли акуратні ряди дерев'яних лав. ... – Це що – клуб ваш? – запитав я. ... – Церква, – сказав. – Серйозно? – не повірив я. – Ага, церква. Ну і клуб теж. Ми суміщаємо, ясно? – Ясно. – Нам віра дозволяє, – запевним одноокий» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 243).

Образ церкви і спільноти віри як «церкви без інституції», що об'єднаної не віровченням, а взаємною підтримкою, що заснована на солідарності, яка співвідноситься із етикою християнської любові до ближнього, але не має конфесійної визначеності. Відтак це сакральне відтворюється не як теологічне, а в антропологічному вимірі. Прикметно, що у це ставить у sacrum у статус

відповідальності людини, натомість церква як догма і церква як фізичний простір з усталеними формами і прикметами десакралізується, фактично у романі місцем молитви і зібрання може бути і колишня кімната у клубі, і відкритий простір. Та й у цілому символічні інверсії зачіпають у романі сакральний і профанний простори: занедбана заправка та провінційне містечко постають як у своєрідний спосіб «перевернутий храм», місце на околиці, на узбіччі, тут немає урочистого піднесення, навіть якщо звучить молитва. Однак святість проступає у пейзажних картинах, особливо коли письменник акцентує на лексемах із релігійними значенням, як-от лексема «небо» як місце святих, рай: «Небо вночі схоже на чорні поля. Повітря, ніби чорноземи, наповнене рухом і насінням. Безкінечні площини, які розгортаються вгорі, живуть своїм ритмом, своїми законами. В небі заховані зірки й сузір'я, у землі – каміння і корені. В небі лежать планети, у землі – покійники. За неба витікають дощі, із землі витікають ріки. Дощі, впавши, течуть на південь, наповнюючи океан. Небо весь час змінюється, спалахує і згасає, набухає вологою і виповнюється серпневою спекою. Грунти виснажуються травами й деревами, лежать під пласкими небесами, наче худоба, про яку ми забули. Якщо вірно обрати місце, іноді можна все це разом відчутти – як, скажімо, переплітається коріння, як течуть ріки, як наповнюється океан, як небом пролітають планети, як землею рухаються живі, як потойбіччям рухаються мертві» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с.234).

Саме тут виникає етичне напруження у просторових образах роману: святість та сасгит – це профанне життя, церква і молитва – абсолютно позбавлені урочистості та піднесеності, а образи неба, дому, рідного простору чи навіть АЗС функціонують як такі, що позбавлені метафізичного значення, натомість сповнені значення відповідальності за ближнього.

Тому можна вважати, що у романі «Ворошиловград» Сергія Жадана є подвійна трансформація релігійних мотивів:

- ✓ десакралізація релігійної форми як простору і місця віри;
- ✓ ресакралізація людського вибору та вчинку, коли моральний вибір є найвищою цінністю і, власне, святістю.

Відповідно вертикаль «людина / церква / місце людини / вчинок людини – Бог / небо / віра / сакральне» трансформується у горизонталь «людина – людина», відтак етика вчинку, моральної дії замінює ритуальну дію. Притому у романі багато разів Жадан змальовує чи то спільну молитву, чи то проповідь пресвітера, начебто відтворюючи ритуальну практику, що відбувається за нових умов, така профанізація сакрального акцентує на тому, що *sacrum* – це не чудесне втручання, а щоденний моральний вибір та рішення.

До того ж поряд із цим у романі акцентовано топос Дому, хоча Герман фактично жодного разу не відвідує свій дім, він увесь час перебуває там, де не-Дім (АЗС, степ, чужі помешкання тощо). Прикметно, що поряд із топосом Дому є спільна молитва, «мелодія подяки» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 215), в якій акцентовано образ Сіону: «Речення, які вони вимовляли, гріли їм піднебіння, так що виспівуючи їх, вони дихали жаром і вогняними струменями. Славили золоті схили Сіону, що ховаються в зелені лісів під крижаною блакиттю неба. О Сіоне, кликали, золотий Сіоне, скарбнице наших пристрастей, кам'яне вугілля наших надвечір'їв. Сорок разів по сорок років бредемо ми до тебе, наш невидимий Сіоне, вибираємось залізницею, пливемо баржами, переходимо вбрід ріки й долаємо демаркаційні лінії. А ти все так само далекий і недосяжний, о Сіоне, не даєшся до рук, не пускаєш до себе коліно Ізраїлеве. ...Кожен, до кого лунають його слова, буде співати під барабани шаленства гімни твоєї появи, Сіоне, твого щоденного наближення. Головне – йти туди, де на тебе чекають, оминаючи хибний шлях. Головне – пам'ятати про мету, якою тебе наділило провидіння, і про людей, які тебе люблять, Сіоне!» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 251–252).

У біблійній традиції Сіон – це сакральне місце, простір Божественної присутності, центр духовного життя та втілення спасіння і обітованності, а от у «Ворошиловграді» образ Сіону увиразнює топос Дому та топос Церкви, далекий, невловимий, своєрідний горизонт прагнення, до якого персонаж мусить рухатися через морально-етичний вибір.

Водночас Сіон – це не тільки недосяжний ідеал, але й простір з внутрішнім сенсом, уявне місце, де завжди на тебе чекають, де про тебе пам'ятають, а тому

можна інтерпретувати його не як географічне місце, а як етико-моральний образ, уособлення місця для спільноти (що корелює із образом «церкви без інституції»). Тому Сіон символізує у романі відповідальність, вірність, солідарність, готовність здійснювати вчинки на захист моральних орієнтирів, також дорога як один із ключових топосів у романі «Ворошиловград» увиразнює образ Сіону як місця, до якого йдуть через морально-етичний вибір. Це не точка прибуття, а саме шлях, щоденне наближення до сакрального пересічної людини.

Це також резонує із вставною оповіддю «Винайдення джазу на Донбасі», яку читає Герман, і яка звершується спірічуелом із знаковими образами: «Ми говоримо пам'яті – лишайся з нами, не залишай нас самих. / ... Ми всі, пов'язані цими ріками, що протекли крізь наше минуле. ... / Лишися в нашій пам'яті, місто, з якого нас вивезли / старими вагонами. / Всі, хто забуває тебе, навіки втрачає спокій: / кожен із них зникає зі своїм розкраним серцем. / ... Золоті цехи відкривають для нас свої брами. / Високе небо пливе над нашими школами та крамницями. / І все, що на нас чекає, – пустка і забуття, / все, що на нас чекає, – любов і спасіння» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 382– 383). Власне, проти цього забуттю і допомагає протистояти віра і підтримка ближнього, власне у цьому протистоянні важить етика любові як морально-етичного вибору: «ми змушені рятувати тих, хто нам близький, не відчуваючи іноді, як змінюють обставини і як нас самих починають рятувати близькі нам люди. Мені здається, що саме так і має бути і що сама наша близькість зумовлюється спільними переживаннями, спільним життям і можливістю спільної смерті. Десь за всім цим і починається любов. Інша річ, що не всі з нас до неї доживають» (Жадан, Ворошиловград, 2010, с. 439).

Традиційні релігійні алюзії та символи, відтак, у романі «Ворошиловград» Сергія Жадана трансформуються, втрачають традиційні значення і перестають бути втіленням божественної обраності та набувають додаткового етико-гуманістичного значення і переносяться у сферу відповідальності людини. Сіон, церква, молитва та ін. постають як особливі вияви *sacrum* – як моральний імператив відповідальності людини, святість перестає бути прикметною

трансцендентності, а стає характеристикою етичної позиції суб'єкта. Це дає можливість сформувати нову парадигму сакрального, в якій:

- 1) релігійна символіка виконує функцію морального орієнтира;
- 2) архетипи зазнають гуманістичної трансформації;
- 3) святе співвідноситься з опором злу та збереженням людяності.

Якщо у «Депеш Мод» втілено іронічно-деструктивну модель інтерпретації релігійних мотивів, то у «Ворошиловграді» репрезентовано антропоцентричну модель сакрального, адже біблійні алюзії та релігійні образи слугують не підтвердженням конфесійної ідентичності, а увиразнюють ідею морально-етичного вибору персонажів. В такі моделі біблійні алюзії стають сценами, які ілюструють етичний виклик для персонажів, сенс буття відкривається не в трансцендентному, а в конкретних стосунках між людьми та відданості спільноті, а сакральне постає не як надприродна сила (напр., фінальна сцена з вогнем і пресвітером), а радше – як внутрішня здатність Германа до вірності, співчуття, відповідальності.

Окремо варто наголосити на тому, що сакралізація буденного у прозі Сергія Жадана втілюється через:

1. інверсію, тобто зміна акцентів та ціннісних ієрархій у межах релігійних образів храму, молитви, неба тощо;
2. десакралізацію, тобто перенесення сакрального у профанний / буденний контекст (як-от: храм у клубі);
3. етизація, тобто зміщення акцентів із богословського, канонічного – на морально-етичний етико-гуманістичний.

Відтак формується особлива модель сакрального, яка поєднує релігійні мотиви із актуальним соціальними питаннями сучасності (як-от: рейдейство, поширення релігійних об'єднань, відокремлених від традиційних релігій, сект та ін.) та створює простір для етичної рефлексії персонажа і читача що універсальний цінностей – життя, смерть, вірність, дружба, любов.

3.4. Поетика релігійних мотивів у ліриці Сергія Жадана: корпусний аналіз

«Отож Сергій Жадан бачить біблійне у щоденному – або, інакше: «імплементує» щоденне в біблійне» (Дзюба, 2017, с. 78), – так Іван Дзюба коментує один із ключових аспектів у творчості Сергія Жадана. І далі – зауважує: «То що ж воно таке? Біблія навиворіт – як були у світовій літературі Енеїди навиворіт? Але ж ні. Це не бурлеск. І не героїчна «сміховина». Це швидше драматичний гротеск. Як історичний час «прокручує» і перемелює віртуальну біблійну даність і як минуще зазіхає на вічне. Або, може: як вічне виглядає у світлі минушого і чи є насправді вічним те, що нам зручніше вважати минушим» (Дзюба, 2017, с. 81–82). Ці міркування українського літературознавця корелюють із думкою про те, що одінею із визначальних ознак поетики лірики Сергія Жадана є звернення до біблійних алюзій, релігійних символів, введення у текст імен святих, мотивів праведництва, гріха, духовного пошуку або спасіння, що створює складний семантичний пласт, у якому релігійні символи функціонують не лише як елемент культурної пам'яті, а й як засіб філософського осмислення сучасної дійсності. Найбільш показовою у цьому контексті є збірка «Життя Марії», однак сакральні мотиви простежуються й у більшості інших поетичних книг автора.

Сакральність у поезії Жадана реалізується передусім через образ ліричного героя. Цілком слушно Іван Дзюба вказує на те, що в образах маргіналів, пересічних людей, ізгоїв, аутсайдерів тощо можна бачити «проростання Христа в людині», «присутність Христа, зрима й незрима, відчувається в усьому хаосі життя, в його видимій обезбоженості, і відповідні символи та атрибути, розширювально трактовані, вгадуються в індустріальному пейзажі...» (Дзюба, 2017, с. 23).

В дискусії щодо ліричного персонажа поезії Сергія Жадана також важлими були міркування Тамари Гундорової, яка зауважувала, що «в поезії Сергія Жадана чи найяскравіше відбито травматичну підліткову свідомість посттоталітарного часу. автор переживає цей час як період безбатьківства, коли недовіра, ресентимент щодо минулого, яке виявилось абсолютно безвартісним, продукує в

підлітків агресію та зневагу до батьків. Можливо, найвиразнішою метафорою, яку запропонував Жадан, можна вважати бездомність. Бездомність – це й безкінечні мандри, і втрата довіри до світу дорослих, у яких водночас із перебудовою проявилась і власна невикоріненість у буття» (Гундорова, 2005, с. 167).

Водночас варто зауважити, що це корелює із тенденціями, які Чарльз Тейлор описує у праці «Етика автентичності», як відкритість і запит щодо актуальних питань етики і моралі у сучасному суспільстві, настанова на індивідуалізацію та самобутність, що поєднана із прагненням зрозуміти морально-етичні засади буття (Тейлор, 2002, с. 72). Так, Чарльз Тейлор у своїх міркуваннях у праці «Етика автентичності» зауважує, що «сучасна свобода й автономія вимагають нашого самозосередження, а ідеал автентичності – аби ми відкривали й артикулювали свою власну ідентичність» (Тейлор, 2002, с. 72). Чарльз Тейлор, розбудовуючи концепцію «нової поетичної мови», вказує і на ту непевність, яка притаманна свідомості сучасної людини, і на те, що «поезія знаходить слова для нас» (Тейлор, 2002, с. 76), це поетична мова, що пов'язана не із ієрархією значень і символів, а радше – «коріниться в особистому сприйнятті поета, і його розуміють лише ті, чиє особисте сприйняття резонує подібним чином» (Тейлор, 2002, с. 77).

Особистий вимір і непевність у фрагментованому суспільстві – це те, що визначає особливості світосприйняття ліричного героя поезії Сергія Жадана. Він у ліриці часто постає як персонаж, що перебуває у стані екзистенційної невизначеності та духовного пошуку. Йому властиве відчуття відчуження від соціальної реальності, водночас він прагне віднайти власне місце у світі. Така подвійність формує образ людини, яка постійно перебуває у процесі самопізнання, внутрішнього діалогу та переосмислення власного досвіду. І відбувається це на межі профанного (буденного, пересічного, а отже, часто-густо – того, що оточує персонажа у місті, урбаністичного) і сакрального (морально-етичних орієнтирів, у тому числі сприйнятих релігійною свідомістю через віру). Відтак характерною рисою поетики Жадана є поєднання урбаністичної образності з елементами сакрального дискурсу. Міський простір у його текстах виступає не

лише географічним чи соціальним середовищем, але й символічним полем, у якому розгортається духовний досвід людини. Саме тому сакральні мотиви часто інтегруються у повсякденну реальність, створюючи своєрідний ефект поєднання буденного й трансцендентного.

У літературознавчій інтерпретації Тетяни Доній поезія Сергія Жадана постає як художній світ, позбавлений естетичної виснаженості, музейної застиглості та надмірної зосередженості на морально-естетичному досвіді попередніх епох. Дослідниця наголошує також на поєднанні в цій поезії ігрового начала з внутрішньою динамікою та відчуттям безперервності творчого руху. Водночас, спираючись на міркування Тамари Гундорової, Тетяна Доній акцентує на неоавангардному підґрунті постмодернізму Жадана, у якому романтика авангардизму з його революційним пафосом поєднується з молодечею недовірою до всього усталеного й «вже сказаного» (Доній, 2017, с. 168). Така характеристика лірики Сергія Жадана відображена у використанні вуличного сленгу та ненормативної лексики поряд із біблійними образами. Прийом поєднання непокінченого досить органічно перегукується із ідеальним неідеальним сьогоденням, у якому жив та плекав свої твори автор.

Святі та пересічні люди, священники та маргінали, янголи і грішники – усі вони в ліриці Сергія Жадана, незалежно від свого життєвого та морально-естетичного досвіду, промовляють до світу і говорять із ним. Іван Дзюба інтерпретує це через два способи «розмови зі світом»: 1) «він говорить сам за себе і про все як про своє»; 2) «він передає слово тому або іншому персонажеві чи говорить за нього, ввійшовши в його роль або ставши на час його медіатором» (Дзюба, 2017 с. 27). Відтак «ліричний голос – хоч який багатоголосний сам собою – «розривається» на непідвладне йому персонаже багатоголосся і втрачає вис оту звучання, а світ самого оповідача стає локальнішим, заамленим, предметнішим, залежним від персонажевих світів» (Дзюба, 2017, с. 28).

Вписуючи своїх персонажів і святих чи богів у профанний світ («Будда сидів на високій могилі, / Будда споглядав будяків цвітіння. / Навколо степи і баби похилі,

й країна – спорожнена тиха катівня. / Старий адвентист між мандрованих дяків

або ж дяків, хоч яка в тім різниця? / Чумацькі шляхи, жебраки, повні дяки, / що спустять твої мідяки по пивницях...» (Жадан, 1993), Сергій Жадан співчуває та розуміє кожного, ідентичність святого чи бога знає достменно, як ідентичність маргінала чи пересічної особистості, знає їхнє минуле та майбутнє, аналізує, підкреслює риси характеру, змальовує зморшки, ловить тонкі хвилі настрою героя тут і зараз. Простір, у якому перебуває ліричний герой Сергія Жадана, вирізняється фрагментарністю та мозаїчністю, а у пошуках нового формулювання справді потрібних ідей автор вживає біблійні образи праведників для розкриття сакральності у буття людини, вираження її ідентичності та автентичності.

Ліричний герой у поезії Жадана постає як суб'єкт екзистенційного пошуку, який перебуває у стані постійної духовної та соціальної трансформації. Він часто відчуває відчуження від соціальної реальності, однак водночас прагне знайти власне місце у світі. Така подвійність формує образ людини, яка перебуває у процесі безперервного самопізнання.

Таке «співіснування» світу сакрального та профанного, створює умови для трансформації релігійних образів, виникнення додаткових значень і підтекстів на основі алюзій на Святе Письмо. І це можна представити, наприклад, у таких таблицях, які ілюструють завдяки зіставно-семантичному аналізу особливості змін, виявлених у ліриці Сергія Жадана ⁴:

Таблиця 1

Цитата із збірки «...» Сергія Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Хто втверднув мозолями в долоню міста, стирає Бог свої рубці» (С. 3)	1. Бог – Творець і Вседержитель. У Біблії Бог – абсолютно досконалий, не має тіла,	1. Антропоморфізація Бога (Бог як трудівник). Біблія уникає опису Бога як такого, що має тілесні

⁴ У цьому розділі наведено три таблиці, які ілюструють трансформацію релігійних образів, мотивів у ліриці Сергія Жадан, інші приклади наведено у Додатку 3.

	не страждає, не має ран. Він – той, Хто зцілює рубці, а не стирає власні (Вих. 15:26). 2. Рубці (стигмати, рани). У Христа – після Воскресіння залишаються рани як знак перемоги (Ів. 20:27). Але це унікальний випадок Боговтілення. Бог-Отець ран не має.	ушкодження. Жадан наділяє Бога людською долею: Він теж працював, Він теж мав мозолі, Він теж змушений «стирати рубці». Бог втомлений, як ангели, що втомлено колядують. 2. Інверсія ролей: людина стає причиною Божої рани. У Біблії рани Христа – добровільна жертва за людей. У Жадана рубці Бога – результат людської праці («хто втверднув... стирає Бог»). Людина не отримує спасіння через Божі рани, а залишає сліди на Богові своєю важкою долею.
--	--	--

Таблиця 2

Цитата із збірки «Псалом авіації» Сергія Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Слово, на яке обертаєшся в	Слово (Логос) – космічний принцип.	Трансформація «Всесвіту» в «Психіку».

тривожному натовпі» (С. 13)	«Словом Господнім небеса створені» (Пс. 32:6). Христос – це Слово, що стало плоттю (Ів. 1:14). Це об’єктивна істина, на якій тримається Всесвіт.	Біблійне Слово тримає космос. Жаданівське «слово» тримає особистість в натовпі. Це інтеріоризація: від об’єктивної реальності до суб’єктивного якоря. Функція змінилася з творіння на терапію.
-----------------------------	--	--

Таблиця 3

Цитата із збірки «Цитатник» Сергія Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«там, де чорні степи і панує еклектика, де лежить розп’ята на хрестах стовпів Месія Ранку, Пані Електрика» (С. 46)	Розп’яття Месії – унікальна, священна подія, що відбулася раз у історії заради спасіння людства. Це акт найвищої любові..	Акт святотатства і підміна культу. Розп’яття перенесено на стовпи електромереж. Месія – це бренд («Пані Електрика»). Це не просто зниження, а демонстрація заміни релігії: замість Христа – техніка, замість Голгофи – інфраструктура. Жертва перетворюється на пародійну ікону споживання.

Таблиця 4

Цитата із збірки «Список кораблів» Сергія Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Нам усім, ніби терновим винам, доходить любові до цієї землі, до нашого царства...» (С. 11)	Любов (агапе) – чеснота, що походить від Бога (1 Ів. 4:19). Любити земне царство – не мета; мета – Царство Боже.	➤ Інверсія об'єкта любові: від Небесного Царства до землі. Біблія: любов спрямована на Бога і ближнього; земля – тимчасовий дім. Жадан: земля і царство (національне, територіальне) стають абсолютом, гідним страждальної любові. ➤ Трансформація «дару» в «завдання». Біблійна любов – плід Духа, дається задарма. Жаданівська любов – те, до чого треба «доходити» ціною крові. Спасіння замінено на історичний обов'язок. Не змінилося: Зв'язок любові зі стражданням. Але в Біблії страждання має викупний сенс; у

		Жадана – це екзистенційна плата за приналежність.
--	--	---

Ці цитати зі збірок Сергія Жадана та їх інтерпретація демонструють переосмислення біблійних мотивів та образів через алюзію на тексти Святого Письма, перенесення їх у сучасний урбаністичний контекст і надання описаним мотивам психологічного виміру через:

1. *антропоморфізацію та «олюднення» образу Бога*: Бог постає не як трансцендентна постать, а фактично як жива людина, що має тілесні ознаки людської праці: мозолі, рубці, втому. У біблійному тексті Бог є досконалим і безтілесним, а рани пов'язані лише з постаттю Христа у контексті жертви та спасіння. У поезії Жадана відбувається інверсія ролей: не Бог рятує людину через свої рани, а людина своєю важкою долею залишає «сліди» на Богові. Це створює ефект співпереживання між сакральним і людським світом.

2. *інтеріоризацію біблійних понять*, наприклад, завдяки зміні поняття «Слово» (Логос), адже у релігії Логос – це космічний принцип створення світу, а у Жадана «слово» стає внутрішньою психологічною опорою людини в хаотичному натовпі. Відтак функція «Слова» змінюється: у Святому Письмі – космологічна та онтологічна (творення світу); у ліриці Сергія Жадана – екзистенційна та психологічна. Також богословська категорія надії, яка в біблійному контексті має трансцендентний вимір і скерована на спасіння та вічне життя, у поетичному дискурсі Сергія Жадана набуває іншого характеру, стає своєрідним психологічним механізмом захисту за умов травматичного людського досвіду. А образ розп'яття (у релігійній традиції – центральним символ спасительної жертви) – через іронічну метафоризацію спрямована на спасіння та вічне життя, стає частиною урбаністичного пейзажу («там, де чорні степи і панує еклектика, де лежить розп'ята на хрестах стовпів Месія Ранку, Пані Електрика» (Жадан, Цитатник, 2006, с. 46). Таке перенесення ілюструє десакралізацію традиційних релігійних символів та перенесення їх в новий культурний контекст.

Ці приклади демонструють, що у ліриці Сергія Жадана сакральні образи не заперечуються, радше – переносять у площину профанного людського досвіду, соціального, психологічного або історичного. Зрештою виникає своєрідне співіснування сакрального та профанного, в якому біблійні мотиви зберігають упізнаваність, але їхнє значення змінюється завдяки антропоморфізації та інтеріоризації, а космологічні та теологічні категорії стають інструментом опису самотності людини у сучасному світі, ілюструють її тривогу та пошук сенсу буття. Отже, поетична стратегія Жадана полягає не в руйнуванні релігійних образів чи мотивів, а їх актуалізації: сакральні символи переосмислюються так, щоб відобразити досвід сучасної людини та сучасного світу.

У поетичному дискурсі Сергія Жадана біблійні алюзії та мотиви функціонують як важливий інтертекстуальний ресурс смислотворення. Це не пряме цитування Святого Письма, а складний механізм інтертекстуальності, за якого сакральні образи та / або мотиви, алюзії та / або цитати поєднуються із сучасним художнім контекстом. Відтак відбувається семіотична трансформація традиційних релігійних образів: їхні первинні теологічні значення модифікуються та набувають нових екзистенційних та психологічних вимірів. Водночас у ліриці простежується часткова десакралізація сакральних символів, що виявляється у їх антропоморфізації та перенесенні у сферу профанного досвіду. Так у поезії Сергія Жадана формується простір взаємодії сакрального та профанного, де релігійні образи зберігають інтертекстуальну впізнаваність, але водночас є динамічним культурним кодом, що дає можливість осмислювати реальність та людський екзистенційний досвід.

Також у поезії Сергія Жадана бачимо нівелювання опозиції сакрального та профанного, натомість – утвердження тотожності простору Церкви та Повсякдення, в такій інтерпретації сакральне втрачає свої трансцендентні ознаки, перестає бути винятковим і постає відображенням соціальної реальності. Але – особливості. В ній – крізь профанне і буденне постає сакральне. Вони нероздільні.

У ліриці Сергія Жадана релігійна символіка постає як особливий динамічний культурний код, який через інтертекстуальність та десакралізацію та

семіотичну трансформацію дає можливість переосмислити досвід людини ХХІ століття у контексті соціальних потрясінь, екзистенційного напруження сучасності, зокрема пострадянської дійсності. Водночас поєднання релігійних мотивів із образами пострадянського урбаністичного середовища дає можливість автору осмислювати кризу цінностей, дезорієнтацію та транзитну ідентичність лірчиного героя, які притаманні сучасному суспільству.

У творчості Сергія Жадана важливе місце посідає осмислення суспільно-політичної дійсності, кризи ідентичності, внутрішньої самотності людини та її прагнення віднайти сенс власного існування. Художній світ письменника формують питання, що безпосередньо пов'язані з ціннісними засадами сучасного суспільства, наслідками політичних рішень, станом моральної дезорієнтації та тими викликами, які пострадянська доба поставила перед окремою особистістю. Жадан показує, як суспільні трансформації змінюють внутрішній стан людини, її світогляд, світосприйняття, моделі поведінки та систему життєвих орієнтирів. Саме тому його поезія і проза дозволяють говорити про особливу чутливість автора до зламу епох, до стану ціннісної нестабільності і та до екзистенційної вразливості сучасного індивіда. Важливою рисою цієї творчості є здатність передати атмосферу пострадянської розгубленості, коли попередні ідеали втратили свою переконливість, а нові ще не набули достатньої внутрішньої сили. У такому художньому просторі суспільство постає як середовище розпаду усталених смислів, втрати духовної опори й розгубленого переживання беззахисності перед часом та історією.

Другим важливим смисловим вузлом у творчості Сергія Жадана є мотив пошуку істини та світоглядних суперечностей сучасної людини. Йдеться саме про морально-етичне випробування, у якому людина змушена визначатися щодо справедливості, чесності, відповідальності, добра і зла. Художня свідомість Жадана не пропонує чогось спрощеного, навпаки, вона послідовно показує складність реальності, різність позицій і настроїв та неоднозначність будь-якого остаточного висновку. У його текстах істина не функціонує як щось заздалегідь дане й непорушне, вона народжується в напрузі зіткнення різних досвідів, оцінок і

внутрішніх конфліктів. Саме тому письменник розкриває суперечність як природний стан сучасного буття, а не як випадкове відхилення від норми. Через це читач опиняється перед потребою не пасивного сприйняття, а активного внутрішнього співмислення. Такий мотив спонукає до саморефлексії, до перегляду власних переконань і до готовності побачити одну й ту саму подію з різних перспектив. У цьому сенсі творчість Жадана виявляє глибоко філософську настанову: вона не знімає напруги суперечностей, а, навпаки, робить їх видимими, наголошуючи, що саме в них часто відкривається глибина людського існування. Пошук істини в такому контексті постає як безперервний рух свідомості, як складний процес осмислення себе, іншого і світу, що постійно вислизає від однозначного визначення (Чуєвська, 2023).

Не менш важливим у поезиці Сергія Жадана є мотив самоідентифікації та пошуку власної історії. Цей мотив дає змогу простежити, яким чином особистий досвід людини входить у взаємодію з ширшим історичним і національним контекстом. У творах письменника індивід не існує поза пам'яттю, поза досвідом покоління і поза драмою колективного минулого. Герої Жадана намагаються збагнути своє місце в історії, зрозуміти, наскільки їхня особиста доля пов'язана з долею спільноти, а також відчитати у власному житті сліди великих історичних змін. Особливо значущим тут є усвідомлення того, що ідентичність не формується одномоментно: вона постає як результат напруженого внутрішнього пошуку, переосмислення пам'яті, прийняття минулого та спроби співвіднести себе з національним досвідом. Письменник показує, що особиста історія ніколи не є ізольованою, оскільки в ній відлунюють загальні культурні травми, історичні злами, суспільні очікування й колективні надії. Саме тому мотив самоідентифікації в його творчості не зводиться до інтимного самопізнання, а набуває ширшого історико-культурного змісту. Він спонукає до роздумів над тим, як минуле продовжує жити в сучасності, як воно впливає на вибір людини і як прийняття власної історії стає необхідною передумовою формування цілісної особистості.

Четвертим важливим мотивом є мотив бунту та вольових вчинків. У художньому світі Жадана цей мотив пов'язаний із неприйняттям соціальної несправедливості, безправ'я, морального приниження й байдужості як суспільної норми. Автор часто зображує персонажів, які не погоджуються з нав'язаним станом речей і виявляють готовність діяти, навіть якщо ця дія не гарантує швидкого успіху. Такі герої втілюють не лише протест як зовнішню реакцію на тиск середовища, а й внутрішню вольову енергію, що дає людині змогу залишатися собою в умовах суспільної деформації. Для Жадана бунт не обов'язково має форму масштабного політичного виступу; він може виявлятися і в повсякденному спротиві, і в моральному виборі, і в особистому рішенні не приймати неправду як норму. Саме тому мотив вольового вчинку в його творчості набуває антропологічного значення: через нього увиразнюється здатність особистості не лише реагувати на обставини, а й активно змінювати їх. Письменник підкреслює, що навіть окремий, на перший погляд, незначний учинок може мати далекосяжні наслідки, якщо за ним стоять переконання, внутрішня свобода і відповідальність. У такий спосіб мотив бунту виявляється не руйнівним, а творчо-перетворювальним, адже пов'язується з прагненням оновлення, із надією на іншу якість суспільного життя та з утвердженням людської гідності (Харчук, 2011, с. 482).

Отже, релігійні та сакральні мотиви у ліриці Сергія Жадана репрезентують багатовимірний спектр емоційних станів і внутрішніх переживань, через які осмислюється складність пострадянської дійсності. Такі мотиви актуалізують перед читачем проблеми соціальної нестабільності, екзистенційного пошуку істини та особистісного самовизначення, стимулюючи його до глибшої рефлексії. Поетичний світ Жадана вирізняється емоційною насиченістю, індивідуалізованою стилістикою та смисловою глибиною, що відкриває можливість нового бачення реальності й переосмислення звичних уявлень про неї.

Семіотичні трансформації та десакаралізація є важливими інтертекстуальним механізмом осмислення пострадянської соціально-екзистенційної реальності. Мотиви пошуку істини, самоідентифікації,

внутрішньої гармонії та здатності людини до вольових вчинків відображають суперечності буття, а також морально-етичні виклики, які постають перед людиною, а відтак – формує важливе питання особистої рефлексії та відповідальності, важливості духовних пошуків навіть у бездуховній реальності. Через поєднання сакрального і профанного, індивідуального та колективного, Сергій Жадан показує взаємозв'язок особистого досвіду пересічної людини та її історичної пам'яті, що формує глибоке розуміння ідентичності та цінностей особистості кінця XX – початку XXI століття.

Для системного вивчення трансформації релігійних мотивів у його творчості доцільно застосувати корпусний аналіз релігійної лексики, який дає можливість оцінити частотність, контекстуальні взаємодії та трансформацію сакральних елементів у поетичній поезії автора, забезпечуючи об'єктивну основу для дослідження взаємодії сакрального й профанного в сучасній постсекулярній літературі.

Корпусний аналіз релігійної лексики в ліриці Сергій Жадан уможливорює виявлення закономірностей функціонування релігійних мотивів на мовно-стилістичному рівні та на рівні семантичної організації текстів методи корпусної лінгвістики забезпечують збір кількісних даних для оцінки частотності вживання релігійно маркованої лексики та динаміки трансформації релігійних мотивів у збірках Сергія Жадана. Це є особливо ефективним для сучасної постсекулярної літератури, в якій релігійна лексика метафорично переосмислюється.

Першим етапом аналізу стало формування корпусу поетичних текстів Сергія Жадана. Було обрано хронологічно та тематично репрезентативну вибірку збірок поета, включно із ранніми та останніми за часом публікації творами (у тому числі збірка «Господь симпатизує аутсайдерам», яка представляє уривки із збірок з 1995 по 2014 роки). Корпус охопив такі збірки: «Цитатник» (1995, обрані вірші), «Цитатник» (1995, усі вірші), «Пепсі» (1998), «Балади про війну та відбудову» (2001), «Історія культури початку століття» (2003), «Марадонна» (2007), «Ефіопія» (2009), «Вогнепальні й ножові» (2012), «Месопотамія» (2014), «Життя Марії» (2015), «Тамплієри» (2016, усі вірші), «Антенa» (2018), «Список

кораблів» (2020), «Псалом авіації» (2021), «Скрипниківка» (2023), а також «Ефіопія» (за збіркою «Господь симпатизує аутсайдерам»). Така кількість залучених до створення корпусу збірок дає можливість простежити еволюцію релігійного коду в ліриці Сергія Жадана. Усі збірки були оцифровані, лематизовані та систематизовані задля проведення статистичного аналізу. Корпус структуровано на хронологічних засадах: від ранніх збірок – до останніх за датою виходу. Така структура уможлиблює формування уявлення про частотність релігійно маркованих лексем за хронологічним принципом та ілюструє їх контекстуальну варіативність, що забезпечує репрезентативність вибірки для подальшого емпіричного аналізу.

Для побудови корпусу було виокремлено релігійно марковану лексику, зокрема: біблійну лексику – терміни та імена, що безпосередньо запозичені із Святого Письма (напр., Ісус, воскресіння, гріх та ін.) або пов'язані із релігійними віровченнями чи обрядами (напр., воскресіння, покаєння); апокрифічні чи міфологічні образи, що функціонують у міфологічному значенні або вказують на елементи обрядовості, втілюють символіку віри тощо. Це дало змогу простежити, які релігійні образи, символи, поняття, пов'язані із релігійною свідомістю чи вірою є у ліриці Сергія Жадана, яка частотність їх вживання, а також – як вони трансформуються у поетичному дискурсі.

Частотність слововживання релігійно маркованої лексики представлена у Додатку 1, й відображає, що у поетичних збірках Сергія Жадана спостерігається постійне вживання базових релігійних термінів: Бог, Господь, віра, вірити, гріх, церква, хрест, молитва. Частота ж – змінюється залежно від збірки та тематики. Так, у ранніх творах (1995–2001) – приклади згадок про Бога та/або провідних релігійних символів – поодинокі. У збірках, датованих 2007–2015 роками, – наявне активніше вживання лексеми «душа», «небо», «Господь», «церква», що відображає зростання сакрального аспекту у поезії. Твори, що були оприлюднені у 2018–2024 роках фіксують зростання частоти повторення понять «віра», «вірити», «Бог», «месія», «господній», що свідчить про системне включення релігійних мотивів у художню структуру текстів.

Таблиця 5

Частотність слововживань у поетичних збірках Сергія Жадана	
Лексеми	Кількість слововживань
Вірити	52
Бог	27
Душа	23
Віра	23
Хрест	20
Церква	19
Молитва	19
Ісус	11
Господь	18
Святий	14
Ікона	8
Гріх	9

Систематизація отриманих даних дає можливість описати й те, що уся релігійно маркована лексика може бути поділена на кілька семантичних груп, зокрема:

- 1) Бог, Господь, месія, Ісус, Богородиця як центральні сакральні фігури;
- 2) храм, церква, собор, монастир, каплиця як місця культу та сакрального досвіду;
- 3) душа, віра, молитва, молитися, вірити – релігійно-екзистенційна лексика, що вказує на внутрішні переживання героїв;
- 4) гріх, спокуса, прокляття, покаєння – морально-етичні аспекти релігійної рефлексії;
- 5) святий, святість, ікона, псалом, причастя – ритуальні та символічні елементи християнства.

Найчастіше вживані слова – вірити (52), Бог (27), душа (23), віра (23), хрест (20), церква (19), молитва (19) – засвідчують домінування у ліриці Сергія Жадана мотивів віри, духовних пошуків та особистої духовної рефлексії. Звернення до

персоніфікованих сакральних образів – Ісус (11), Господь (18), святий (14) – не часто, але постійно повторюване, що увиразнює і підкреслює їх символічну функцію. Відтак образи Бога часто описані як духовні орієнтир ліричного героя, що підкреслює їх значення у моральному та світоглядному вимірі. А от ритуальна та сакральна лексика (як-от молитва, хрест, ікона, гріх тощо) втілює і релігійні практики, і слугує своєрідним моральним кодексом для ліричного героя поезій Сергія Жадана. Її частотність менша, але вона увиразнена завдяки метафоричному слововживанню у ліриці поета. Ранні твори (1995–2003) містять більше персоніфікованих образів (Бог, ангел, Ісус), тоді як пізніші збірки (2012–2024) збільшують частоту абстрактних понять (вірити, душа, віра), що свідчить про перехід від зовнішньо-релігійної до внутрішньо-філософської рефлексії. Отже, Сергій Жадан вживає релігійно марковану лексику не лише для опису релігійних реалій, але й як засіб передачі моральних, психологічних та екзистенційних станів героїв, для акцентування на внутрішньому духовному пошуку та самопізнанні.

Корпусний аналіз підтверджує гіпотезу про те, що релігійні мотиви у поезії Сергія Жадана можуть бути втілені через морально-філософський вимір, який ілюструє пошук істини та внутрішньої гармонії ліричним героєм, формування чи руйнування у його свідомості моральних орієнтирів або вплив на свідомість людини релігійної традиції. Сергій Жадан використовує релігійну лексику як інструмент для дослідження психології людини, її духовних пошуків та взаємодії з суспільством. Частотність абстрактних понять перевищує персоніфікованих образів, що підкреслює акцент на внутрішньому духовному досвіді, а не на зовнішньому релігійному ритуалі

У поезії Жадана часто спостерігається поєднання релігійної та профанної семантики, де сакральні слова переплітаються з мотивами смерті, війни, часу, життя та любові. Це свідчить про інтеграцію релігійних мотивів у соціально-філософський контекст.

Прикметно також те, що у поетичному дискурсі творів Сергія Жадана модно виділити фактично дві категорії: християнсько-біблійної лексики, безпосередньо пов'язаної із текстами Святого Письма, і метафорично-релігійної лексики, яка

апелює до універсальних понять релігії, релігійної свідомості особисті. Ось як це представлено в окремих збірках.

Таблиці 6–10

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ СТОЛІТТЯ (2003)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	життя	16	«Дивитись на життя крізь вікна автостанцій ...» (С. 354)
Метафорично- релігійна	небо	21	«але небо щоосені важчає і хитрий диявол хапає собі грішників» (С. 350)

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2001)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	ангел	6	«під шепіт ангелів що втомлено колядують» (С. 409)
	ісус	4	«хороше море - мертве море говорить ісус і

			стає на хвилі до тихих заплав твого сну» (С. 416)
Метафорично- релігійна	світло	8	«і я подумав боже блаженне світло твоє...» (С. 389)

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2012)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	пророк	7	«Сидів із замміністра зв'язку і якимись піратами, з пророками й прокаженими...» (С. 32)
Метафорично- релігійна	віра	8	«Все, що нам залишається, — віра, яку ми винесемо із собою...» (С. 78)

МЕСОПОТАМІЯ (2014)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	янгол	6	«З одного боку її тягнуть янголи. З іншого — адвокати.» (С. 32)
	апостол	4	«І молоді апостоли б'ються проти місцевих, себто проти чужих» (С. 9)
Метафорично- релігійна	вода	17	«як народжуються дерева в темряві й пустоті і вода, підіймаючись, перетікає просто під нею» (С. 24)
	світло	7	«Сонця рибалок, зорі пастухів, переливають світло, наче спів» (С. 39)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	смерть	35	«Всі готові сприймати смерть, якщо це буде не з ними.» (С. 11)
	життя	33	«Господь вдихнув життя в твій бойовий протигаз.» (С. 20)
Метафорично- релігійна	віра	13	«Тому, хто боїться — потрібна віра. Тому, хто любить — достатньо пам'яті.» (С. 27)

Інші приклади зібрані у Додатку 2 та засвідчують, що у ліриці Сергія Жадана поступово змінюється релігійна та метафорична символіка. Так, у ранніх творах християнсько-біблійні лексеми (ангел, Ісус, пророк) та метафорично-релігійна лексика вживаються в обмеженій кількості і часто мають контекст інтимно-ліричного сприйняття. Натомість у пізніших збірках зазначаємо посилення метафоричної насиченості: лексеми «вода», «світло», «життя», «смерть» тощо вживаються частіше і набувають ширшого контексту, зростання інтенсивності філософсько-екзистенційного змісту творів.

Ці зміни засвідчують еволюцію авторського стилю – від тонкої релігійної алюзії – до глибинного осмислення людського досвіду життя і смерті в умовах

війни та соціальних трансформацій. Так, можна відзначити, що у збірці «Життя Марії» Сергія Жадана втілено орієнтацію на екзистенційну проблематику та глибокий морально-етичний вимір, зростання метафоричних категорій, зокрема «вода» та «світло», що підкреслює звернення поета до універсальних символів, які об'єднують особисте й колективне, реальне й духовне. Відтак аналіз лексичного матеріалу демонструє поступовий перехід від локальної релігійної образності до комплексної, багаторівневої символіки, що підкреслює філософську і соціокультурну глибину пізніших творів.

Цю ж думку підтверджує і аналіз частотності слововживання, адже проаналізовані дані демонструють, що у ліриці Сергія Жадана поступово зростає кількість релігійної лексики, особливо у пізніх збірках (2018–2024). Зростання вживання понять «віра», «вірити», «Бог» тощо у збірках після 2014–2015 років відображає, вочевидь, пошук письменником духовних орієнтирів та висвітлення теми сакрального у сучасному світі. Прикметно, що релігійно маркована лексика часто вживається в екзистенційному чи соціальному контексті (смерть, життя, любов, війна), що підкреслює символічну багатогранність сакральної лексики у творчості Жадана.

Також зібрані дані засвідчують особливості функціональної ролі релігійно маркованої лексики, адже вживання сакральних термінів дає можливість відобразити глибинні емоційні та духовні переживання героїв, зобразити суперечності пострадянської реальності та пошук сенсу життя сучасною людиною, відтворити пошук морально-етичних орієнтирів у сучасному світі, а головне – увиразнити драматичний і символічний наратив і спонукати читач до рефлексії щодо важливих морально-етичних питань сучасності. Зокрема, метафорично-релігійна лексика не тільки є втіленням універсального поєднання релігійного та культурного коду, але й ілюструє, як сакральне стає інструментом художньої та філософської експресії.

Семантичні поля релігійно маркованої лексики цікаво ілюструють тезу про те, що у ліриці Сергія Жадана релігійна лексика набуває додаткових смислових відтінків, адже вона відображає досвід сучасної людини, що живе у часи

соціальної нестабільності, війни та особистих травм, а відтак – поезія Сергія Жадана засвідчує динамічну адаптацію релігійного коду до сучасної реальності та про формування нових смислових конфігурацій сакрального. Так, семантична карта лексики поетичних збірок Сергія Жадана засвідчує домінування метафорично-релігійної лексики (див. також Додаток 4):

ХМАРА РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Корпусний аналіз релігійно маркованої лексики у поезії Сергія Жадана показує, що:

- ✓ сакральна лексика є стратегічним елементом його творчості, який еволюціонує від епізодичного вживання у ранніх збірках – до системного метафоричного осмислення у пізніших;
- ✓ релігійно маркована лексика виконує функцію морально-етичного орієнтира та екзистенційного і символічного коду для буття людини ХХІ століття;
- ✓ сакральний і профанний дискурси через релігійно-марковану лексику сполучають релігійні мотиви із темами життя, смерті, любові, війни та часу, створюючи багатошаровий культурний і духовний контекст.

Отже, релігійна лексика у творчості Жадана не є суто тематичним елементом, а слугує механізмом глибокої філософської рефлексії та саморефлексії читача, спрямованої на осмислення сенсу життя, ідентичності та моральних орієнтирів у сучасному світі. Релігійно маркована лексика у поетичному дискурсі

творів Сергія Жадана не є суто описовим засобом, вона – образне осмислення духовних і моральних пошуків, самоідентифікації та рефлексії над складною сучасною реальністю. Вона увиразнює важливість особистого та колективного сенсу життя, з'єднуючи індивідуальний досвід із традиційними релігійними символами.

Аналіз творчості Сергія Жадана демонструє, що релігійні мотиви тісно переплітаються з філософським пошуком істини, самоідентифікації та моральної рефлексії. У його творах мотив пошуку істини та протиріч відображає складність життя, ставить перед читачем питання про сенс існування, природу людської ідентичності та соціальні цінності. Також релігійні мотиви – пошук внутрішньої гармонії, духовне самовдосконалення та релігійні символи – стають засобом поглибленого осмислення світу, поєднуючи особистий досвід з історичними та національними контекстами.

Корпусний аналіз релігійної лексики підтверджує сталість та значущість цих мотивів у поетичному тексті. Найчастіше вживані слова – «Бог», «Господь», «вірити», «душа», «хрест», «церква», «ікона», «гріх» – свідчать про стійкий сакральний контекст, який Жадан формує протягом понад двадцяти років творчості. Зіставлення частотності релігійних термінів у різних збірках показує динаміку акцентів: від прямої релігійної символіки у ранніх творах до більш складного морально-філософського осмислення у пізніших поезіях. Крім того, поєднання сакральної лексики з образами природи («небо», «сонце», «вода», «сніг») створює метафоричний ефект, що переносить духовний зміст у контекст реального життя та повсякденності.

Сергій Жадан не лише звертається до релігійних і сакральних тем як до художнього матеріалу, він застосовує їх для формування багатовимірного простору роздумів про життя, мораль, історію та власну ідентичність. Його поезія стимулює читача до саморефлексії, пошуку істини та усвідомлення свого місця у світі, демонструючи, що істина і гармонія досягаються через поєднання духовного, морального та соціального досвіду.

Корпусний аналіз релігійно маркованої лексики у поезії Сергія Жадана демонструє, що сакральні мотиви становлять структурно значущий і концептуально насичений пласт його творчості. Частотне й контекстуальне використання лексем на кшталт «Бог», «Господь», «віра», «душа», «молитва», «гріх», «спокуса» свідчить про їхню ключову роль у формуванні багатопланової семантичного контексту, який поєднує духовно-філософські, соціально-політичні та психологічні аспекти тексту.

Застосування методів корпусної лінгвістики дозволяє не лише кількісно оцінити поширеність сакральної лексики, але й відстежити закономірності її функціонування в різних поетичних збірках, що засвідчує динаміку й трансформацію релігійних концептів у творчості автора протягом трьох десятиліть. Виявлена частотність і тематична варіативність лексем підтверджує, що релігійна семантика виконує у творах Жадана роль когнітивного та емоційного інструменту: вона забезпечує читачеві можливість глибокого осмислення соціальної дійсності, моральних ідеалів, внутрішньої ідентичності та особистісного пошуку сенсу.

Порівняння ранніх і пізніших поетичних збірок⁵ Сергія Жадана показує, що релігійно маркована лексика змінює свою функцію: у ранніх збірках вона є символічним втіленням універсальних релігійних мотивів чи образів, а от у пізніших збірках стає інструментом інтеграції сакрального в буденне та соціальне. Такий зсув відповідає тенденції десакралізації та повторної сакралізації, характерної для постсекулярної літератури. Корпусний аналіз релігійної лексики у ліриці Жадана уможливив ідентифікацію домінантних релігійно маркованих лексем у ліриці Сергія Жадана, систематизацію та аналіз частотності їх вживання, динаміки зміни сакрального коду, що дає можливість встановлення закономірності між лексикою та мотивною структурою поезії у проаналізованих збірках.

Релігійно маркована лексика виступає не тільки стилістичним засобом, а й методологічним інструментом, через який Жадан реалізує свій філософський

⁵ Див., зокрема, Додаток 5, в якому візуалізовано зібрані дані та у графіках представлено частотність слововживання релігійно маркованої лексики у поетичних збірках Сергія Жадана.

задум: критично осмислити складну пострадянську реальність та реальність російсько-української війни, спонукаючи читача до саморефлексії та духовного самопізнання. Системний характер цієї лексики підтверджує інтегровану природу сакральних мотивів у художньому світі автора, де духовне, соціальне й особистісне взаємопов'язані й взаємозбагачують одне одного, формуючи глибоку, цілісну концепцію сучасного буття.

Висновки до III розділу

Комплексний аналіз творчого доробку Сергія Жадана (проза та поезія) дав можливість встановити, що релігійні мотиви є важливим системним компонентом його художнього мислення, адже виконують і тематичну, і структурно-смыслотворчу функцію. Їх трансформація відбувається на перетині біблійної традиції, пострадянського культурного досвіду та сучасного воєнного контексту російсько-української війни.

Мотивний аналіз творів Сергія Жадана доводить, що сакральне у його творчості функціонує як динамічна категорія, інтегрована в систему домінантних екзистенціально-філософських мотивів пошуку, самопізнання, любові та ін. Релігійний код у його творчості включений у широкий контекст смислових взаємозв'язків. Сакральне формується в точках екзистенційної кризи, у ситуаціях історичного зламу, що зумовлює його антропологічну та етичну переорієнтацію ліричного героя та читача.

У прозі письменника простежено трансформацію канонічних релігійних мотивів через механізми інверсії, метафоризації, десакралізації та повторної сакралізації. Біблійні архетипи – вигнання і блукача тощо – адаптуються до сучасного історичного досвіду та набувають нових функцій: замість трансцендентної вертикалі домінує горизонталь людської взаємодії, відповідальності та пам'яті. Сакральне постає як етична категорія, пов'язана з досвідом спільноти і любові.

Корпусний аналіз релігійної лексики у ліриці Жадана підтвердив стабільну присутність сакрального компоненту в поетичному словнику автора. Частотні показники засвідчили варіативність релігійно маркованих лексем у різні періоди творчості, що дало можливість простежити еволюцію релігійного коду, а також зміну функціонального статусу релігійних маркерів: вони не лише відсилають до традиції, а формують нові контекстуальні значення.

Поетика релігійних мотивів у ліриці Жадана характеризується інверсією сакрального простору. Святе постає не в межах ізольованого храмового середовища, а в урбаністичному ландшафті, що зазнає руйнування або трансформації. Така стратегія засвідчує процес повторної сакралізації буденного та переосмислення межі між сакральним і профанним. Сакральне в поезії набуває форми символічного образу, здатного інтегрувати досвід війни, втрати й надії.

Комплексне застосування мотивно-образного, порівняльного та корпусного методів уможливило поєднання якісного та кількісного рівнів аналізу творчості Сергія Жадана. Корпусна лінгвістика забезпечила емпіричну основу дослідження, тоді як мотивно-образний і порівняльний підходи дали змогу інтерпретувати функціонування релігійних мотивів у структурі тексту та виявити механізми їх трансформації. Така методологічна інтеграція підтвердила продуктивність міждисциплінарного підходу до аналізу сучасної літератури.

Отже, у творчості Жадана формується специфічна модель SACRUM, що характеризується: антропологізацією сакрального; етизацією релігійних архетипів; поєднанням біблійної традиції з урбаністичною поетикою; інтеграцією сакрального в соціально-історичний контекст; динамічною взаємодією сакрального й профанного.

Трансформація релігійних мотивів у прозі та поезії письменника відображає глибинні зміни культурної парадигми сучасності. Сакральне перестає бути стабільною догматичною категорією й набуває характеру рухливої смислової структури, що формується в межах історичного досвіду покоління. Саме ця багатовимірність забезпечує художню цілісність його поезики та визначає її значущість у сучасному українському літературному процесі.

Релігійні мотиви у творчості Сергія Жадана виступають не лише інтертекстуальним маркером біблійної традиції, але й засобом формування нової символічної мови, здатної осмислити досвід російсько-української війни. Це дає підстави розглядати концепт SACRUM як одну з ключових категорій його художнього світу та як важливий чинник сучасної української літературної свідомості.

РОЗДІЛ IV. АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ МОТИВІВ У ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Трансформація релігійних мотивів у поезії Сергія Жадана – це складний процес, який відображає зміну його світогляду, особистісний і творчий розвиток, а також зміни в соціально-політичному контексті, в якому він живе та працює. Від традиційних релігійних (сакральних) образів і символів до сучасних, більш світських (профанних) і навіть екзистенційних трактувань релігійних тем, поезія Жадана зазнає значних змін. Релігійні мотиви у його ранніх та сучасних поезіях змінюються залежно від контексту, в якому він пише, від духовних і моральних пошуків до реагування на історичні події.

Релігійні образи у Жадана функціонують не лише як сакральні символи, а і як інструменти критичного осмислення дійсності, де віра, сумнів, страждання та протест взаємодіють між собою. У цьому розділі розглянуто ключові мотиви – Різдва, Марії, праведника та церкви – як важливі елементи авторської інтерпретації сакрального і профанного у творчості письменника. Їхня інтерпретація орієнтована на те, що описати: топос Різдва як втілення оновлення і надії, образ Марії як сакральний і культурний код, образи праведників в контексті сучасної духовної проблематики, а також топос церкви як простір співіснування сакрального і профанного. Такий підхід дає можливість комплексно проаналізувати, як Сергій Жадан переосмислює релігійні традиції, інтегруючи їх у сучасний культурний і історичний контекст.

4.1. Топос Різдва

Образ Різдва в поезії Сергія Жадана, як і в більшості його творчості, не є однозначним і звичним, а часто розкривається через призму особистого досвіду, суспільних проблем та емоційного контексту. Різдво для Жадана – це не лише свято народження Христа, а й символічний момент переосмислення, пошуку смислів та надії в тяжких реаліях.

У творчості Жадана Різдво зазвичай виступає як момент зустрічі з невидимим, з чимось містичним, що дозволяє повернутися до базових цінностей. Водночас, це свято може мати й певну профанність, і навіть трагічні відтінки. Як часто в поезії Жадана, між сакральним та профанним існує тонка межа, що дозволяє його читачам відчувати глибину і багатогранність таких звичних понять, як «свято», «любов», «надія».

Трансформація образу Різдва у поезії Сергія Жадана відображає глибокі зміни в його творчості та в українському суспільстві загалом. У ранніх поезіях Різдво часто постає як свято з традиційними християнськими символами, а в пізніших – як перехід від сакрального значення до профанного трактування. Сучасні поезії Жадана значно менше зосереджені на святкових аспектах Різдва, натомість акцент робиться на його зв'язку з болем, втратами, кризою, війною та надією на відродження.

Розглянемо трансформацію топосу Різдва у поетичному доробку Сергія Жадана за періодами творчості.

У ранніх поезіях Сергій Жадан часто використовує образ Різдва через призму релігійних та християнських символів. Різдво є святом, яке наповнене містичним, сакральним і символічним змістом, що втілює народження надії та спасіння. У цей період Різдво розглядається як час внутрішнього очищення, духовного піднесення та радості.

На Різдво, Магдалино, ніхто не хоче любові,

на Різдво всі хочуть радості і надії.

А любов – це найпечальніше, що є в нашій мові,

найненадійніше, що можна винести в ці завії (Жадан, 2015, с. 138).

У цих рядках Жадан передає містичний аспект Різдва, де свято стає періодом божественного впливу, що приносить надію та очищення. Це Різдво, яке живе в традиціях християнської віри та віри у чудо.

Образ Різдва в поезіях Сергія Жадана інколи контрастує із соціальною реальністю, що зображена в його творах. У пострадянському просторі, де зростає його творчість, часто звучить тема втрати духовних орієнтирів, зниження моралі,

криз в особистісних і суспільних стосунках. Різдво тут набуває рис символу, що уособлює надію на відродження, на нові початки в умовах сучасного світу, де важко знайти точку опори. Різдво, таким чином, може бути символом втраченої гармонії, яку треба знайти в собі або в суспільстві.

З часом Жадан починає ускладнювати свій погляд на Різдво. У його творах з'являються більш глибокі соціальні і політичні контексти, де Різдво вже не є лише святом, а скоріше символізує боротьбу, страждання та втрату. Тут свято часто поєднується з відчуттям розчарування, нездійснених надій і болю, що виникає внаслідок соціальних та політичних криз.

Це ось наше місто – стоїть на сході країни.

Це ось ми, це ось наша мова таємна.

На Різдво ми виходимо із будинків, б'ємо вітрини.

Проводжаємо свого царя на захід, до Вифлеєма.

Кажемо йому: царю, час рушати зі сходу.

Час рушати на захід із цієї скрути.

Там усі так упевнено говорять про нашу свободу,
ніби справді знають, як з нею бути. (Жадан, 2020, с. 86)

Тут Жадан підкреслює соціальну кризу, що супроводжує святковий момент. Різдво більше не є святом, яке приносить відчуття надії, а перетворюється на час рефлексії, коли люди не можуть знайти в ньому того самого тепла та світла, як у дитинстві.

У пізніших поезіях, особливо після 2014 року, коли Україна переживає важкі часи війни та соціальних змін, образ Різдва значно трансформується. Це вже не тільки свято надії, але й момент, коли свідомість зустрічається із болем, втратою і кризою. Різдво в цих творах стає метафорою відсутності миру, нестабільності та війни, але разом із тим – і символом того, що навіть у темряві є простір для надії на відродження та зміну.

Прифронтове місто напередодні Різдва.

Всі йдуть до церкви, ніхто не знає слова.

Повторюють за втомленими панотцями.

Плачуть за самогубцями та мерцями.

Сніг чорніє, ніби відрубана голова.

Марія співає з сиротами та вдівцями. (Жадан, 2015, с. 142).

Тут Різдво постає як час, коли навіть в умовах війни та зруйнованого світу люди намагаються знайти в собі залишки віри. Це свято вже не є безтурботним моментом радості, а скоріше моментом інтенсивного внутрішнього пошуку сенсу в складні часи.

У деяких пізніших творах Жадан використовує іронічний та сумнівний підхід до Різдва, що є реакцією на соціальні та політичні реалії. Різдво стає не тільки символом страждання, але й розчарування від світу, який не здатен подарувати бажаного чудо.

Я не знаю, коли цього року зійде зоря.

Небо цими днями – тихе, сліпе.

Дитина пильно дивиться в око царя,

й бачить там відчай, себто бачить себе.

Бачить у цьому оці глибокі сніги,

які ще не впали, але ось-ось упадуть.

Довго триває ніч, темрява навкруги,

і лише згори відсвічує небесна ртуть⁶. (Жадан, 2024, 24 грудня)

Цей образ Різдва відзначається іронією та розчаруванням. Жадан підкреслює, що навіть у цей святковий момент людська душа не отримує того тепла, на яке вона надіялася. Різдво стає не лише святом, але і часом роздумів над втратами, нестримним рухом часу і зниженням спільної віри у чудо.

Жадан, зокрема, використовує Різдво як важливий момент для роздумів, самоідентифікації і перегляду духовних орієнтирів. Трансформація образу Різдва в поезіях Сергія Жадана відображає зміну його поглядів на світ, а також зміни в

⁶ Цей вірш опублікований 24 грудня 2024 року на офіційній сторінці Сергія Жадана у facebook: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan/posts/-%D1%8F-%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%8E-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8-%D1%86%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83-%D0%B7%D1%96%D0%B9%D0%B4%D0%B5-%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D0%BE-%D1%86%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%B8%D0%B2/1171998200949195/>

українському суспільстві. Якщо в ранніх поезіях Різдво було символом духовного очищення, надії та радості, то в пізніших творах воно перетворюється на символ болю, розчарування та соціальних криз. Водночас, навіть у цих складних контекстах, Жадан залишає простір для надії на відродження, хоча ця надія вже не є безтурботною, а більше внутрішнім пошуком сенсу в умовах сучасної реальності.

Образ Різдва в поезіях Сергія Жадана є складним і багатограним. Це не просто свято народження Спасителя, а символічна межа між темрявою і світлом, момент переходу до нового етапу в житті. Різдво – це не лише час надії, але й гіркоти від розчарувань, сумнівів, втрат. Однак саме в цих контрастах Жадан знаходить глибину і силу свого творчого послання, звертаючи увагу на важливість пошуку сенсу навіть у важкі моменти життя.

У поезії Сергія Жадана Різдво не є простою релігійною подією чи святом. Воно виступає як потужний символ, що може поєднувати в собі як радість і надію, так і сумніви, кризи та пошуки істини в умовах сучасного світу. Жадан часто зображує Різдво через призму особистих переживань, соціальних проблем, а також у контексті втрати духовних орієнтирів.

Образ Різдва в поезіях Сергія Жадана – це далеко не просто свято, а час для пошуку істини, для переосмислення духовних цінностей і для змагання з реальністю. Різдво в його поезії часто має глибокий метафоричний і навіть містичний зміст, поєднуючи радість і біль, надію і розчарування. Цей багатограний підхід робить образ Різдва у творчості Жадана надзвичайно актуальним і потужним для сучасного читача.

4.2. Образ Марії

Образ Марії у поезіях Сергія Жадана – це багатограний, глибокий і часто метафоричний образ, що зливається з темами релігійності, материнства, трагедії, а також соціальних та політичних реалій. Марія в його поезії не завжди є

традиційною біблійною фігурою, часто вона виступає як символ жінки, матері, постаті, яка втілює біль, втрату, надію та боротьбу.

Трансформація образу Марії у поезіях Сергія Жадана відображає еволюцію його світогляду, зміну контексту та глибоке занурення у соціальні, політичні й особистісні реалії. Образ Марії у ранніх і пізніх поезіях змінюється, проходячи через різні рівні символізму: від релігійно-містичного в образі матері та символу святості до більш складного і трагедійного у відповідь на болючі соціальні й національні процеси.

У ранніх поезіях, особливо в збірках 2000-х років, образ Марії часто є традиційним релігійним символом. Це – мати Ісуса, що уособлює святість, чистоту, турботу і страждання. Марія в цих творах ще відображає класичні уявлення про материнство, але вже починає набувати глибшого, іноді трагічного відтінку. Вона уособлює ідеал материнської любові, готовність до жертв, але й виразника внутрішніх криз, що супроводжують духовний пошук.

А ось твій, Маріє, син говорить дивні слова,
бачить різні знамення, чинить різні дива,
стверджує нам уперто, що сила в любові,
так ніби саме з любові росте трава.
Говорить, що жодні закони не мають ваги,
що всі наші страхи примарні, наче сніги,
що вороги між нас лише тоді й виникають,
коли ми самі поводимось, як вороги. (Жадан, 2015, с. 8)

У цих рядках можна побачити намагання знайти гармонію між святістю та буденними переживаннями. Жадан не лише повторює традиційні релігійні мотиви, але й вводить у них відтінок людських емоцій – болю і радості, що робить Марію більш доступною для сучасного читача.

Зі зміною історичного та соціального контексту, особливо в період після 2014 року, образ Марії у поезії Жадана зазнає суттєвих змін. Від релігійного символу Марія перетворюється на символ національного страждання, болю війни, втрат і травм, з якими стикається не лише кожна жінка, а й весь народ. В образі

Марії Жадан починає показувати біль і страждання, пов'язані з сучасними подіями, такими як війна на сході України, політичні катастрофи і соціальні кризи.

А зараз я розповім тобі, як зустрічався з дияволом.

Диявол, Маріє, керується єдиним правилом –

він вводить тобі під шкіру мед і олово,

він пришиває тобі до тіла своє серце й голову.

Ходи тепер з його головою, дивися його очима,

Лови тепер сонце в небі, думай, у чому причина.

Все одно нічого не зрозумієш, нічого не упіймаєш.

Залишишся з тим, у що віриш, себто, із тим, що маєш.

Диявол, Маріє, – чорний кравець із Бронкса,

в легені йому залито вогонь, в очах йому тане бронза,

шиє святкові костюми, виміряє коштовну тканину,

влаштовує перестрілки й вуличну різанину.

Приводить до себе вночі золотих китаянок,

топить в затоці їхні тіла на ранок,

вкладає тобі до рук пакунки й ранкову пресу,

просить віднести, записує на шпалерах адресу.

І я, Маріє, розносив спраглим ці передачі,

ці невагомні згортки, ці конверти гарячі,

зношував серце під улюбленою футболкою,

пробивав собі шкіру його циганською голкою. (Жадан, 2015, с. 78)

Тут Марія вже не є просто матір'ю, що оберігає дітей. Вона стає символом того, як історичні і соціальні обставини руйнують навіть найсвятіші цінності — материнство, землю, людські долі. Образ Марії набуває трагедії та безсиливих намагань зберегти те, що вже зруйноване.

Пізніше Жадан створює образ Марії як символу не тільки індивідуальних переживань, а й колективного болю, національної трагедії. Вона вже не є просто жінкою, а втілює біль цілої нації, переживаючи страждання разом з народом. Вона

асоціюється з образом жінки, яка несе не лише особистий біль, а й символізує втрату, яку переживає ціла країна.

Можна спробувати щось йому довести,
можна сказати, що у всьому винен насправді ти,
невідомо чому, незрозуміло нащо.
Бог ховається у великому. Бог – це пільма.
Я бачив його. Я говорив йому, що його нема.
Він навіть погодився, хоча мені від цього не краще.
Тож співай, Маріє, співай, не став незручних питань.
Смерть не міняє звичок і вподобань.
Смерть міняє квитки і дорожні карти.
Щось мені не страшно на цьому страшному суді.
Після життя в розбитій країні на хлібі й воді
хто мене може судити й чим мене можна злякати? (Жадан, 2015, с. 113)

У цих рядках Жадан ставить образ Марії в контекст історичних подій. Вона не тільки мати, яка переживає за свою дитину, але і символ жінки, що втрачає все, навіть надію на майбутнє. Ця трансформація від приватного болю до колективного – важлива риса пізніших поезій Жадана.

У деяких пізніших поезіях Жадан використовує профанний та навіть дистопічний підхід до образу Марії. З одного боку, це може бути форма кризи, а з іншого – це спроба переробити традиційний образ для відображення сучасної реальності. У цьому контексті Марія може стати не просто символом страждання, але і метафорою сучасного світу, в якому люди, як і вона, шукають сенс у хаосі і руйнації.

Прифронтове місто напередодні Різдва.
Всі йдуть до церкви, ніхто не знає слова.
Повторюють за втомленими панотцями.
Плачуть за самогубцями та мерцями.
Сніг чорніє, ніби відрубана голова.
Марія співає з сиротами та вдівцями.

Церква робить нас схожими на дітей:
що нам потрібно ще, крім добрих вістей?
Співаймо псалми, змагаймося з сатаною,
слухаймо вовче виття зими за спиною.
Б'ють гармати в степу, господиня кличе гостей.
Сонні воли прокидаються за стіною. (Жадан, 2015, с. 142)

У цьому випадку Жадан використовує профанне трактування, говорячи про те, як навіть у найгірших умовах люди можуть знаходити підтримку в образах, котрі асоціюються з надією, навіть якщо ця надія вже давно втрачає свої традиційні форми.

Образ Марії в поезії Сергія Жадана проходить через складну трансформацію від традиційного релігійного символу до постаті, яка уособлює національне і соціальне страждання, втрату та біль. Якщо у ранніх поезіях Марія виступає святим символом, що втілює материнство, любов і жертву, то в пізніших творах її образ набуває трагічнішого значення, пов'язаного з війною, національними катастрофами і руйнацією соціальних та духовних цінностей. Трансформація цього образу у поезії Жадана відображає не лише зміну його творчого методу, але й глибокі зміни в суспільному контексті, в якому він живе та працює.

Важливою темою у творчості Сергія Жадана є війна та її наслідки для людей, і образ Марії часто виявляється у контексті цих подій. Марія стає символом того, як страждають не лише окремі індивіди, але й цілі народи. Вона втілює материнський біль, втрату і травму, яку несе війна.

З чого все почалося?
Вона заговорила про мужність і зброю.
В неї навіть не голос – в неї багатоголосся.
Тому, коли вона говорила, мені здалося,
що вона взагалі розмовляє сама з собою.
Так складаючи свої літери й звуки,
що кожне слово спалахувало й мерехтіло.
І навіть коли розповідала про ефірні сполуки,

здавалося, що переказує Христові муки,
співаючи там, де було зовсім незрозуміло.
Як вона хотіла мені пояснити,
що в кожному з нас є невід'ємна відвага,
що історія – це лише мертві міста й могильні плити,
що майбутнє – це чорна земля й червоні метеорити,
що любов – це вправи для дихання,
пообідня спрага. (Жадан, 2015, с. 80)

Ця цитата підкреслює трагізм втрат і безсилля у часи війни, де навіть святі постаті, як Марія, не можуть вже втримати свою землю і народ.

Образ Марії у поезії Сергія Жадана є багатозначним і багатошаровим. Від традиційної біблійної фігури до символу страждання, втрати та надії – Марія в його творах втілює не лише материнську турботу і любов, а й біль, втрати та труднощі, з якими стикаються люди в умовах війни і соціальних катастроф. Жадан використовує цей образ як метафору духовного відродження, навіть у часи гіркоти і страждання, і в такий спосіб надає йому сучасного, глибокого звучання.

4.3. Образ праведників

Трансформація образу праведника у поезії Сергія Жадана – це важлива частина еволюції його творчості, яка відображає зміни у його світогляді, особистісному досвіді та реакції на соціально-політичні процеси. У ранній та сучасній поезії образ праведника змінюється від традиційного уявлення про моральну чистоту, духовне очищення та боротьбу за добро до більш складного і навіть скептичного трактування цієї фігури в умовах соціальних катастроф, війни та політичної нерівності.

У ранніх поезіях Сергія Жадана образ праведника зберігає традиційне трактування. Це людина, яка слідує високим моральним стандартам, яка бореться за справедливість, чистоту і правду. Праведник у цих творах є символом внутрішньої сили і духовної чистоти, що протистоїть злу, несправедливості і

безчестю. Такий образ часто асоціюється з самопожертвою, готовністю віддати себе для вищої мети, як у релігійних текстах, де праведник часто є мучеником заради вищих ідеалів.

З часом, особливо в період соціальних і політичних змін в Україні (після Помаранчевої революції, війни на Донбасі, революції гідності), образ праведника в поезії Жадана зазнає значних змін. Праведник перестає бути бездоганим святим, а набуває рис реальної людини, яка не тільки бореться за добро, а й страждає від сумнівів, болю та труднощів, що виникають у сучасному світі.

У сучасних поезіях Жадана праведник стає більш земним і комплексним, його боротьба за справедливість не є чисто духовною чи моральною – вона часто зливається з соціальними і політичними аспектами, і праведник змушений стикатися з реальними, іноді жорстокими реаліями.

Однією з важливих тем в пізніших поезіях Жадана є війна, яка ставить під сумнів традиційні поняття про праведність. В умовах війни праведник не завжди має можливість залишатися на боці добра, не порушуючи моральних принципів. Зображення війни та насильства в поезії Жадана вимагає нової інтерпретації моральних категорій, де праведник часто постає як людина, яка шукає своє місце в новій реальності, де не все можна побачити в чорно-білих тонах.

У сучасних поезіях Жадана праведник часто виступає не стільки як моральний героїчний ідеал, скільки як персонаж, який намагається знайти своє місце в світі, де моральні орієнтири розмиті, а системи влади та соціальної нерівності диктують власні правила. У таких умовах праведник стає героєм не за своїм моральним очищенням, а за здатністю вистояти, зрозуміти й адаптуватися до нових реалій.

Розкриття образів праведників у ліриці Сергія Жадана різнопланове, проте, усі образи праведників у сакральному їх розумінні мають одну спільну рису – жаданівський праведник знає свою правду, яка формується із його чесності, волі та свободи.

Найповніше ілюструє іронічно-саркастичне бачення праведників Жаданом поезія, яка стала текстом пісні «10 праведників»⁷. Тут ми бачимо наскрізний заклик до знищення символів православної віри як чогось тлінного та несуттєвого:

Тому просто знищуй, просто пали,

церковні мури, темні вали.

Життя одне, ніяк не мине.

Знищуй мене, давай, знищуй мене.

З іншого боку слово Боже трактується Жаданом як щось святе і сакральне:

Ми слухали уважно твою волю благу.

Наше життя — ранкове сонце на снігу.

Наші розп'яття — кольоровий метал.

Ти з нами — боже шарлатанів і катал. (Жадан, 2016)

Такий дисонанс у протиставленні святинь і істинності біблійного вчення як сакрального елементу духовності поет використовує для підкреслення нетерпимості до служіння, до показової святості. За Жаданом, Бог і віра мають бути у серці кожного, а не у недільних проповідях і страху перед Богом. Сергій Жадан не боїться Бога, навпаки, поет підкреслює, що господньої любові стане на всіх: «Ти з нами — боже шарлатанів і катал». Відтак у поезії «10 праведників» простежується і саркастично-іронічне ставлення до праведників. Усі вони є повними антиподами святості:

Але перший праведник піймався на гачок.

А другий праведник помер від балачок.

Третього партнери потопили у лайні —

не найкраща смерть, та на війні, як на війні.

Четвертий знав, що всім увірветься терпець,

і першим сів на електричний стілець.

П'ятий праведник не відав, що творив,

а судді і психіатрам поміж іншим говорив: «...»

⁷ Текст пісні «10 праведників» опубліковано за посиланням: <https://lyrics.lyricfind.com/lyrics/zhadan-i-sobaky-10-pravvwdnykiv>

Тому шостий праведник ховався від усіх.

А сьомий виявився просто псих.

Восьмий із дев'ятим утворили сім'ю.

Десятий напорвся на розтяжку свою. (Жадан, 2016)

Поезія починається словами: «Ти сказав нам: забудьте всі прокляття й страх. Знайдіть десять праведників в цих містах» – зріз суспільства, серед якого всі праведники мають якусь особливість, гріховність. Прийом дисонансу змісту і форми у поезії Жадана піднімають у читача ще не до кінця усвідомлений ментальний протест проти показової віри. Жадан розкриває сутність буття українського праведника і грішника, ототожнюючи ці поняття через дисонанс.

Цікавою ілюстрацією розкриття образу праведника у ліричному доробку Сергія Жадана є образ Марата в однойменній поезії із збірки «Месопотамія». Цьому образу поет та письменник присвятив оповідання і вірш. Також образ Марата зустрічається в інших оповіданнях «Месопотамії». Примітно, що поезія «Марат» розкриває образ юнака через призму мусульманської традиції але перераховуються чесноти ліричного героя із Біблії. Такий синкретизм підкреслює лояльність Сергія Жадана до всіх культур та народів, розкриваючи головну ідею творчості Жадана про те, що найважливіше завжди залишатися людиною:

Марат тренувався на «Спартаку».

Мав техніку – вивірену і тривку,

мав треноване тіло, ходив із серйозним лицем,

був, мабуть, справді найкращим бійцем

у напівсередній вазі,

носив наколку з Фіделем на лівій нозі.

Імам говорив, стоячи над ним:

«Пророк, — говорив, — ніколи не був сумним.

Пророк знав: зло зжирає зло.

Буде так, як буде.

Завжди так і було.

Також у поезії ілюструється традиція каяття за свої гріхи:

Ось і Марат матиме що сказати

про кожну з власних провин.

Пророк і вигадав пневмонію для таких, як він». (Жадан, 2016, с. 7–8)

Марат – образ праведника, який був чесний перед самим собою, він не був ідеальним і не служив Богові, тому отримав кару, але все справедливо. Тут розкриваються такі елементи топосу «праведник» як «правда», «справедливість», «віра», «каяття». Простежується повага автора не лише до біблійських канонів, а й до особи Марата:

Маратова мама мовчала в кутку.

Маратів брат слухав молитву гірку.

А коли імам поклав долоню

йому на плече худе і сказав:

«Усе, що зникає, знову колись зійде», —

«Ніщо не зникає, — відповів йому брат. —

Я заберу собі капю, з якою бився Марат.

Я знаю, чому він помер.

Щоранку він бився проти своїх химер.

Щодня він збивав у кров кулаки.

Щовечора він відчував,

як згасають над ним зірки.

Лише найхоробріші з нас

заступають за цю межу.

Хто бачив його в рингу,

знає, про що я кажу. (Жадан, 2016, с. 8)

Оскільки у православному вченні ми можемо знайти елементи ідеалізації святих і праведних, які втрачають «статус святості», коли грішать, то канони церкви презентують дуже обмежене бачення гріховної людини як такої. Жадан же трактує образ праведника Марата через призму його різнобічності та пояснює його гріховність мужністю та сміливістю, людяністю. Тут реалізовується ще один елемент топосу «праведник» - «сміливість».

Поезія завершується притаманною Сергію Жадану метафоричною мораллю. Останній штрих ілюструє, що кожен «неправильний праведник» заслуговує на оплакування, на прощення, на пам'ять:

Коли виносили тіло, почався сніг.

Падав із темних небес до ніг.

Імам ішов попереду, ніби мара.

Рання весна на цвинтарі – не найкраща пора.

Жінки починали плакати,

а чоловіки відчували,

як тихо згасають над ними зірки. (Жадан, 2016, с. 9)

Класичний образ сакрального праведника Ісуса розкрито у поезії «Бої без правил – заробіток святих» теж із збірки «Месопотамія». Ліричний герой – Ісус, який знаходиться на арені для боїв без правил:

І Ісусу теж намотують бинти на кулаки,

І виштовхують в коло, ніби у води ріки,

І проти нього стоїть юний вантажник,

І, вітаючись, не подає руки. (Жадан, 2016, с. 9)

Метаформа боїв без правил перегукується із реальним життям кожного праведника, який бореться за своє життя. Натовп символізує суспільство, яке може лише кричати і ставити ставки:

І, коли Ісус падає на циркове сукно,

Коли зісковзує в пекло, кудись на дно,

Тіло його стає ламке, мов хліб,

А кров — суха, як вино.

Але хтось кричить йому в спину:

Давай, зберись!

Згадай усе, що ти говорив нам колись!

Якщо ти не встанеш, про це дізнаються

Всі відразу й скрізь!

Підіймайся й бийся, як умієш лиш ти!

Вали цю наволоч! Не давай йому звідси піти!

Кожна твоя перемога — ще один крок до мети!

Жодного прощення тим, хто боявся між рік і трав!

Жодної ласки Господньої, жодних прав!

Давай, ти ж стільки разів падав і помирав! (Жадан, 2016, с. 9)

Протиставлення Ісуса і натовпу підкреслює його праведність через характеристику «завзятості», «сміливості» і «незламності» – сакральними складовими топоса «праведник». Суспільство тут зображується профанним, незрілим:

Вони всі тут — зрадники й слабаки!

В них замість совісті — зябра,

Замість крил на спині — плавники! (Жадан, 2016, с. 10)

Ще одним важливим елементом у розкритті образу праведника Ісуса є особлива риса, яку засуджує Сергій Жадан – підлабуництво та нестійкість своєї позиції, що дорівнює самообману. Суспільство буде вболівати за Ісуса, надасть йому статус праведника і буде ставити на нього ставки лише тоді, коли він переможе:

І він підіймається, і спльовує чорну кров,

Підіймається, потім падає,

Потім підіймається знов!

І вантажники шепочуться, ну ось, знову

Смертю смерть поборов!

І валить правим прямим просто під дих!

За кожне із заподіяних ними лих!

Оскільки бокс — справді справа завзятих

І молодих! (Жадан, 2016, с. 10)

Тут розкривається суспільна вада подвійних стандартів, яка ніяк не вкладається у сакральну концепцію праведника чесного перед самим собою і перед Богом.

У творчому доробку Сергія Жадана концентрується результат переосмислення і формування топосу «праведник», розкривається розуміння істинного добра і зла. Поет саркастично-іронічно, метафорично викриває вади суспільства. І саме на протиставленні і конфронтації профанного і сакрального ми можемо побачити не лише реальний зріз сучасного українського суспільства, а й образ праведника, як істинного представника сакральної ідентичності української ментальності.

Трансформація образу праведника у поезії Сергія Жадана відображає загальні зміни у його творчому шляху та поглядах на світ. Від ідеалізованого морального героя ранніх поезій до складного, неоднозначного персонажа, який бореться не лише з внутрішнім злом, але й з реаліями соціальних катастроф і війни, праведник у Жадана переживає значні зміни. Це вже не лише святий, а скоріше людина, яка намагається знайти свою моральну опору в умовах хаосу і кризи.

Жадан використовує праведників як багатогранні образи, що поєднують у собі релігійні, соціальні й особистісні риси. Через їхній біль, боротьбу і віру він створює сильну метафору людської стійкості й надії.

4.4. Топос церкви

Топос церкви у творчості Сергія Жадана проходить через помітну трансформацію – від сакрального прихистку до профанного інституту світського життя. Топос церкви доцільно розглянути як узагальнений образ сакрального та профанного у творчості Сергія Жадана.

Ранній Жадан – це синкретизм глибокої духовності та імпульсивності. Якщо, наприклад, у Івана Малковича, на всіх етапах його творчості, ми спостерігаємо більш традиційний підхід використання біблійних мотивів, то рання лірика Сергія Жадана більш імпульсивна. Поет пише не «мазками», а ставить «чорні клякси» на білому папері. При тому, що акценти та порівняння у віршах є настільки, на перший погляд, непокєднуваними, що читачу доводиться задумуватись над тими

сенсами, які хотів донести автор. А коли настає усвідомлення сакральних мотивів, то проявляється глибока філософія раннього Жадана навіть через гострі порівняння.

Поезія «Генерал Юда» із збірки «Цитатник» 1995 року презентує профанність простору та сакральність часу і деталей у цьому часі. Образ Генерала Юди тут виступає як рамка вірша, у роздумах якого і розгортається весь сакральний зміст – швидкоплинності життя та пріоритетів. Образ боротьби за власні сакральні ідеали у цій поезії перегукується із цінністю сім'ї та продовження справи батьків у майбутньому їхніх дітей:

Пізно увечері впав сніг
Бинтами бруду на груди.
Нагноєні рани в ліжку тіснім
Зализує хворий Юда.
(...)
Несли на цвинтар хоругви згризлі,
Плакали важко й нещадно.
І грався в дитячій порожніми гільзами
Його маленький нащадок. (Жадан, 2024, с. 11–12)

Профанний простір у віршах раннього Жадана червоною ниткою переплітається із марністю щоденних ритуалів маленької людини у сакальному часі. Надія та віра як релігійні мотиви чи не єдиних опор у житті грішної людини стають неважливими у великому просторі. Також образ праведника ми можемо побачити у збірці «Цитатник» як полярне трактування образу святості. Ліричний герой Сергія Жадана – праведник у особливому трактуванні та філософському осмисленні. Праведність у Жадана – це вірність сакральним ідеалам, а не релігії:

Все, як завжди, має виправдання –
Всі дороги – пройдені і зайві,
Всі важкі ранкові прокидання
На порожніх і брудних вокзалах,
Всі метелики надій, що вперто

Б'ються в лампу місяця прадавні,
Навіть ми, що встигли ноги стерти
На шляху до свого виправдання. (Жадан, 2024, с. 30)

У збірці «Пепсі» 1998 р. Сергій Жадан розвиває систему образів, виразно проявляється мотив кохання та знаковості у деталях. Варто зазначити, що в поезії «Пластунка N» буквально прописано образ сакрального часу: «вплетені в часу стрічку трофейну». Ця метафора розкриває образ часу як цінність, що в ньому назавжди залишається щось вагоме для окремих людей, але мінливе для простору:

Так відступало твоє дитинство –
ставився голос, губились друзі,
високо в небі міцно і стисло
висло життя, мов сережка у вусі. (Жадан, 2024, с. 67)

У цьому фрагменті автор акцентує увагу на поступовому віддаленні від дитинства як етапу цілісності, що супроводжується втратою зв'язків, зміною голосу й набуттям екзистенційної напруги.

Так ми жили – голосні й недолугі,
вплетені в часу стрічку трофейну,
блудні поборники бугі-вугі,
скурвлені діти міцного портвейну. (Жадан, 2024, с. 67)

Друга строфа узагальнює індивідуальний досвід до рівня покоління, формуючи колективний портрет людей, вписаних у хаотичний і травматичний історичний час.

Кохання у цій поезії також змальовується як сакральний топос, адже за нього «воздається». Сергій Жадан у своїй ранній поетичній творчості опирається на любов, кохання є чи не основною його музою. Цікавим є той аспект, що кохання у Жадана завжди сповнене надії та віри, прийняття та драми. Кохання є спокутою та спасителем:

Липне до уст почуття морфеми –
альтернативна прозора вода ця.
Те, що було, не розіб'єш на теми.

Так ми кохали. І нам – воздається. (Жадан, 2024, с. 68)

Творчий шлях Сергія Жадана – це історично-культурний процес у глибокому філософсько-реалістичному осмисленні. Адже якщо ранній Жадан – це про різноплановість образів, широку мозаїку почуттів, то сучасний Жадан – це про осмислення буття у широких мазках буденності.

Збірка «Список кораблів» 2020 рр. ілюструє зрілість та ствердження поета у його поглядах. Одноіменна поезія переповнена біблійними образами, сакральними та релігійними мотивами на тлі профанного простору. Сакральність виражається у знакових деталях профанної буденності. Метафори стають глибшими, фрактальна структура віршів вимальовується у цілісну картину глибинних сенсів:

Царство небесне, – говорять вони про життя.

Про хатній побут, про час,
який їм відпускається на кохання.

Царство небесне - вони називають
свій споконвічний світ, дитячу печаль,
що сковає мову відважних. (Жадан, 2020, с. 10)

Сергій Жадан розмірковує над істинами буття і приходить до висновку, що життя швидкоплинне і варто опиратися та триматися за важливі прості речі, які і є насправді сакральними, «перемогти страх» - найважливіша місія, бо «царство небесне протоптане жіночим взуттям у синіх заметах» - тут поет використовує образ царства небесного як профанний простір, а образ жінки як те, що наповнює профанне сакральним. І у цьому проявляється та розвивається майстерність Сергія Жадана поєднувати протилежне та підсвічувати істинні сакральні, але давно забуті, дійсно важливі речі у житті:

Головне у житті –
перемогти страх перед зимою, побачити
логіку в опаданні снігів, піймати ритм великої
темряви, яка неодмінно скінчиться відлигою.

Гін високого неба над низинами –

царство небесне, протоптане
жіночим взуттям у синіх заметах,
царство небесне в підручниках,
принесених колядниками зі школи,
мов хліб із пекарні. (Жадан, 2020, с. 10)

Збірка, яка була видана за часів повномасштабного вторгнення росії в Україну – «Скрипниківка» 2023 р. Назву збірки поет обрав як символ надії на зміни та реальне втілення цих змін у життя. Варто зазначити, що від 24 лютого 2024 року у творчості Сергія Жадана сталася пауза аж на 4 місяці. Проте, поет знайшов у собі сили відновити творчу діяльність навіть тоді, «коли сказати нічого». Поезії у збірці «Скрипниківка» стали маніфестом порушення мовчання. Жадан ніколи не мовчав про важливе, проте саме у 2023-му році видає не просто філософську лірику, а звернення до початків своєї творчості, ніби переосмислення свого буття та своєї країни. Відома поезія «Декому краще вдаються приголосні, декому – голосні» ілюструє особливий авторський підхід до передачі сакрального мотиву мови як коду нації. Тут також варто згадати його цитату «Мова вмирає, якщо нею не говорять про любов». І зараз ми бачимо синкретизм творчих мотивів та наскрізних образів у віршах із збірки «Скрипниківка»:

З усієї літератури
й усіх можливостей мови
особисто мене завжди цікавили слова,
якими звертаються
до померлих.
Ніби справді можна скласти речення,
здатні пробитися в радіоефір смерті. (Жадан, 2023, с. 17)

Образ смерті зустрічається у сучасних поезіях частіше, ніж раніше. Примітним є те, що святість для Жадана – профанна, а смерть – сакральна. Очевидно, що на такі зміни мали вплив історичні події гібридної війни від 2014 року на сході України та велика війна від 2022 року. Адже Сергій Жадан має активну громадянську позицію та займається волонтерською діяльністю. Багато

його знайомих уже забрала війна. Тому поет звертається до померлих через мову – код нації – сакральний образ:

Послухайте мене,
ви – позбавлені солодких рецепторів співу.
Послухайте мене тепер,
розчуйте мій шепіт,
спотворений акустикою небуття.
Послухайте мене,
ви – мічені за життя діалектами, ніби шрамами,
ви – в чиє горло з дитинства входила розжарена голка абетки,
ви – хористи, що вміли відтворювати пташиний крик. (Жадан, 2023, с. 17)

Збірка «Скрипниківка» - це сучасне прочитання заповіту Тараса Шевченка: «І мертвим, і живим, і ненародженим...». Сергій Жадан звертається до українців в період відродження нації. Випереджаючи свій час, як і всі «пророки» українського письменства, Жадана чують не всі. Проте, ті сакральні мотиви: мова, віра, свобода, які поет описує у своїх віршах через порівняння, діалоги, метафори, алогічні епітети, є українськими цінностями. Надія, як образ, не полишає Жадана навіть у часи великої війни та є нагадуванням кожному українцю про його ідентичність:

Але навіть по смерті мова є важливою.
Подібна до поглиблення річища,
схожа на перше осіннє прогрівання
великого дому. (Жадан, 2023, с. 18)

Сергій Жадан уже не просто мазками вимальовує поетичну картину, а закликає, звертається, веде діалог:

Ви – що складаєтесь нині з відлуння,
ви – нині виповнені тишею,
говоріть, ну ж бо, говоріть,
говоріть травою,
говоріть памороззю,

говорить диригентами. (Жадан, 2023, с. 18)

Творчість Сергія Жадана відповідає на виклики часу, пронизана автентичністю та сакральністю, зневагою до «панів дрібнесеньких» та зверненням до українських сакральних цінностей.

Сергій Жадан трансформував образ церкви від іронічного й критичного сприйняття у ранніх поезіях до багатогранного, філософського і духовного у сучасних творах. Церква в його поезії – це відображення змін у суспільстві та глибшого осмислення ролі віри і духовності в житті людини, особливо в умовах війни та кризи.

Топос церкви у поетичних збірках Сергія Жадана є багатошаровим і символічним. Жадан використовує образ церкви як ключ до розуміння духовності, суспільства та людської сутності. Залежно від періоду творчості, цей топос варіюється від іронічної критики до глибоких екзистенційних роздумів. Церква для Жадана – це не лише будівля чи інституція, але й простір для боротьби з внутрішніми конфліктами, пошуку сенсу та порятунку у складні часи.

Висновки до IV розділу

У цьому розділі запропоновано аналіз авторської інтерпретації топосу Різдва і церкви, образу Марії та праведників, які у поезії Сергія Жадана є частиною художнього світу як складна система взаємодії релігійних, культурних і соціальних смислів. Аналіз ключових образів і мотивів – Різдва, Марії, праведника та церкви – засвідчив, що письменник переосмислює традиційні християнські символи, інтегрує їх у сучасний історичний контекст, надаючи їм нових, часто амбівалентних значень.

Доведено, що у ліриці Сергія Жадана сформована своєрідна модель сакрального досвіду, притаманна для постсекулярної епохи, в якій віра співіснує із сумнівом, а сакральне – із профанним. У цій моделі релігійні образи втрачають свою однозначну канонічність і функціонують як інструменти осмислення травматичного досвіду сучасності, зокрема війни, соціальних криз і моральних

викликів. Віра у такому контексті постає не як усталена система догматів, а як динамічний процес внутрішнього пошуку, що відображає екзистенційний стан людини.

У контексті розвитку релігійного дискурсу сучасної української літератури творчість Сергія Жадана репрезентує один із найвиразніших прикладів переосмислення сакрального в умовах новітньої історії. Жадан виступає як автор, який не лише продовжує традицію використання релігійної символіки, але й трансформує її відповідно до викликів часу, формуючи нову парадигму взаємодії між людиною, вірою та реальністю. Його художній доробок посідає важливе місце у становленні сучасного літературного бачення сакрального як відкритої та глибоко особистісної категорії.

ВИСНОВКИ

Релігійні мотиви у творчості Сергія Жадана – це складний, багаторівневий і динамічний дискурс, який відображає еволюцію художнього мислення письменника та докорінні зміни у світогляді його читачів. Трансформація релігійних мотивів відбувається як переосмислення сакрального як відкритої, нестабільної та складної категорії, що функціонує в умовах постсекулярної культури, в якій співіснують віра та сумнів, традиція та деконструкція, сакральне і профанне.

У сучасному гуманітарному знанні категорії релігійності та *sacrum* розглядаються як міждисциплінарні концепти, що поєднують психологічний, культурологічний і літературознавчий виміри. Релігійність інтерпретується як форма індивідуального духовного досвіду, пов'язаного з переживанням трансцендентного та пошуком сенсу, тоді як *sacrum* осмислюється як символічна структура культури, що організовує світоглядні моделі та ціннісні орієнтири. У сучасному постсекулярному контексті сакральне втрачає ознаки догматичної стабільності й постає як динамічний, інтерпретаційно відкритий феномен, який реалізується через архетипні образи, символи та культурні практики, зокрема в художньому тексті.

Література виступає одним із ключових просторів репрезентації та трансформації сакрального досвіду. У межах постмодерністського дискурсу релігійні мотиви функціонують як інтертекстуальні та семантичні конструкти, що поєднують деконструкцію традиційних релігійних моделей із їх повторною інтерпретацією. Українська література кінця XX – початку XXI століття демонструє тенденцію до індивідуалізації сакрального, поєднання його з травматичним історичним досвідом, а також інтеграції у повсякденний і урбаністичний простір. У цьому контексті творчість Сергія Жадана репрезентує одну з найбільш послідовних моделей постсекулярного осмислення релігійних мотивів, де сакральне функціонує як інструмент етичної рефлексії, осмислення війни, пам'яті та екзистенційного досвіду сучасної людини.

Мета дослідження була досягнута завдяки комплексному підходу та поєднання літературознавчого аналізу, герменевтичного, структурно-семантичного, типологічного, порівняльного та діяхронного методологічних підходів, а також методів корпусного аналізу, що уможливило формування цілісної концепції трансформації релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана у контексті постсекулярної епохи та розвитку ідей постмодернізму і неореалізму у сучасному літературному процесі.

У першому розділі – «Теоретичні та методологічні засади дослідження» – закладено фундамент для подальшого аналізу. У межах цього розділу здійснено ґрунтовне осмислення ключових понять – релігійності, *sacrum* та релігійного мотиву – у сучасній гуманітаристиці. Встановлено, що традиційні підходи до розуміння релігії як замкненої догматичної системи поступаються місцем інтерпретаційним моделям, у яких релігійність розглядається як індивідуалізований досвід, пов'язаний із внутрішнім пошуком, екзистенційною тривогою, досвідом межових ситуацій і відповідальністю за власний вибір.

Особливу увагу приділено концепту постсекулярності, який визначає сучасний стан релігійної свідомості. Постсекулярний світ характеризується поверненням релігійної проблематики у публічний і культурний дискурс, однак це повернення відбувається у трансформованій формі: релігія більше не функціонує як абсолютна істина, а постає як одна з можливих моделей осмислення реальності. Це зумовлює плюралізацію релігійного досвіду, його фрагментацію та відкритість до різних інтерпретацій.

У цьому ж розділі обґрунтовано вибір мотивного аналізу як основного методологічного інструмента дослідження. Релігійний мотив визначено як динамічну одиницю художнього тексту, здатну відображати як сталі, так і змінні смисли сакрального. Через мотиви реалізується взаємодія між традицією та інновацією, між канонічним і авторським баченням. Важливим результатом дослідження у межах першого розділу є формування комплексної методологічної моделі, що поєднує літературознавчий, герменевтичний, структурно-семантичний, типологічний, порівняльний і діяхронний методи з елементами

корпусної лінгвістики. Така інтеграція дозволила поєднати якісний і кількісний підходи до аналізу тексту, забезпечуючи глибину і об'єктивність дослідження.

Другий розділ – «Релігійні мотиви в інтерпретаціях сучасної української літератури» – розширює дослідницьку перспективу і дає можливість аналізу творчості Сергія Жадана здійснювати у контексті українських постмодерних і постсекулярних дискурсів. Доведено, що сучасна українська література функціонує як простір активного переосмислення сакрального, де релігійні мотиви можуть втрачати свою нормативність і набувати нових смислових відтінків та значень. Сакральне у сучасній літературі постає як багатоголосий феномен, що включає різні моделі релігійної свідомості – від бібліоцентричної до екзистенційної та постсекулярної. Встановлено, що однією із провідних тенденцій у цьому контексті є індивідуалізація релігійного досвіду, коли віра перестає бути колективною нормою і стає особистісним вибором, а сакральне може бути поєднане із повсякденним, що розмиває межі між сакральним і профанним.

У цьому контексті творчість Сергія Жадана постає як одна із найвиразніших моделей постсекулярного осмислення сакрального. Його художні твори демонструють поєднання іронію та глибокої етичної рефлексії, десакралізації і повторної сакралізації, що виражається і в прозі (романи «Депеш Мод», «Ворошиловград», збірки «Месопотамія», «Арабески» та ін.), і ліриці («Балади про війну і відбудову, «Життя Марії» та ін.). Це дає можливість обґрунтувати гіпотезу про формування нової художньої парадигми осмислення релігії в сучасній українській літературі. Крім того, порівняльний аналіз творчого доробку Сергія Жадана із окремими творами українських письменників (Артур Дронь, Борис Гуменюк, Катерина Калитко, Марія Матіос та ін.) не лише відображає загальні тенденції літературного процесу, але й значною мірою визначає тенденції переосмислення релігійних мотивів у художньому дискурсі.

Творчість Сергія Жадана є репрезентативною для сучасної української літератури та постсекулярного дискурсу, оскільки поєднує сучасну профанну поетику із релігійними мотивами, інтегруючи сакральне в профанний простір, змінюючи його відповідного до травматичного досвіду персонажа, зо живе у часи

соціальних зрушень і російсько-української війни, історичних викликів. Це актуалізує релігійні мотиви як засіб етичної рефлексії, а у творчому доробку Сергія Жадана є цілісною моделлю поєднання сакрального, травматичного та повсякденного у сучасному літературному процесі.

Третій розділ – «Трансформація релігійних мотивів і концепт *sacrum* у творчості Сергія Жадана» – є центральним у структурі дослідження, оскільки у ньому здійснено безпосередній аналіз художніх текстів автора. Встановлено, що релігійні мотиви є системоутворювальним компонентом його поезики, виконуючи як тематичну, так і структурно-смыслотворчу функцію.

Діахронний аналіз дав можливість простежити еволюцію релігійних мотивів у різні періоди творчості письменника. У ранніх текстах (до виходу збірки «Життя Марії» та роману «Ворошиловград») сакральне ще зберігає зв'язок із традиційною християнською символікою, однак вже на цьому етапі виявляється тенденція до її індивідуалізації та формування індивідуально-авторської інтерпретації релігійних мотивів. У пізніших творах (наприклад, збірці «Арабески»), особливо пов'язаних із досвідом війни, релігійні мотиви набувають нових функцій, стаючи засобом осмислення колективної травми, втрати і морального вибору.

Особливу роль у дослідженні відіграє аналіз прозових творів («Депеш Мод», «Ворошиловград», «Арабески»), у яких простежено трансформацію біблійних архетипів через механізми інверсії та метафоризації. Сакральне тут постає не як трансцендентна реальність, а як етична категорія, пов'язана з людськими стосунками, пам'яттю та відповідальністю. Це свідчить про антропологізацію сакрального, яка є однією з ключових ознак поезики Жадана.

Корпусний аналіз поетичних текстів (збірки «Генерал Юда», «Цитатник: Вірші для коханок і коханців», «Пепсі», «Балади про війну і відбудову: Нова книга віршів», «Історія культури початку століття», «Марadona: Нова книга віршів», «Ефіопія», «Вогнепальні й ножові», «Життя Марії: Книга віршів і перекладів», «Тамплієри: Нові вірші, 2015–2016», «Антена», «Список кораблів: Нові вірші, 2018–2019», «Псалом авіації», «Скрипниківка», а також

«Месопотамія» і «Господь симпатизує аутсайдерам») підтвердив, що релігійні мотиви – невіддільний складник поетичного доробку Сергія Жадана, а це дає можливість виявити закономірності її функціонування. Встановлено, що релігійно маркована лексика зазнає семантичних зсувів, набуваючи нових контекстуальних значень. Вона може виконувати як сакралізуючу, так і іронічну функцію, що підкреслює амбівалентний характер сакрального у творчості автора.

У творчості Сергія Жадана формується специфічна модель *sacrum*, що поєднує антропологізацію й етизацію сакрального з урбаністичною поетикою та соціально-історичним контекстом, вибудовуючи динамічну взаємодію сакрального і профанного. Релігійні мотиви у його прозі та поезії відображають трансформацію сакрального в умовах сучасної культури, де воно постає як рухлива смислова структура, пов'язана з історичним досвідом покоління. Водночас вони виконують функцію формування нової символічної мови, здатної осмислювати, зокрема, досвід війни, що визначає концепт *sacrum* як одну з ключових категорій його художнього світу.

Четвертий розділ – «Авторська інтерпретація релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана» – підсумовує результати аналізу, зосереджуючись на ключових образах: Різдва, Марії, праведника та церкви. У межах цього розділу доведено, що ці мотиви утворюють цілісну систему, у якій поєднуються релігійні, культурні та соціальні смисли. Мотив Різдва трансформується з традиційного символу народження і спасіння у складний образ, пов'язаний із досвідом втрати і надії в умовах історичних катастроф. Образ Марії набуває антропологічного виміру, постаючи як символ материнського болю і страждання, що відображає колективний досвід війни. Мотив праведника осмислюється як етична категорія, пов'язана з відповідальністю і моральним вибором у складних історичних умовах. Образ церкви постає як простір взаємодії сакрального і профанного, де віра співіснує з сумнівом і критикою інституційної релігії. Узагальнюючи результати четвертого розділу, можна стверджувати, що у творчості Сергія Жадана сформовано цілісну авторську інтерпретацію сакральних мотивів, яка поєднує традицію і сучасність, релігійність і секулярність, індивідуальне і колективне.

У цілому у дисертації доведено, що поетика Сергія Жадана формує нову модель сакрального досвіду, що притаманна постсекулярній культурі. У цій моделі сакральне перестає бути замкненою системою і постає як відкритий дискурс, інтерпретація якого відображає складність сучасного людського існування, а релігійні мотиви виконують не лише естетичну, а насамперед – етичну функцію, стаючи засобом осмислення ключових проблем сучасності.

Водночас уточнено місце Сергій Жадан у розвитку релігійного дискурсу сучасної української літератури. Його творчість визначено як одну з найпоспідовніших реалізацій постсекулярного осмислення *sacrum*, що поєднує індивідуальний досвід віри з колективною історичною пам'яттю. Письменник виступає як автор, який не лише інтерпретує традицію, але й активно формує нову культурну парадигму: від іронічно-деструктивної моделі осмислення релігійних мотивів – до повторної сакралізації та акцентації на етичному вимірі релігійного досвіду сучасної людини. Трансформація релігійних мотивів у творчості Сергія Жадана відображає глибинні процеси переосмислення сакрального у сучасній культурі. Сакральне постає як багатовимірна, динамічна категорія, що інтегрує індивідуальний і колективний досвід, історичну пам'ять і сучасні виклики. Ця відкритість і багатозначність визначають значущість творчості Сергія Жадана у сучасному українському літературному процесі та окреслюють перспективи подальших наукових досліджень у цій галузі. І вони пов'язані передусім із розширенням міждисциплінарного підходу. Зокрема, актуальним є залучення методологічних підходів культурної антропології, студій пам'яті та студій травми – для глибшого осмислення взаємодії сакрального, колективної пам'яті та досвіду війни. Перспективним напрямом є також подальше застосування корпусної лінгвістики, що уможливилює виявлення та точний опис динаміки зміни релігійно маркованої лексики та її контекстуальних трансформацій та функціональних змін у різних жанрах і періодах творчості автора. Окремої уваги потребує аналіз рецепції сакральних мотивів у читацькому середовищі, що дасть змогу простежити, як інтерпретація релігійних образів змінюється залежно від соціального, культурного та історичного контексту. Не менш важливим є

розширення компаративного аспекту дослідження – зіставлення творчості Жадана з іншими представниками сучасної української та світової літератури, що працюють із постсекулярною проблематикою. Такий підхід дозволить точніше визначити специфіку його художньої моделі *sacrum* та її місце в глобальному літературному процесі. Перспективним також видається дослідження медіальних трансформацій сакрального – зокрема, у публічних виступах, музичних проєктах і культурних ініціативах автора, що відкриває можливість аналізу релігійних мотивів поза межами суто текстуального простору. Це сприятиме формуванню більш цілісного уявлення про функціонування сакрального в сучасній культурі та поглибленню розуміння ролі Сергія Жадана та його творчості у цих процесах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агеєв, В. (2021). *Релігія має померти, або У кого ми повіримо після Бога*. Віхола.
2. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах (Т. 1). (1970).
3. Андрухович, Ю. І. (2013). Станси для Сергія. У: Жадан, С. В. *Капітал* (С. 746–749). Фоліо.
4. Андрухович, Ю. І. (б. р.). *Ю. Андрухович: Творчість*. Взято 22 лютого 2023 з <http://www.poetryclub.com.ua/metsr.php?id=258&type=tvorch>
5. Антофійчук, В. І., & Нямцу, А. Є. (1996). *Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX–XX ст.* (Чернівецький держ. ун-т). Рута.
6. Антофійчук, В. І. (2001). *Євангельські образи в українській літературі XX століття* (А. Є. Нямцу, ред.; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича). Рута.
7. Антофійчук, В. І., & Нямцу, А. Є. (1997). *Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі* (Чернівецький держ. ун-т ім. Ю. Федьковича). Рута.
8. Антофійчук, В. І. (2001). *Своєрідність трансформації євангельського сюжетно-образного матеріалу в українській літературі XX століття* [Дис. д-ра філол. наук: 10.01.01; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича]. Чернівці.
9. Арон, Р. (2004). *Етапи розвитку соціологічної думки* (Г. Філіпчук, пер. з фр.). Юніверс.
10. Бабенко, А. О. (2021). *Поетика прози Сергія Жадана* [Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, Київський національний університет імені Тараса Шевченка]. Київ.
11. Бажан, М. (б. р.). *Сліпці*. Взято 11 липня 2024 з <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=4960>
12. Бетко, І. (1995). Рецепція Біблії в українській поезії: деякі історико- і теоретико-літературні аспекти дослідження. *Питання літературознавства*, 31–41. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pl_1995_2_5

13. Бетко, І. (1999). *Біблійні сюжети і мотиви в українській поезії XIX – початку XX століття*. Zielona Góra; Kijów.
14. Бехта, І. (2002). Персональний дискурс у наративній структурі художнього тексту. *Мова і культура. Серія «Філологія»*, IV(5), 22–29.
15. *Біблійні мотиви у творчості Т. Г. Шевченка* Взято 2 квітня 2023 з <https://ukrlit.net/article/article2018/1.html>
16. *Біблія на українській мові. Переклад Івана Огієнка* Взято 1 березня 2023 з <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/index.html>
17. Біла, А. (2000). Від ломки до ломки... (лірика Сергія Жадана). *Літературно-мистецький альманах «Кальміус»*, 1–2(9–10). <http://www.kalmiyus.h1.ru/nomer4/kryt/bila.shtml>
18. Білоус, П. В. (2009). *Історія української літератури XI – XVIII ст.: Навчальний посібник*. ВЦ «Академія».
19. Бернадська, Н. І. (Упоряд.). (1995). *Вступ до літературознавства: Хрестоматія*. Либідь. 256 с. https://library.udpu.edu.ua/library_files/369976.pdf
20. Бернадська, Н. (2022). НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКИЙ РОМАН У ВИМІРАХ ЖАНРУ. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(32), 5-8. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.01>
21. Бернадська, Н. (2023). ЕМІГРАЦІЯ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ СЮЖЕТ У НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ: ХУДОЖНІЙ ДОСВІД ТАНІ МАЛЯРЧУК. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(34), 5-9. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.01>
22. Бернадська, Н. (2023). Історико-літературні праці Леоніда Білецького: різновекторність наукових зацікавлень ученого. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта*, (XX), 146–155. <https://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/300166>

23. Бернадська, Н. (2024). Нездоланні творці «держави слова». *Синопис: текст, контекст, медіа*, 30(2), 112–114. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.2.7>
24. Бернадська, Н. (2025). *Романістика Василя Слпчука: виклики інтерпретації*. Академвидав.
25. Бойцун, І. Є., & Мухаметзянова, Т. (2013). Міські акварелі Сергія Жадана. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*, 2(261), Ч. II, 5–10.
26. Бондарева, О. Є. (2006). *Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання: монографія*. Четверта хвиля.
27. Бондар-Терещенко, І. Є. (2005). Про двотисячні як нульові. *Кур'єр Кривбасу*, 192, 208–210.
28. Борисюк, І. В. (2015). Метафори смерті в поезії Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*, 43(1), 93–99. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43%281%29_14
29. Ватага, О. (2023). *Екзистенційні мотиви життя та смерті в поезії Сергія Жадана*. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Взято 11 січня 2024 з <https://dspace.vspu.edu.ua/items/267e730d-6958-4f04-981d-975a68e710a0>
30. Венжинович, Н. (2019). Про компонент-символ у мовних одиницях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, 1(41), 38–46.
31. Винничук, Ю. (1990). *Приблуда*. Взято 4 квітня 2023 з <https://chtyvo.org.ua/authors/Vynnychuk/Prybluda/>
32. Вишницька, Ю. (2014). Текстова поліваріативність міфологічного сценарію початку як реалізація космогонічних та антропогонічних міфів (на матеріалі поезії Сергія Жадана). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*, 4, 3–9.

33. Вишницька, Ю. (2015). Індивідуально-авторська реконструкція есхатологічних міфосценаріїв у художніх творах Сергія Жадана. *Літературознавчі студії*, 43(1), 147–160.
34. Вишницька, Ю. В. (2016). *Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах*. Київський університет імені Бориса Грінченка.
35. *Вірші Антонича Богдана-Ігоря* (б. р.). Взято 17 квітня 2023 з <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/virshi-antonycha-bogdana-igorya/>
36. Вітрук, Н. (2020). Стилiстичнi особливостi односкладних речень-репрезентацiй у творах Сергiя Жадана. *Philological Sciences*, 5(4), 54–60. <https://philologicalscience.com.ua/en/journals/tom-5-4-2020/stilistichni-osoblivosti-odnoskladnikh-rechen-reprezentatsiyi-u-tvorakh-sergiya-zhadana>
37. Гаврилюк, Н. (2017). Літературний псалом: Сергій Жадан. *Слово і Час*, 7, 31–35.
38. *Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації* (Р. Гром'як, ред.). (2006). Редакційно-видавничий відділ ТНПУ.
39. Горохолінська, І. (2019). *Демаркація секулярного / постсекулярного в сучасній релігійності: філософський та богословський дискурс* [Дис. д-ра філос. наук: 09.00.11, 09.00.14]. Київ.
40. Горохолінська, І. В. (2019). *Постсекулярність: філософські та богословські інтенції сучасної релігійності: монографія*. Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича.
41. Грабович, Г. (2003). *До історії української літератури: дослідження, есеї, полеміка*. Критика.
42. Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн*. Критика.
43. Гундорова, Т. (2009). *Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація*. Критика.
44. Гундорова, Т. І. (2011). Література і життя не чорно-білі, коли ми одне хочемо забути, а інше – пам'ятаємо. *Країна*, 77. Взято 7 березня 2023 з

<http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/literature-j-zhittya-ne-chorno-bili-koli-odne-mi-hochemo-zabubi-a-inshe-pam-yata/387871>

45. Гундорова, Т. (2011, 8 лютого). *Ворошиловград і порожнеча*. ЛітАкцент. Взято 10 березня 2024 з <https://litakcent.online/2011/02/08/voroshylvhrad-i-porozhnecha/>
46. Гундорова, Т. І. (2012). *Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї*. Грані-Т.
47. Даниленко, І. (2008). *Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція: монографія*. Вид-во МДГУ ім. Петра Могили.
48. Даниленко, І. (2015). Молитва як метажанр. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*, 259, 35–38.
49. Демченко, А. В. (б. р.). Міфопоетична танатологія у ліриці Сергія Жадана. Взято 17 травня 2023 з <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/8608>
50. Десятерик, Д. (2020, 12 червня). Точність. Нові тексти Сергія Жадана – різкий поворот у його творчості, який може здивувати багатьох [Інтерв'ю]. *День*. Взято 17 липня 2024 з <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/tochnist>
51. Дзюба, І. (2017). *Чорний романтик Сергій Жадан*. Либідь.
52. Добрянська, І. (б. р.). *Праця над словом – це стиль його життя*. Взято 21 липня 2023 з <https://md-eksperiment.org/post/20170328-pracya-nad-slovom-ce-stil-jogo-zhittya>
53. Доній, Т. М. (2017). Сецесійні мотиви в творчості поетів постмодерністів: компаративний аспект (на прикладі лірики Грегори Корсо та Сергія Жадана). *Літературознавчі студії*, 1(1), 164–174.
54. Дочинець, М. І. (2019). *Вічник. Сповідь на перевалі духу: роман*. Карпатська вежа.
55. Драч, І. (б. р.). *Чорнобильська Мадонна*. Взято 13 травня 2024 з <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=903>
56. Дронь, А. (2025). *Гемінгвей нічого не знає*. Видавництво Старого Лева.

57. Дюркгайм, Е. (2002). *Первісні форми релігійного життя. Тотемна система в Австралії* (Г. Філіпчук, З. Борисюк, пер. з фр.). Юніверс.
58. Еліаде, М. (2001). *Мефістофель і андрогін: Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання* / Еліаде М. (Г. Кьорян, В. Сахно, пер. з нім., фр., англ.). Вид-во Соломії Павличко «Основи».
59. Еліаде, М. (2001). *Священне і мирське...* (Р. Кьорен, В. Сахно, пер. з нім., фр., англ.). Основи.
60. Ємець-Доброносова, Ю. (2004). Як риба у воді (Необов'язкові роздуми книгами Сергія Жадана «Балади про війну і відбудову», «Історія культури початку століття» та ін.). *Сучасність*, 4, 146–151.
61. Жадан, С. (1993). *Будда сидів на високій могилі*. UkrLib. <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=13033>
62. Жадан, С. (1995). *Генерал Юда: Поетична збірка*. Укр. письменник.
63. Жадан, С. (1995). *Цитатник*. Фоліо.
64. Жадан, С. (1998). *Пенсі: поетична збірка*. Майдан.
65. Жадан, С. (2001). *Балади про війну та відбудову: нова книга віршів*. Кальварія.
66. Жадан, С. (2003). *Історія культури початку століття: Поетична збірка*. Критика.
67. Жадан, С. (2006). *Денеш Мод*. Фоліо.
68. Жадан, С. (2006). *Капітал*. Фоліо.
69. Жадан, С. (2010). *Ворошиловград*. Фоліо.
70. Жадан, С. (2010). У “східняків” і “западенців” спільні проблеми. Українська правда. Життя. Взято 13 лютого 2023 з <https://life.pravda.com.ua/society/2010/11/25/66219/>
71. Жадан, С. (2011). *Ефіопія*. Фоліо.
72. Жадан, С. (2012). *Вогнепальні й ножові*. Клуб Сімейного Дозвілля.
73. Жадан, С. (2014). *Динамо Харків. Вибрані вірші* (серія «Українська Поетична Антологія»). А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.

74. Жадан, С. (2014). *Месопотамія*. Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
75. Жадан, С. (2015). *Життя Марії. Книга віршів і перекладів*. Meridian Czernowitz.
76. Жадан, С. (2016). *Тамплієри: нові вірші*. Meridian Czernowitz.
77. Жадан, С. (2016). *Господь симпатизує аутсайдерам. 10 книг віршів* (збірка). Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
78. Жадан, С. (2017). *Інтернат: Роман*. Meridian Czernowitz.
79. Жадан, С. (2018). *Антенна*. Meridian Czernowitz.
80. Жадан, С. (2018). Релігія як спосіб пошуку надії [Інтерв'ю]. *ЛітАкцент*.
81. Жадан, С. (2018). *Псалом авіації*. Meridian Czernowitz.
82. Жадан, С. (2020). *Список кораблів. Поезії*. Meridian Czernowitz.
83. Жадан, С. (2023). *Скрипниківка*. Meridian Czernowitz.
84. Жадан, С. (2024). *Арабески*. Meridian Czernowitz.
85. Жадан, С. (2024). *Усі вірші. 1993–2023*. Meridian Czernowitz.
86. Жадан, С. (2024, 24 грудня). *Я не знаю, коли цього року зійде зоря...* [Допис у Facebook]. <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan/posts/-%D1%8F-%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%8E-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8-%D1%86%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE-%D1%80%D0%BA%D1%83-%D0%B7%D1%96%D0%B9%D0%B4%D0%B5-%D0%B7%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D0%BE-%D1%86%D0%B8%D0%BC%D0%B8-%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8-%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%B5-%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%B8%D0%B2/1171998200949195/>

87. Жадан, С., Забужко, О., Іздрик, Ю., та ін. (2025). *25 найкращих оповідань*. Stretovych.
88. Забужко, О. (2000). *Казка про калинову сопілку*. Факт.
89. Забужко, О. (2009). *Музей покинутих секретів*. Факт.
90. Загребельний, П. (2013). Весела безпритульність. У С. В. Жадан, *Капітал* (с. 226–229). Фоліо.
91. Зборовська, Н. В. (2006). *Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури: монографія*. Академвидав.
92. Іздрик, Ю. (б. р.). *7 ступенів свободи (верлібри для Анети)* Взято 2 лютого 2023 з http://kwartalnik-pobocza.pl/pob34/ua/jizdryk_ua.html
93. Іздрик, Ю. (2013). *Після прози*. Meridian Czernowitz.
94. Іздрик, Ю. (2016). *Номінація. Уся проза*. Видавництво Старого Лева.
95. Іларіон, митрополит. (1994). Святе. У *Етимологічно-семантичний словник української мови* (Т. 4, с. 235). Волинь.
96. Ільницький, М. (2014). *Сучасна українська література: напрямки і тенденції*. Наукова думка.
97. Ірванець, О. (2015). *Санітарочка Рая. Вибрані вірші*. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
98. Ісіченко, І. (2005). *Аскетична література Київської Русі*. Акта.
99. Капура, О. (2024). Характерні ознаки постмодернізму у поезії Сергія Жадана. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 25, 246–254. <https://doi.org/10.32782/2617-3921.2024.25.246-254>
100. Каюа, Р. (2003). *Людина та сакральне* (А. Усик, пер. з фр.). Ваклер.
101. Клімук, І. (2014). Релігійна ідентичність: сутність і етапи розвитку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія*, 706–707, 249–253. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2014_706-707_50
102. Ковалів, Ю. І. (уклад.). (2007). *Літературознавча енциклопедія. У 2 т.* Т. 1. ВЦ «Академія».
103. Ковалів, Ю. І. (уклад.). (2007). *Літературознавча енциклопедія: У 2 т.* Т. 2. ВЦ «Академія».

104. Ковалів, Ю. І. (2008). *Літературна герменевтика: монографія*. ВПЦ «Київський університет».
105. Ковалів, Ю. І. (2009). *Абетка дисертанта: Методологічні принципи написання дисертації: посібник* (Д. В. Мазуренка, худож. оформ.). Твім-інтер.
106. Козловський, О. Р. (2007). *Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу* (дисертація). [б. в.].
107. Кононенко, В. І. (2018). Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*, 19, 17–31. <https://doi.org/10.15330/ukrst.19.17-31>
108. Коткова, Л. І. (2023). Мова як ключовий лінгвоментальний образ поетичної картини світу Сергія Жадана (на матеріалі збірки «Скрипниківка»). *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*, 109(23), 220–233. <https://doi.org/10.31654/2520-6966-2023-23F-109-220-233>
109. Коцарев, О. (2009). *Мій перший ніж: Збірка поезій*. Факт.
110. Коцарев, О. (2011, 8 квітня). Безнадійна віра і любов Сергія Жадана. *ЛітАкцент*. <http://litakcent.com/2011/04/08/beznadijni-vira-i-ljubov-serhija-zhadana/>
111. Кравченко, А. (2020). Релігія у структурі ідентичності за романами Сергія Жадана. *Синопис: текст, контекст, медіа*, 26(2), 32–41. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2020.2.3>
112. Кравченко, А. О. (2024). *Художнє моделювання релігійної ідентичності: парадигмальні модифікації в романах і повістях О. Забужко, Ю. Іздрика, С. Жадана* [Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка]. Київ.
113. Крістева, Ю. (2008). *Семіотика і сакральне*. Кальварія.

114. Кунцлер, М. (2001). *Літургія Церкви* (монахиня Софія, пер. з нім.). Свічадо.
115. Кушнір, А. (2013). Бути Жаданом. У С. В. Жадан, *Капітал* (с. 774–778). Фоліо.
116. Кушнірова, Т. В. (2004). Мотив як літературознавча категорія: ознаки і типологія. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*, 1(34), 3–11.
117. Крук, Г. (2024). *Стається і не перестась*. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
118. Кулінич, М., Пузік, В., Мітров, І., Герасим'юк, О., та ін. (2024). *#Фронтмени. Антологія мілітарної поезії*. Видавництво 333.
119. Лавринович, Л. Б. (б. р.). *Урбаністичний час в українській прозі межі тисячоліть: минуле vs сучасність* [Електронний ресурс]. *Літературне місто. Он-лайн бібліотека української літератури*. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/17226>
120. Лазарович, Н. (2021). Особливості постмодерністських тенденцій в контексті сучасної української літератури. *Молодий вчений*, 1, 282–287.
121. Лановик, З. (2008). Біблія в герменевтичному універсумі філологічної гуманітаристики і актуальні проблеми біблійної герменевтики. У І. Набитович (ред.), *Sacrum і Біблія в українській літературі* (с. 671–696). Ingvarr.
122. Леон-Дюфур, К. (ред.). (1996). *Словник біблійного богослов'я*. Місіонер.
123. Леся Українка. (б. р.). *Вавилонський полон (У полоні)*. *Драматична поема*. Взято 5 січня 2023 з <https://onlyart.org.ua/ukrainian-poets/lesya-ukrayinka/lesya-ukrayinka-vavilonskyj-polon/>
124. Литвин, Л. М. (2016). Збірка С. Жадана «Життя Марії»: Марійний дискурс. *Молодий вчений*, 12(39), 366–369. http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_12_90
125. Літвінова, І. (2018). Національна специфіка релігійної символіки як репрезентант художньо-ідеологічних образів поетичних поколінь. *Вісник*

- Львівського університету. Серія філологічна, 67(2), 294–303.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2018_67%282%29_32
126. Логвиненко, Ю. (2003). Нове духовне світовідчуття в поезії українських авангардистів 90-х років. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених України*, 160–161.
127. Логвиненко, Ю. (2008). Підстави для абсурду і втеча від абсурду: ранній український постмодернізм крізь оптику біблійної міфології. *Слово і час*, 6, 57–61.
128. Логвиненко, Ю. В. (2008). *Молода поезія 90-х рр. XX століття: проблеми художнього світобачення* [Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.01.01]. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 21 с.
129. Лотман, Ю. (1993). *Культура і вибух*. Либідь.
130. Марчук, Г. (2010). *Борозною любові*. Ярославів Вал.
131. Матвієнко, С. (2013). Анархітектура: нотатки на берегах поезії та прози. У С. В. Жадан, *Капітал* (с. 789–793). Фоліо.
132. Матіос, М. (2004). *Солодка Даруся*. Піраміда.
133. Матіос, М. (2007). *Майже ніколи не навпаки*. Піраміда.
134. Матіос, М. (2019). *Букова Земля*. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА.
135. Матіяш, Б. (2013). Його приватна територія. У С. В. Жадан, *Капітал* (с. 763–773). Фоліо.
136. Мельничук, І., & Хорошков, М. (2016). Рецепція євангелічного міфу у поетичному просторі Сергія Жадана. *Współczesny świat słowiański*. Взято 11 травня 2024 з <http://konferencjabielsko.blogspot.com/2016/05/blog-post.html>
137. Меньок, В. (2022). «Світ ніколи не буде таким, як раніше». Етична обітниця Іншому у текстах Сергія Жадана. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 49, 147–155.
<https://doi.org/10.24919/2522-4565.2022.49.21>

138. Мухаметзянова, М. (2013). Постмодерністські тенденції в поезії Сергія Жадана. *Філологічні трактати*, 5(2), 85–90.
139. Набитович, І. (2000). Проблеми досліджень *sacrum*'у в українській літературі. У А. Нямцу (ред.), *Біблія і культура* (Вип. 1, с. 71–74). Рута.
140. Набитович, І. (2007). Сакральне втілення Слова (Слов'янська писемність: український контекст). У Р. Sotirowa & P. Zlotkowski (ред.), *Z badań nad językiem i kulturą słowian* (s. 195–204). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
141. Набитович, І. (2008). Категорія *sacrum* та художня література: дескрипція структури та стратегії досліджень. У І. Набитович (ред.), *Sacrum і Біблія в українській літературі* (с. 23–47). Ingvarr.
142. Набитович, І. (2008). *Універсум sacrum'у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму)*. Посвіт.
143. Набитович, І. (2016). *Sacrum* (сакральне) / *profanum* (профанне) versus святе (святенне) / світське: концептуальна парадигма семантики в літературознавчих та культурологічних дослідженнях. *Науковий вісник Чернівецького університету. Романо-слов'янський дискурс*, 769, 22–27.
144. Наливайко, Д. (б. р.). *Українська поезія 16–17 ст.* Взято 10 березня 2024 з. <http://litopys.org.ua/ukrpoetry/anto17.htm>
145. Науменко, Н. (2015). Постаць духовного діяча в художній системі українського письменства. *Науковий вісник Миколаївського університету. Серія: Філологічні науки (Літературознавство)*, (1).
146. Нямцу, А. Є., & Антофійчук, В. І. (1998). *Проблеми традиції та новаторства у світовій літературі* (Чернівецький держ. ун-т ім. Юрія Федьковича). Рута.
147. Офіційний сайт Сергія Жадана. (б. р.). <https://zhadan.com.ua>
148. Павлов, В. (2023). Біблійні мотиви у сучасній українській літературі. *Синопис: текст, контекст, media*, 29(1), 8–13. <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2023.1.2>

149. Павлов, В. (2023). Біблійні ремінісценції концепту «РІЗДВО» у поезії Сергія Жадана. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, (2(34)), 95–98. <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2023.34.18>
150. Pavlov, V. O. (2024). Reminiscences of profanum and sacrum in the poetics of Serhii Zhadan. *Scientific Journal of Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine. Series 9. Current Trends in Language Development*, (27), 28–37. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2024.27.03>
151. Павлов, В. О. (2025). Сакральні елементи концепта «ПРАВЕДНИК» у ліриці Сергія Жадана. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*, (6(36)), 554–568. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6\(36\)-554-568](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-554-568)
152. Павлов, В. О. (2025). Біблійні мотиви у поезіях Сергія Жадана та Івана Малковича. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*, (8(38)), 497–516. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-497-516](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-497-516)
153. Пагутяк, Г. (2006). *Слуга з Добромиля. Дуліби*.
154. Панцьо, С. (2018). Інтертекстуальність як принцип побудови художнього світу Сергія Жадана. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*, 12, 134–140.
155. Папаяні, І. (2009). Проблема концептуалізації релігійної ідентичності. *Наука. Релігія. Суспільство*, 1, 85–92.
156. Пастух, Б. (2015). Про дві лінії розвитку сучасної української лірики. *Слово і Час*, 3, 70–76.
157. Поліщук, Я. (2016). *Реактивність літератури*. Академвидав.
158. Приліпко, І. (2014). *Духовенство в українській прозі XIX — початку XXI століть: художня рецепція та інтерпретація*. Логос.
159. Прохасько, Т. (2019). *Так, але...* Meridian Czernowitz.
160. Процюк, Р. (2004). Релігійна ідентичність нації як чинник становлення громадянського суспільства. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*, 6, 122–130.

161. *Радіо Свобода. Аналітика та інтерв'ю Сергія Жадана.* (б. р.). Взято 11 жовтня 2024 з <https://www.radiosvoboda.org>
162. Реутова, М. (2019). Екзистенційні мотиви збірки поезії Сергія Жадана «Життя Марії». *Journal of Applied Philology of DonNU*, 2, 112–118. <https://japul.donnu.edu.ua/article/view/8001>
163. Рябчук, М. (2003). *Дві України: Реальні межі, віртуальні війни.* Критика.
164. Савенко, О. П. (2016). Літературна трансформація канонічного тексту. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Літературознавство*, 276(264), 97–101. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2016_276_264_18
165. Сверстюк, Є. (1989, жовтень–листопад). Духовні джерела відродження: доповідь на Установчому З'їзді Народного Руху України за перебудову 8 вересня 1989 р. *Наша віра – православ'я*, 2–3, 3–4.
166. *Своєрідність стилю та мотивів поетичних творів Сергія Жадана* [Електронний ресурс]. (б. р.). <https://www.ukrlib.com.ua/tvory/printit.php?tid=7115> (Дата звернення: 13.07.2023)
167. Семків, Р. (2000). Постмодернізм та іронія (типологізація нетипового). *Слово і час*, 6, 6–12.
168. Семків, Р. (2006). Парадокси постмодерної іронії та стильова параноя сучасної української літератури. У *Іронія: збірник статей* (с. 9–27). Літопис; Смолоскип.
169. Скупейко, Л. (2006). *Міфопоетика «Лісової пісні» Лесі Українки.* Фенікс.
170. Сліпушко, О. М. (2009). *Еволюція та функціонування літературних образів у книжності Києворуської держави (XI – перша половина XIII ст.).* Аконіт.

171. Сліпушко, О., Щелкунова, О., & Катужунська, А. (2022). *Давня українська література: Ренесанс і Бароко (XVI–XVIII ст.)*. ВПЦ «Київський університет».
172. Сліпушко, О., & Щелкунова, О. (2024). ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ІСТОРИЧНИХ ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА. *Шевченкознавчі студії*, 1(27), 162-182. [https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1\(27\).2/162-182](https://doi.org/10.17721/2410-4094.2024.1(27).2/162-182)
173. Сліпушко, О., & Щелкунова, О. (2024). Авторська парадигма образу гетьмана Дмитра Дорошенка у драматургії Людмили Старицької-Черняхівської. *Літературознавчі студії*, 2(65), 151-166. [https://doi.org/10.17721/2520-6346.2\(65\).151-166](https://doi.org/10.17721/2520-6346.2(65).151-166)
174. Сліпушко, О., & Щелкунова, О. (2025). Середньовічні літописні традиції героїчного чину й «Україна в огні» Олександра Довженка. *Літературознавчі студії*, 2(67), 89-99. [https://doi.org/10.17721/2520-6346.2\(67\).85-99](https://doi.org/10.17721/2520-6346.2(67).85-99)
175. Сліпушко, О. (2025). *Від митрополита Іларіона до Григорія Сковороди*. АртЕк.
176. Смольницька, О. (2016). Культурна самоідентифікація ліричного героя у вибраній поезії Віри Вовк: *aesthetica interior*. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Культурологія, 17, 151–160. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoakl_2016_17_20
177. Сморжевська, О. (2017). *Постмодерністські візії релігійності: сучасне язичництво у міській культурі (Україна в загальноєвропейському контексті)*. Видавець Олег Філюк.
178. Содомора, А. (2018). *Бесіди п(р)одумки*. Видавництво Старого Лева. 160 с.
179. Соколинська, А. (2011, 4 травня). Сергій Жадан: Я й сьогодні ходжу і розклеюю афіші. *Українська правда. Життя* Взято 19 липня 2024 з <http://life.pravda.com.ua/interview/2011/05/4/78148/>
180. Сулима, В. (1998). *Біблія і українська література: навч. посіб.* Освіта.

181. Тейлор, Ч. (2002). *Етика автентичності* (А. Васильченко, пер. з англ.). Дух і літера.
182. Ткаченко, А. (2025). *Мистецтво слова (Основи літературознавства)*. Ліра.
183. Ткаченко, А. О. (2020). Літературна жанристика: Спроба новітньої систематизації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 44, 134–139. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2020.44.32>
184. Ткаченко, А. (2023). ІВАН СВІТЛИЧНИЙ ЯК ШЕВЧЕНКОЗНАВЕЦЬ: ПОЕТИКО-СТИЛЬОВА ПАЛІТРА. *Шевченкознавчі студії*, 1(26), 328-347. [https://doi.org/10.17721/2410-4094.2023.1\(26\).328-347](https://doi.org/10.17721/2410-4094.2023.1(26).328-347)
185. Ткаченко, А. (2023). Інтертекст як світ: оригінал та інтерпретації (на матеріалі творчості Григорія Сковороди). *Літературознавчі студії*, 2(63), 147-158. [https://doi.org/10.17721/2520-6346.2\(63\).147-158](https://doi.org/10.17721/2520-6346.2(63).147-158)
186. Ткаченко, А., & Малахівська, С. (2025). Теоретик і практик перекладу. Візуалізація поезії. Штрихи. *Літературознавчі студії*, 1(68), 114-134. [https://doi.org/10.17721/2520-6346.1\(68\).114-134](https://doi.org/10.17721/2520-6346.1(68).114-134)
187. Ткаченко, А. О. (2025). *Курс лекцій з літературознавства («Мистецтво слова»)*. Навчально-науковий інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка. <https://drive.google.com/file/d/12YVL8NGJXQCNFIECyWKueRbfoVFuUZSt/view>
188. Ткаченко, А. (2025). Каскад стилістичних фігур в епізоді «Зачарованої Десни»: спадковість поетики. *Літературознавчі студії*, 2(67), 100-113. [https://doi.org/10.17721/2520-6346.2\(67\).100-113](https://doi.org/10.17721/2520-6346.2(67).100-113)
189. Ткаченко, О. П. (2009). Образи Каїна і Авеля в інтерпретації біблійних герменевтів. У *Філологічні семінари: Літературна критика і критерії художності* (Вип. 12, с. 148–156). Логос.

190. Ткаченко, О. П. (2009). Інверсійні прочитання образу Каїна в українській та зарубіжній літературі. *Літературознавчі студії: Бібліотека Інституту філології*, 23(1), 411–414.
191. Ткаченко, О. П. (2011). Образи Каїна і Авеля в давньоукраїнській релігійній полеміці. *Літературознавчі студії: Бібліотека Інституту філології*, 33, 345–351.
192. Трофименко, Т. (2022). Сучасна українська література та християнство. *Патріярхат. Греко-католицьке аналітичне видання*, 2–3, 184. <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/suchasna-ukrajinska-literatura-tahrystyyanstvo/>
193. Трохи віршів на карантині. Тетяна Трофименко про нові поетичні збірки Сергія Жадана «Список кораблів» та Анни Малігон «Розарій». (б. р.). Взято 8 квітня 2024 з <https://vivat-book.com.ua/blog/trokhi-virshiv-na-karantini.html>
194. Федорів, У. (2019). Мотив (без)домності в романі Сергія Жадана. *Studia Methodologica*, 48, 85–92. <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/sm/article/download/1539/1368>
195. Фещук, Н. (б. р.). Питання довіри є пріоритетним. Сергій Жадан [Інтерв'ю] Взято 3 лютого 2024 з <https://zbruc.eu/node/96988>
196. Фещук, В. (2024, February 20). 10 віршів про 10 років війни. Читомо. Взято 24 лютого 2024 з <https://chytomo.com/10-virshiv-pro-10-rokiv-vijny/>
197. Фрай, Н. (2010). *Великий код: Біблія і література* (І. Старовойт, пер. з англ.). Літопис.
198. Фуко, М. (1996). *Археологія знання. Основи*.
199. Харчук, Р. Б. (2008). Сергій Жадан – «Вічний Підліток». У *Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб.* (с. 209–216). ВЦ «Академія».
200. Харчук, Р. Б. (2011). *Сучасна українська проза: Постмодерний період* (2-ге вид.). ВЦ «Академія».

201. Хархун, В. (2008). Освячення профанного: *sacrum* в українській літературі тоталітарного періоду. У І. Набитович (ред.), *Sacrum і Біблія в українській літературі* (с. 319–327). Ingvarr.
202. Цвілінська, Ю. В. (2021). *Образи та мотиви лірики Сергія Жадана (на матеріалі збірок 1995–2012 років)* [Магістерська робота, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича].
203. Центр Разумкова. (2018). *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010–2018 рр.* 78 с. http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf
204. Чуєвська, М. І. (2023). *Екзистенційні мотиви у романі Сергія Жадана «Ворошиловград»* (кваліфікаційна робота бакалавра). Національний університет «Києво-Могилянська академія».
205. Шатіло, Д. О. (б. р.). *Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості складносурядних речень у прозі Сергія Жадана.* Бердянський державний педагогічний університет. Взято 13 травня 2024 з <https://bdpu.org.ua/wpcontent/uploads/2019/03/Шатіло.pdf>
206. Шаф, О. (2012). Біблійний дискурс у творчості Сергія Жадана: концептуальність та функціональність. *Український смисл: зб. наук. пр.*, 1. <https://ukrsense.dp.ua/index.php/USENSE/article/view/41>
207. Шевченко, С. (2020). Тема духовного очищення у творчості Сергія Жадана. *Наукові записки Ніжинського університету.*
208. Шевчук, С., & Забужко, О. (2020). *Апокриф. Чотири розмови про Лесю Українку.* Комора.
209. Штогрин, М. (2012). Іронія та гротеск у прозі Сергія Жадана. *Слово і час*, 9, 56–63.
210. Штонь, Г. (2020). Поетика молитви у творчості Сергія Жадана. *Українська літературна думка.*
211. Шульга, Д. (2010, November 1). *Сергій Жадан: роман про пам'ять і свободу.* BBC Україна. Взято 22 листопада 2023 з

https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2010/11/101101_review_shulga_z_hadan_sp

212. Якименко, Ю., Биченко, А., & Міщенко, М. (2024). *Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024: Інформаційні матеріали*. Центр Разумкова. 116 с. Взято 25 червня 2024 з <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>
213. Bronk, A. (2003). *Podstawy nauk o religii*. Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
214. Benedyktowicz, W. (1973). *Sacrum et profanum*. W: M. Tazbir (red.), *Myśl o Teilharda de Chardin w Polsce* (s. 290–298). Pax.
215. Daniélou, J. (1965). *Bóg i my* (A. Urbanowicz, tł.). Znak.
216. Derrida, J. (1996). Foi et savoir. In J. Derrida & G. Vattimo (Eds.), *La religion: Séminaire de Capri* (pp. 9–86). Éditions du Seuil.
217. Kohen, A. (2002). *Talmud: syntetyczny wykład na temat „Talmudu” i nauk rabinów dotyczących religii, etyki i prawodawstwa*. Cyklady.
218. Meridian Czernowitz. (б. р.). *Інформація про творчість Сергія Жадана* [Електронний ресурс]. <https://www.meridiancz.com>
219. Jones, N. W. (2018). *Provincializing the Bible: Faulkner and postsecular American literature* (1st ed.). Routledge. 176 p. <https://doi.org/10.4324/9781315144757>
220. Jones, N. W. (2015). *The Bible and literature: The basics* (1st ed.). Routledge. 180 p. <https://doi.org/10.4324/9781315727134>
221. Nosol, A. (1998). Teologiczny wymiar sacrum i profanum. W: *Człowiek–dzieło–sacrum* (S. 13–17). Uniwersytet Opolski.
222. Otto, R. (1999). *Świętość. Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*. Wydawnictwo KR.
223. Trias, E. (1996). Penser la religion: le symbole et le sacré. In J. Derrida & G. Vattimo (Eds.), *La religion: Séminaire de Capri* (pp. 105–121). Éditions du Seuil.

224. Jones, N. W. (2015). The words and their afterlives. In N. W. Jones, *The Bible and literature: The basics* (pp. 137–157). Routledge.
225. Jones, N. W. (2015). Crime and punishment. In N. W. Jones, *The Bible and literature: The basics* (pp. 86–112). Routledge.
226. Jones, N. W. (2015). Unexpected heroes and miraculous recreations. In N. W. Jones, *The Bible and literature: The basics* (pp. 113–136). Routledge.
227. Jones, N. W. (2018). The Bible as ghost in Faulkner's novels. In N. W. Jones, *Provincializing the Bible: Faulkner and postsecular American literature* (pp. 22–56). Routledge.
228. Jones, N. W. (2018). The literary as biblical. In N. W. Jones, *Provincializing the Bible: Faulkner and postsecular American literature* (pp. 57–86). Routledge.
229. Jones, N. W. (2018). Postsecular reading as eucharistically queer. In N. W. Jones, *Provincializing the Bible: Faulkner and postsecular American literature* (pp. 114–140). Routledge.
230. Nikolenko, K. (2023). The reception of Serhiy Zhadan in Ukraine and in the West. In S. Murata & S. Aloe (Eds.), *The reception of East Slavic literatures in the West and the East* (pp. 311–322). Firenze University Press. <https://doi.org/10.36253/979-12-215-0238-1.26>
231. Nelson, G. (2011). *Cults, new religions and religious creativity* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203830994>
232. Ward, G. (2012). Theology and postmodernism: Is it all over? *Journal of the American Academy of Religion*, 80(2), 466–484.
233. Wright, T. (2005). Religion and literature from the modern to the postmodern: Scott, Steiner and Detweiler. *Literature and Theology*, 19(1), 3–21.
234. Cotter, C. R., & Robertson, D. G. (2016). *After world religions: Reconstructing religious studies* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315688046>

235. Hadfield, A. (2014). *Art, literature and religion in early modern Sussex: Culture and conflict* (M. Dimmock, Ed.) (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315567983>
236. Ali, S. S., Karmakar, G., & Islam, N. (Eds.). (2021). *Religion in South Asian anglophone literature: Traversing resistance, margins and extremism* (1st ed.). Routledge India. <https://doi.org/10.4324/9781003158424>
237. Oppy, G., & Trakakis, N. N. (2009). *Early modern philosophy of religion: The history of Western philosophy of religion, volume 3* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315729619>
238. Dwor, R. (Ed.). (2020). *Nineteenth-century religion, literature and society: Religious feeling* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781351272162>
239. Coleman, D. (Ed.). (2013). *Region, religion and English Renaissance literature* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315604381>
240. Williamson, E. (2011). *Religion and drama in early modern England: The performance of religion on the Renaissance stage* (J. H. Degenhardt, Ed.) (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315604749>
241. Knight, M. (Ed.). (2016). *The Routledge companion to literature and religion* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203498910>
242. Dimitrova, D. (Ed.). (2014). *The other in South Asian religion, literature and film: Perspectives on otherism and otherness* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315858647>
243. Babbitt, I. (Ed.). (2006). *On literature, culture, and religion: Irving Babbitt* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315125596>
244. Thrall, J. H. (2024). *Religion and science fiction: An introduction* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003029182>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ТАБЛИЦІ КОРПУСУ РЕЛІГІЙНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ: ЧАСТОТНІСТЬ СЛОВОВИЖИВАННЯ

ЦИТАТНИК (ОБРАНЕ) (1995)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
Бог	4	
хрест	3	
Бога	1	
ангел	1	
божий	1	
Голгота	1	
гріх	1	
месія	1	
містик	1	
монашка	1	
пост	1	
пустельник	1	
храм	1	
юда	1	

ПЕПСІ (1998)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
небо	6	
апостол	4	
небеса	4	
ісус	3	
петро	3	
божий	2	
вервиці	2	
вірити	2	
господній	2	
душ	2	
молитва	2	
пастух	2	
святий	2	
архангел	1	
господь	1	
дароносиця	1	
диявол	1	
єврейський	1	
єднати	1	
ікона	1	
каяття	1	
клятва	1	
молитися	1	
моління	1	
отець	1	
паства	1	
плащаниця	1	
пророк	1	
пророцтво	1	
прокляття	1	
псалом	1	
релігійний	1	
розп'яття	1	
свіча	1	
святість	1	
син	1	
синагога	1	

собор	1	
спокуса	1	
спокуси	1	
спокушати	1	
стигма	1	
храм	1	
церква	1	
християнин	1	
ченці	1	
чернечий	1	
янгол	1	

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ І ВІДБУДОВУ (2001)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
час	23	
сонце	12	
вірш	7	
радість	7	
дерево	5	
господи	3	
господній	3	
господь	3	
берег	3	
сніг	3	
вічність	2	
віра	2	
життя	2	
любов	2	
мова	2	
брама	2	
обіцяти	2	
сутінки	2	
дощ	2	
золотий	2	
ікона	1	
псалом	1	
самаритянство	1	
сектант	1	
релігійний	1	
православний	1	
вічний	1	
митар	1	
кохання	1	
смерть	1	
море	1	
потік	1	
хвиля	1	
корабель	1	
човен	1	
порт	1	
стежка	1	

перехрестя	1	
вікно	1	
двері	1	
виноградний	1	
трава	1	
ніч	1	
день	1	
ранок	1	
східний	1	
тиждень	1	
надгробок	1	
стриманість	1	
прощення	1	
скарб	1	

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ СТОЛІТТЯ (2003)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
небеса	7	
ангел	3	
небесний	3	
свят	2	
бог	1	
божий	1	
благословенний	1	
вірити	1	
вічний	1	
грішник	1	
господній	1	
господь	1	
демон	1	
диявол	1	
євангеліє	1	
ісус	1	
молитовник	1	
неканонізований	1	
псалом	1	
розп'яття	1	
святий	1	
причастя	1	
церква	1	
хрестоносець	1	

МАРАДОННА (2007)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
душ	10	
великдень	3	
колядка	3	
молитовник	3	
проповідник	3	
божий	2	
брама	2	
єрусалим	2	
ікона	2	
ісус	2	
католицький	2	
небеса	2	
релігійний	2	
різдвяний	2	
свят	2	
спаситель	2	
хрест	2	
хрестовий	2	
церква	2	
церковний	2	
анафема	1	
ангел	1	
віра	1	
вірити	1	
воскресіння	1	
гріх	1	
господній	1	
господь	1	
диявольський	1	
євангеліє	1	
Ісуси	1	
клятва	1	
молитися	1	
молитва	1	
набожний	1	
пекельний	1	
пророк	1	

протестант	1	
протестанський	1	
псалом	1	
ритуал	1	
розп'яття	1	
сатана	1	
сатанинський	1	
святково	1	
священик	1	
символ	1	
спас	1	
хрестити	1	

ЕФІОПІЯ (2009)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
свій	32	
смерть	16	
душа	8	
небо	8	
віра	1	
вірити	1	
вічний	1	
гріх	1	
молитовник	1	
псалом	1	
райський	1	
свято	1	
церква	1	

ВОГНЕПАЛЬНІ Й НОЖОВІ (2012)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
вогонь	23	
вода	22	
серце	22	
життя	20	
життя	20	
тепло	17	
небо	17	
час	17	
темний	16	
ріка	16	
вікно	16	
ніч	15	
сонце	14	
дерево	14	
сонце	14	
любов	13	
сніг	13	
туман	13	
сніжинка	13	
прапор	12	
смерть	12	
смерть	12	
прапор	12	
слово	11	
ім'я	11	
апостол	10	
пільма	10	
земля	10	
пам'ять	10	
трава	10	
трава	10	
холодний	9	
місяць	9	
померти	9	
корабель	9	
місяць	9	
місяць	9	

барон	8	
віра	8	
світло	8	
мертвий	8	
замок	8	
рік	8	
спів	8	
арон	7	
пророк	7	
помирати	7	
море	7	
берег	7	
дощ	7	
Йона	6	
ангел	6	
темрява	6	
ключ	6	
пастух	5	
тіло	5	
шлях	5	
міст	5	
двері	5	
ранок	5	
вечір	5	
місце	5	
ісус	4	
бог	4	
зірка	4	
дорога	4	
стежка	4	
сутінки	4	
захід	4	
церковний	3	
вірш	3	
радість	3	
хліб	3	
потік	3	
брама	3	
ліс	3	
день	3	

північ	3	
південь	3	
сажотрус	3	
Марія	2	
архангел	2	
божий	2	
господь	2	
Господь	2	
демон	2	
диявол	2	
церква	2	
дух	2	
мертвяк	2	
дух	2	
дзвінок	2	
хвиля	2	
човен	2	
якір	2	
порт	2	
сад	2	
волога	2	
вічність	2	
минуле	2	
година	2	
імла	2	
озеро	2	
очерет	2	
Іван	1	
Павло	1	
Синай	1	
Єзекііль	1	
Ісус	1	
Хреститель	1	
Єрусалим	1	
вифлеємі	1	
Межлаук	1	
Вася	1	
Тереза	1	
господній	1	
Аллах	1	

святий	1	
священний	1	
монастир	1	
католик	1	
мусульманин	1	
євангеліє	1	
псалом	1	
мученик	1	
гріх	1	
спокуса	1	
благодать	1	
душа	1	
надія	1	
зоря	1	
воскресіння	1	
воскреснути	1	
мрець	1	
душа	1	
молитися	1	
молитовник	1	
дзвін	1	
ікона	1	
мед	1	
райський	1	
пекло	1	
перехрестя	1	
зоря	1	
мить	1	
майбутнє	1	
тиждень	1	
гімн	1	
знак	1	
прокляття	1	
отруєний	1	
відьма	1	
дароносиця	1	
пальма	1	
поминки	1	
відспівувати	1	
Різдво	1	

злива	1	
болото	1	
клопіт	1	
череда	1	
троянда	1	
отрута	1	
труба	1	
міхур	1	
циклон	1	
царство	1	

МЕСОПОТАМІЯ (2014)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
вірити	10	
церква	10	
гріх	3	
імам	3	
ісус	3	
костел	3	
пророк	3	
віра	2	
душа	2	
молитва	2	
молитва	2	
протестантський	2	
прокляття	2	
святий	2	
хрест	2	
атеїст	1	
великомученик	1	
вічність	1	
господній	1	
Господь	1	
душ	1	
диявол	1	
євангеліст	1	
Єрусалим	1	
ікона	1	
Ісус	1	
католицький	1	
каяття	1	
клятва	1	
молитися	1	
наполегливість	1	
набожний	1	
небесний	1	
освідчення	1	
пекло	1	
плащаниця	1	
прокажений	1	

пророцтво	1	
псалом	1	
релігійний	1	
розп'яття	1	
сатана	1	
священик	1	
сповіщати	1	
спас	1	
спасіння	1	
спастися	1	
страждання	1	
упокорений	1	
християнин	1	
хрестик	1	
янгол	1	

ЖИТТЯ МАРІЇ (2015)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
чорний	29	
їхній	25	
любов	23	
небо	23	
світ	18	
сонце	16	
кров	14	
світло	13	
церква	12	
чужий	12	
темрява	11	
Марія	9	
Господь	8	
Бог	7	
книга	7	
біль	6	
місяць	6	
свят	6	
святий	6	
тепло	6	
диявол	5	
інший	5	
Різдво	5	
світлий	5	
сповідь	5	
господній	4	
зірка	4	
пророк	4	
біс	3	
зло	3	

ікона	3	
воскреснути	2	
Дух	2	
зоря	2	
зоряний	2	
мати	2	Як ім., а не дієслово
мирянин	2	
пекло	2	
святість	2	
собор	2	
спасибі	2	
сповідувати	2	
хрест	2	
чорт	2	
адвентист	1	
апостол	1	
апостольський	1	
архангельський	1	
атеїст	1	
біблійний	1	
Біблія	1	
бісів	1	
божий	1	
гріх	1	
душа	1	
зір	1	
іконка	1	
Ісус	1	
мамона	1	
матір	1	
миłosердя	1	
молитва	1	

небесний	1	
патріарх	1	
піст	1	
псалом	1	
псалтир	1	
райдуга	1	
райдужний	1	
різдвяний	1	
сатана	1	
світанок	1	
світити	1	
святкувати	1	
священик	1	
служба	1	
спасати	1	
тьма	1	
хрестик	1	
християнин	1	
християнський	1	
христовий	1	
янгол	1	

**ЕФІОПІЯ (ЗА ЗБІРКОЮ ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ)
(2015)**

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
блаженний	2	
господній	2	
демон	2	
кирило	2	
мефодій	2	
просвітитель	2	
церква	2	
євангеліє	1	
молитися	1	
обітований	1	
святий	1	
святий	1	
християнський	1	

АНТЕНИ І (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
світ	12	
небо	9	
сонце	8	
вогонь	6	
схід	6	
церква	5	
світло	5	
апостол	4	
вітер	4	
свят	3	
ікона	2	
смерть	2	
бог	2	
сатана	2	
горіти	2	
Богородиця	2	
зірка	2	
віра	2	
небеса	1	
євангеліє	1	
церковний	1	
біблійний	1	
хмара	1	
химера	1	
тінь	1	
темрявий	1	
господній	1	
помертний	1	
світобудова	1	
закон	1	

світлий	1	
змій	1	
свята	1	
місяць	1	
різдво	1	
пітьма	1	
псалом	1	
причастя	1	
Ісус	1	

АНТЕНИ II (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
світ	8	
слово	8	
смерть	6	
любов	5	
місяць	3	
серце	3	
любити	2	
небо	2	
світом	2	
темрява	2	
біблія	1	
божественний	1	
вогнище	1	
вогняний	1	
гріх	1	
диявол	1	
життя	1	
земля	1	
зло	1	
Ісус	1	
ікона	1	
небеса	1	
охрестити	1	
свят	1	
свято	1	
світанковий	1	
світло	1	
світовий	1	
сонце	1	
спокуса	1	

Церква	1	
--------	---	--

АНТЕНИ ІІІ (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
пам'ять	15	
ріка	14	
світ	12	
смерть	7	
мертвий	6	
земля	5	
ім'я	5	
слово	5	
вогонь	4	
вода	4	
місяць	4	
небо	4	
правда	4	
сестра	4	
життя	3	
горе	3	
небеса	3	
око	3	
трава	3	
дім	3	
біда	2	
брат	2	
вірити	2	
вірш	2	
голос	2	
гора	2	
гріх	2	
живий	2	
книга	2	
кров	2	
любов	2	
радість	2	
релігія	2	
сонце	2	
страх	2	
темрява	2	

хрест	2	
апостол	2	
священик	1	
господи	1	
душа	1	
кінець	1	
вічний	1	
зло	1	
саван	1	
домовина	1	
похорон	1	
смертельний	1	
дерева	1	
каміння	1	
дорога	1	
батько	1	
діти	1	
тіло	1	
вік	1	
вічно	1	
спасіння	1	
Різдво	1	

АНТЕНИ IV (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
розп'яття	4	
ісус	3	
сніг	3	
море	3	
сад	3	
світ	3	
місяць	6	
спаситель	2	
смерть	2	
сонце	2	
слово	2	
тіло	2	
трава	2	
пісок	2	
вода	2	
повітря	2	
кінець	2	
хрест	1	
дух	1	
гріх	1	
життя	1	
саван	1	
домовина	1	
похорон	1	
мертвий	1	
смертельний	1	
небо	1	
ріка	1	
серце	1	
око	1	
очі	1	
світло	1	
темний	1	
собор	1	
панотець	1	
пророк	1	
дзвони	1	

виправдання	1	
смирненість	1	
досконалий	1	
досконалість	1	
безсилля	1	
тиша	1	

АНТЕНИ V (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
небо	6	
тиша	5	
ім'я	5	
апостол	4	
життя	4	
ріка	4	
дерева	4	
вітер	4	
день	4	
любов	3	
сон	3	
земля	3	
шлях	3	
рік	3	
віра	2	
вірш	2	
радість	2	
смерть	2	
світло	2	
темнота	2	
світ	2	
мертвий	2	
пам'ять	2	
церква	2	
гора	2	
трава	2	
сніг	2	
ніч	2	
місяць	2	
господи	1	
бог	1	
божий	1	
господній	1	
господніх	1	
меса	1	
псалом	1	
душа	1	

дух	1	
пiтьма	1	
сонце	1	
камiнь	1	
камiння	1	
дорога	1	
серце	1	
рука	1	
вогонь	1	
знак	1	
знамення	1	
закон	1	
спокута	1	
спокуса	1	
мовчання	1	
каплиця	1	
берег	1	
мiст	1	
вiкно	1	
ключ	1	
лiс	1	
свiтанок	1	
ранок	1	
минуле	1	
вiк	1	
столiття	1	
тисячолiття	1	

АНТЕНИ VI (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
війна	12	
час	6	
рік	6	
загиблій	6	
хліб	5	
сонце	5	
біс	4	
біснுவатий	4	
смерть	3	
замок	3	
мертвий	3	
радість	2	
життя	2	
день	2	
рука	2	
світ	2	
небо	2	
весна	2	
померти	2	
бог	1	
молитва	1	
церква	1	
синагога	1	
прокляття	1	
любов	1	
гнів	1	
кара	1	
спокій	1	
біль	1	
сльоза	1	
вікно	1	
ключ	1	
трава	1	
ранок	1	
вік	1	
серце	1	
ім'я	1	

похорон	1	
проклятий	1	
чеснота	1	
прощення	1	

АНТЕНИ VII (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
сніг	15	
любов	8	
небо	7	
сонце	7	
місяць	7	
тепло	6	
вода	6	
ріка	6	
земля	5	
берег	5	
дощ	5	
час	5	
рік	5	
світло	4	
слово	4	
ніч	4	
життя	3	
народжуватися	3	
серце	3	
шлях	3	
дерево	3	
південь	3	
дух	2	
холод	2	
мед	2	
потік	2	
вікно	2	
ключ	2	
трава	2	
світанок	2	
ранок	2	
боги	1	
божий	1	
автокефалія	1	
богородиця	1	
дзвонар	1	
вірш	1	

Вірша	1	
митар	1	
собор	1	
церква	1	
псалом	1	
радість	1	
душа	1	
темний	1	
пільма	1	
мороз	1	
вогонь	1	
зірка	1	
хрещений	1	
покров	1	
померти	1	
тіло	1	
вино	1	
Олива	1	
порт	1	
міст	1	
двері	1	
виноградник	1	
волога	1	
сутінки	1	
обіцянка	1	

АНТЕНИ VIII (2018)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
час	23	
сонце	12	
вірш	7	
радість	7	
дерево	5	
господи	3	
господній	3	
господь	3	
берег	3	
сніг	3	
вічність	2	
віра	2	
життя	2	
любов	2	
мова	2	
брама	2	
обіцяти	2	
сутінки	2	
дощ	2	
золотий	2	
ікона	1	
псалом	1	
самаритянство	1	
сектант	1	
релігійний	1	
православний	1	
вічний	1	
митар	1	
кохання	1	
смерть	1	
море	1	
потік	1	
хвиля	1	
корабель	1	
човен	1	
порт	1	
стежка	1	

перехрестя	1	
вікно	1	
двері	1	
виноградний	1	
трава	1	
ніч	1	
день	1	
ранок	1	
східний	1	
тиждень	1	
надгробок	1	
стриманість	1	
прощення	1	
скарб	1	

СПИСОК КОРАБЛІВ (2018-2019)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
вірити	14	
обожнювати	9	
Бог	5	
вірувати	4	
віра	3	
господній	2	
гріх	2	
євангеліст	1	
єресь	1	
єрусалим	1	
єрусалимський	1	
молитва	1	
монастир	1	
пророк	1	
псалом	1	
псалтир	1	
релігія	1	
святитель	1	
сповідь	1	
спокуса	1	
стигмат	1	
хрест	1	
христовий	1	
христос	1	
церква	1	

ПСАЛОМ АВІАЦІЇ (2021)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
небо	14	
бог	8	
вірити	7	
божий	3	
господь	3	
душ	3	
небесний	3	
віра	3	
вервиці	2	
вічний	2	
вічність	2	
молитва	2	
молитися	2	
пастух	2	
псалом	2	
святий	2	
господній	2	
пастка	2	
церковний	2	
атеїст	1	
агоніка	1	
благодать	1	
богородиця	1	
богослужіння	1	
вервиця	1	
гріх	1	
душ	1	
євангеліє	1	
євангеліст	1	
ікона	1	
ісус	1	
каяття	1	
клятва	1	
лютеранка	1	
моління	1	
небеса	1	
непокора	1	

оповитий	1	
отець	1	
пан-о-тець	1	
пан-отців	1	
паства	1	
плащаниця	1	
праведник	1	
пришестя	1	
пророк	1	
пророчий	1	
проклясти	1	
прокляття	1	
протестантський	1	
релігійний	1	
розп'яття	1	
сатана	1	
священний	1	
Синай	1	
спокуса	1	
спокуситися	1	
спокушати	1	
старозавітний	1	
стигмат	1	
храм	1	
хорал	1	
хрест	1	
хрестик	1	
хрестити	1	
хрестовина	1	
хрестоматія	1	
християнин	1	
христовий	1	
церква	1	
ченці	1	
янгол	1	

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
Бог	7	
віра	7	
вірити	7	
месія	6	
гріх	5	
євангеліє	1	
єрусалим	1	
господній	1	
господь	1	
священник	1	
християнин	1	
христовий	1	
янгол	1	
янгольський	1	

ЦИТАТНИК (ЗА ЗБІРКОЮ УСІ ВІРШІ 1993 - 2023) (2024)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
будда	7	
хрест	3	
вірити	1	
гріх	1	
грішний	1	
євангельський	1	
молитва	1	
молитися	1	
пекло	1	
постити	1	
христос	1	
юда	1	

ТАМПЛІЄРИ (ЗА ЗБІРКОЮ УСІ ВІРШІ 1993 - 2023) (2024)

<i>Лексема</i>	<i>Кількість слововживань</i>	<i>Примітка</i>
церква	5	
віра	4	
вірити	4	
господній	4	
господь	3	
Бог	2	
праведник	2	
церковний	2	
вірувати	1	
боги	1	
божий	1	
божий	1	
гріх	1	
єпископ	1	
єресь	1	
костел	1	
молитва	1	
молитися	1	
палестина	1	
папський	1	
парафія	1	
псалом	1	
піст	1	
провидіння	1	
проповідник	1	
розп'яття	1	
розпинати	1	
сатана	1	
священника	1	
синагога	1	
Синаю	1	
храм	1	
хресний	1	
христовий	1	

ДОДАТОК 2
ТАБЛИЦІ КОРПУСУ РЕЛІГІЙНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ: ПРИКЛАДИ
СЛОВОВИЖИВАННЯ

ЦИТАТНИК (ОБРАНЕ) (1995)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	Бог	4	«Хто втверднув мозолями в долоню міста, стирає Бог свої рубці.» (С. 3)
	хрест	3	«Вже скоро й твій хрест зів'яне й осунеться, Тягтимеш його, мов пожежний шланг.» (С. 13)
Метафорично- релігійна	небо	6	«Переживи це небо, Коли синя водойма душі промерзає до самого споду....» (С. 10)

ПЕПСІ (1998)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	ісус	3	«Ісус знаходить оливковий гай і починає молитись» (С. 453)
Метафорично- релігійна	небо	10	«Петро не може заснути і дивиться в небо» (С. 453)

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2001)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	ангел	6	«під шепіт ангелів що втомлено колядують» (С. 409)
	ісус	4	«хороше море - мертве море говорить ісус і стає на хвилі до тихих заплав твого сну» (С. 416)
Метафорично- релігійна	світло	8	«і я подумав боже блаженне світло твоє...» (С. 389)

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ СТОЛІТТЯ (2003)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	життя	16	«Дивитись на життя крізь вікна автостанцій ...» (С. 354)
Метафорично- релігійна	небо	21	«але небо щоосені важчає і хитрий диявол хапає собі грішників» (С. 350)

МАРАДОННА (2007)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	життя	38	«нам життя не стане, аби об'їхати наші угіддя на віслюках» (С. 220)
Метафорично- релігійна	кров	16	«вони студитимуть йому кров навесні» (С. 235)

ЕФІОПІЯ (2009)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	душа	8	«моя душа, ніби щось чуже, тіло моє стереже» (С. 10)
Метафорично- релігійна	небо	8	«А другий написав про море й безкрає небо. І про сміливих птахів, які ширяли над обрієм» (С. 71)

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2012)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	пророк	7	«Сидів із замміністра зв'язку і якимись піратами, з пророками й прокаженими... » (С. 32)
Метафорично- релігійна	віра	8	«Все, що нам залишається, — віра, яку ми винесемо із собою...» (С. 78)

МЕСОПОТАМІЯ (2014)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	янгол	6	«З одного боку її тягнуть янголи. З іншого — адвокати.» (С. 32)
	апостол	4	«І молоді апостоли б'ються проти місцевих, себто проти чужих» (С. 9)
Метафорично- релігійна	вода	17	«як народжуються дерева в темряві й пустоті і вода, підіймаючись, перетікає просто під нею» (С. 24)
	світло	7	«Сонця рибалок, зорі пастухів, переливають світло, наче спів» (С. 39)

ЖИТТЯ МАРІЇ (2015)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	смерть	35	«Всі готові сприймати смерть, якщо це буде не з ними.» (С. 11)
	життя	33	«Господь вдихнув життя в твій бойовий протигаз.» (С. 20)
Метафорично- релігійна	віра	13	«Тому, хто боїться — потрібна віра. Тому, хто любить — достатньо пам'яті.» (С. 27)

**ЕФІОПІЯ (ЗА ЗБІРКОЮ ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ)
(2015)**

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	смерть	16	«Смерть твоя — невелика втрата, просто змінюється оператор...» (С. 168)
	душа	8	«не відходячи ні на крок, моя душа, ніби щось чуже, тіло моє стереже.» (С. 170)
Метафорично- релігійна	темний	7	«і в кожній фурі тінями темними ховаються перелякані демони» (С. 193)

АНТЕНА I (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	церква	5	«Ти ж бачиш сам, як їй холодно грітися при вогні, як їй самотньо стояти в натовпах і церквах» (С. 16)
	апостол	2	«Апостоли третій день обмивають домашню поразку.» (С. 6)
Метафорично- релігійна	світло	8	«І тінь січної Палестини, і голоси, що здавались простими, і світло серед поля пустого» (С. 11)
	вогонь	6	«І вогонь займає міста, як гнізда пташині» (С. 7)

АНТЕНА II (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	смерть	6	«можемо відмовитись від бажання жити, коли нас переповнює смерть» (С. 50)
	любов	5	«тоді в його погляді й з'являється те, що можна назвати любов'ю» (С. 43)
Метафорично- релігійна	час	9	«Найтривожніши й час. Час, коли по-справжньому починаєш любити повітря».
	світ	8	«А світ і сам готовий скласти зброю». (С. 45)

АНТЕНА III (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	світ	12	«Правда про світ виявилась замалою, аби в ній вмістити все, що ти хочеш від світу.» (С.90)
Метафорично- релігійна	земля	5	«Земля з гарячим камінням лежить під ними. Апостоли за ними стоять із книгами і ножами.» (С. 94)
	правда	4	«Правда про світ така, що навіть вірші, які ти читаєш, для когось є пропагандою й грою.» (С. 92)

АНТЕНА IV (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	Розп'яття	4	«І ось хлопчики вибігають з недільної школи. І зупиняються перед розп'яттям на подвір'ї.» (С.152)
	Ісус	3	«А попереду всіх біжить Ісус, з хрестом на спині...» (С. 142)
Метафорично- релігійна	день	5	«Цілий день пісок осідає у моря на піднебінні» (С.135)

АНТЕНА V (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	любов	6	«немає вини в тій любові, яку несуть усі вони,» (С.185)
	Апостол	4	«Повторюй, апостоле, за мною: Галичина, Галичина.» (С. 183)
Метафорично- релігійна	Тиша	6	«Тиша середини року лишається головною.» (С.176)

АНТЕНА VI (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	хліб	5	«Забуває про хліб. Забуває про все на світі.» (С. 219)
	біс	4	«Перший біс лютий, сипле жаром, вимагає кари для всіх живих.» (С. 200)
Метафорично- релігійна	смерть	4	«...йдуть на смерть. Безнадійно, нечесно.» (С. 222)

АНТЕНА VII (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	небо	7	«в повітрі просторо, ніби в майстерні, небо, мов звір, добирає вагу.» (С. 246)
	земля	5	«Я хотів би вгорнутися в ці поля, щоби чорна земля, родюча земля стала частиною моєї душі» (С.235)
Метафорично- релігійна	сонце	7	«Сонце торкається повік. І змучений птах, ніби гачок...» (С. 243)
	вода	6	«вода річкова – чорна, наче мокре вугілля, прокачує тишу...» (С. 246)

АНТЕНА VIII (2018)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	світ	10	«і світла стає все більше, і з'являється ілюзія, що цього разу все буде інакше» (С. 294)
	радість	7	«нехитрий скарб, сорочки і светри, які пам'ятають печаль і радість цих десяти років» (С. 288)
Метафорично- релігійна	час	23	«Тим часом рухається сонце, не спиняється час, ліпляться наші серця» (С. 297)

СПИСОК КОРАБЛІВ (2018-2019)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	любов	32	«Нам усім, ніби терновим винам, доходити любіві до цієї землі, до нашого царства...» (С. 11)
	Бог	5	«Патруль пропустить, і пробачить бог.» (С. 90)
Метафорично- релігійна	небо	15	«Небо схоже лише на себе.» (С. 73)

ПСАЛОМ АВІАЦІЇ (2021)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	любов	18	«Скільки любви,— думає,— хто б подумав: скільки любові» (С. 8)
Метафорично- релігійна	слово	33	«Слово, на яке обертаєшся в тривожному натовпі» (С. 13)

СКРИПНИКІВКА (2023)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	любов	32	«Річка віддзеркалюєтьс я в рибалках. Любов займається людьми» (С. 21)
	надія	12	«Біль і надія повертають тобі втрачене відчуття цього світу» (С. 69)
Метафорично- релігійна	слово	25	«Слово вигнання - легке і нестерпне, і все, що лишається після тебе, - п'ята колія, третій перон» (С. 26)

ЦИТАТНИК(УСІ ВІРШІ) (2024)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	хрест	5	«там, де чорні стеги і панує еклектика, де лежить розіп'ята на хрестах стовпів Месія Ранку, Пані Електрика» (С. 46)
Метафорично- релігійна	Будда	7	«Будда сидів на високій могилі, Будда споглядав будяків цвітіння.» (С. 15)

ТАМПЛІЄРИ(УСІ ВІРШІ) (2024)

Категорія	Лексема	Кількість уживань	Приклади контекстів
Християнсько- біблійна	любов	34	«Голос сильним дається для співу, слабким для молитов. Мова зникає, коли нею не говорять про любов» (С. 848)
	церква	5	«В церкві все – як у житті, все-все - як у житті.» (С. 855)
Метафорично- релігійна	життя	16	«Життя дається для любові і злості. Кожному вистачить роботи.» (С. 850)
	земля	11	«І тоді лунає барабанний бій, і підіймає з землі ремісників і повій» (С. 856)

ДОДАТОК 3
ЗІСТАВНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНИХ ІНТЕКСТІВ У
ТВОРЧОСТІ СЕРГІЯ ЖАДАНА

ЦИТАТНИК (ОБРАНЕ) (1995)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Хто втверднув мозолями в долоню міста, стирає Бог свої рубці.» (С. 3)	1. Бог – Творець і Вседержитель. У Біблії Бог – абсолютно досконалий, не має тіла, не страждає, не має ран. Він – той, Хто зцілює рубці, а не стирає власні (Вих. 15:26). 2. Рубці (стигмати, рани). У Христа – після Воскресіння залишаються рани як знак перемоги (Ів. 20:27). Але це унікальний випадок Боговтілення. Бог-Отець ран не має.	1. Антропоморфізація Бога (Бог як трудівник). Біблія уникає опису Бога як такого, що має тілесні ушкодження. Жадан наділяє Бога людською долею: Він теж працював, Він теж мав мозолі, Він теж змушений «стирати рубці». Бог втомлений, як ангели, що втомлено колядують. 2. Інверсія ролей: людина стає причиною Божої рани. У Біблії рани Христа – добровільна жертва за людей. У Жадана рубці Бога – результат людської праці («хто втверднув... стирає Бог»). Людина не отримує спасіння через Божі рани, а залишає сліди на Богові своєю важкою долею.

ПЕПСІ (1998)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Ісус знаходить оливковий гай і починає молитись» (С. 453)	Гетсиманська молитва – кульмінація земного життя Христа. Це момент найвищої напруги волі, жаху перед смертю і абсолютної покори Отцю заради спасіння світу.	Трансформація «Драми» в «Цитату». Тут немає зміни сенсу, є випаровування сенсу. Жадан точно відтворює форму (жест), але виринає її з контексту спасіння. Це цитування-привид: Ісус молиться, але ми не знаємо, чи є хтось, хто Його чує, чи є чаша, яка відійде. Сакральна подія стала естетичним об'єктом (натюрмортом).

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2001)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«під шепіт ангелів що втомлено колядують» (С. 409)	Ангели — вісники Божої слави. У Біблії ангели сповіщають радість велику (Лк. 2:10) і не втомлюються славити Бога: «Свят, свят, свят Господь Саваоф!» (Іс. 6:3). Їхнє служіння — вічне, невичерпне. Коляда — народження Спасителя, перемога світла.	Трансформація (втома небес): У Жадана ангели втомлено колядують. Їхній шепіт — не триумф, а ледь чутне згасання. Небесна радість вичерпала себе. Біблійні ангели — воїни світла. Жаданівські — виконавці ритуалу, які ледь тримаються. Не змінилося: ангели все ще прив'язані до Різдва, але Різдво більше не змінює історію — воно лише втома.

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ СТОЛІТТЯ (2003)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«але небо щоосені важчає і хитрий диявол хапає собі грішників» (С. 350)	Небо – престол Бога, сфера трансцендентного. Диявол – «ричучий лев» (1 Петр. 5:8), противник, якого переможено Христом, але він ще діє.	Трансформація «Есхатології» в «Календар». Небо втратило божественний вимір і стало метеорологією (важчає восени). Диявол втратив космічний масштаб і став «хитрим» мисливцем (знижений, майже побутовий образ). Демонічне стало частиною монотонного сезонного порядку.

МАРАДОННА (2007)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«вони студитимуть йому кров навесні» (С. 235)	• Кров як священне вмістилище життя. У Біблії кров — це не просто біологічна рідина, а онтологічний носій життя. «Душа тіла в крові» (Лев. 17:11), «життя кожного тіла — це його кров» (Лев. 17:14) . Кров належить Богові, тому вона свята, її не можна споживати, її не можна проливати без суду. Кров Авеля «взиває до Бога з землі» (Бут. 4:10) — вона має голос, вона пам'ятає, вона вимагає справедливості . • Весна (пасхальний час). Весна в біблійному календарі — час Пасхи, час виходу з Єгипту, час крові ягняти на одвірках (Вих. 12). Це час спасіння через кров, час переходу від смерті до життя. Весна — це коли кров зберігає життя, а не коли її стулять.	• Трансформація «святині» в «об'єкт маніпуляції». Біблійна кров — суб'єкт (вона «взиває», свідчить, освячує). Жаданівська кров — пасивний об'єкт. Над нею виконують дію («студитимуть»). Вона втратила голос, вона більше не кличе до Бога — її остуджують, як воду, як метал. Із сакральної реальності кров перетворена на фізіологічну рідину, якою можна маніпулювати. • Трансформація «життя» в «агонію». У Біблії тепла кров = присутність душі. Студити кров — це продовжений акт умиротворення. Це не смерть миттєва (як у бійці чи від удару), це смерть як процес, як поступове вихолодження. Жадан фіксує не момент убивства, а момент після-життя: кров іще тече, але її вже холодить чужа турбота.

		• Трансформація «весни» (Пасхи) в «час байдужості». Біблійна весна — це час, коли кров рятує. Жертва ягняти, Пасха, Воскресіння — кров стає дверима до життя. Жаданівська весна — це час, коли кров студять. Найстрашніше тут — сполучення слів: «навесні». Це не зима (час природної смерті), це весна — час пробудження природи, часу, коли все має оживати. І саме тоді — студити кров. Це інверсія Воскресіння: не перехід від смерті до життя, а заморожування життя посеред його розквіту.
--	--	---

ЕФІОПІЯ (2009)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«моя душа, ніби щось чуже, тіло моє стереже» (С. 10)	Душа — життя, вдихнуте Богом. Бут. 2:7: Бог вдихнув у людину дихання життя — і вона стала душею живою. Душа — це не «чуже», це найінтимніше «я» людини. Вона не «стереже» тіло — вона його оживляє.	Трансформація (відчуження): У Жадана душа — чужа. Вона стереже тіло, як охоронець — в'язня. Біблійна єдність душі й тіла розпалась. Це не класичний дуалізм Платона, а радше посттравматичний розкол. Не змінилося: душа залишається при тілі, не кидає його. Але в Біблії це любов, у Жадана — обов'язок.

БАЛАДИ ПРО ВІЙНУ ТА ВІДБУДОВУ (2012)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«під шепіт ангелів що втомлено колядують» (С. 409)	Ангели — вісники Божої слави. У Біблії ангели сповіщають радість велику (Лк. 2:10) і не втомлюються славити Бога: «Свят, свят, свят Господь Саваоф!» (Іс. 6:3). Їхнє служіння — вічне, невичерпне. Коляда — народження Спасителя, перемога світла.	Трансформація (втома небес): У Жадана ангели втомлено колядують. Їхній шепіт — не тріумф, а ледь чутне згасання. Небесна радість вичерпала себе. Біблійні ангели — воїни світла. Жаданівські — виконавці ритуалу, які ледь тримаються. Не змінилося: ангели все ще прив'язані до Різдва, але Різдво більше не змінює історію — воно лише втома.

МЕСОПОТАМІЯ (2014)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«як народжуються дерева в темряві й пустоті і вода, підіймаючись, перетікає просто під нею» (С. 24)	✓ Вода як першоматерія творіння. У Біблії вода — це межа між хаосом і космосом. На початку «Дух Божий ширяв над водою» (Бут. 1:2). Вода — це те, що Бог розділяє, впорядковує, перетворює на джерело життя. Вона — не автономна стихія, а слухняна волі Творця. Вода стає живою тільки тоді, коли Бог кличе її до життя. ✓ Вода як образ благодаті (жива вода). Христос обіцяє самарянці «воду живу», яка стане в людині «джерелом води, що тече в життя вічне» (Ів. 4:10, 14). Вода в Євангелії — це Святий Дух, благодать, що втамовує спрагу душі. Вона підіймається зсередини людини, бо її дає Бог.	✓ Трансформація води: від «слухняної стихії» до «автономної сили». Біблійна вода — підвладна Богові. Вона рухається, бо Він наказав. Жаданівська вода — автономна. Вона «підіймається» і «перетікає» сама, без жодного зовнішнього імпульсу. Це вода, яка сама себе творить. Вона не потребує Духа, який ширяє над нею, — вона сама собі дух. Це дійстична вода: Бог відсутній, механізм працює сам. ✓ Трансформація «води живої» в «воду гідравліки». Біблійна «жива вода» — це Особа (Христос, Дух). Вона втамовує спрагу, дає вічність. Жаданівська вода — це фізичний процес. Вона «перетікає», вона підкоряється законам гравітації та гідродинаміки. Вона не втамовує спрагу — вона просто є. Це вода без благодаті, вода як чиста

		іманентність. Сакральний символ зведено до ландшафтної деталі.
--	--	---

ЖИТТЯ МАРІЇ (2015)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Господь вдихнув життя в твій бойовий протигаз.» (С. 20)	Творіння – акт, яким Бог дарує буття з любові. Вдихання дихання життя (Бут. 2:7) – це момент найвищої близькості Творця до людини. Життя – це дар, який Ісус прийшов дати «вдосталь» (Ів. 10:10).	Оксиморонна трансформація (Сакральне + Абсурд). Священний жест Творіння поєднано з символом смерті (протигаз). Бог присутній, але Його дія інтегрована в абсурд війни. Це не творіння нового життя, а спроба захистити старе в умовах, створених людиною для знищення. Трагічна іронія замість біблійної урочистості.

**ЕФІОПІЯ (ЗА ЗБІРКОЮ ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ)
(2015)**

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Смерть твоя — невелика втрата, просто змінюється оператор...» (С. 168)	Смерть як розлука з Богом. У християнстві смерть — велика втрата, бо вона є роз'єднання душі й тіла, наслідок гріха. Бог не байдужий до смерті: «Дорога в очах Господніх смерть Його вірних!» (Пс. 116:15). Кожна людина — унікальна.	Трансформація (знецінення): У Жадана смерть — це «невелика втрата», технічний збій («змінюється оператор»). Біблійна унікальність особи замінена серійністю. Не змінилося: смерть — факт. Але в Біблії вона має вагу вічності, у Жадана — вагу статистики.

АНТЕНА І (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Ти ж бачиш сам, як їй холодно грітися при вогні, як їй самотньо стояти в натовпах і церквах» (С. 16)	Мотив храму як Дому Божого. Християнське розуміння церкви — це не просто стіни, а «Тіло Христове» (1 Кор. 12:27) і місце, де долається роз'єднаність. У Псалмах перебування в домі Господньому — це радість і захист: «Як дорогі оселі Твої, Господе Саваоте! Палає душа моя, і тужить за Господніми подвір'ями» (Пс. 84:2-3). Це простір зустрічі з Богом і братами.	Трансформація: У Жадана церква перестає бути місцем єднання і стає простором граничної самотності («самотньо стояти в натовпах і церквах»). Храм втрачає сакральний вимір захисту й тепла — тут навіть «холодно грітися». Вогонь не зігріває, спільнота не приймає. Християнський мотив «Дому Божого» трансформується на мотив екзистенційної пустки, де навіть святе місце не дає спокою.

АНТЕНА II (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Найтривожніший час. Час, коли по-справжньому починаєш любити повітря».	Час (кайрос). У християнстві час поділяється на хронос (тривалість) і кайрос (вирішальний момент, час спасіння, Божамить). Найтривожніший час у біблійному сенсі — це час суду або випробування, але він завжди врівноважений довірою до Бога: «Не тривожтеся...» (Мт. 6:34). Час сам по собі не є джерелом любові; джерело любові — Бог.	Трансформація «кайросу» (Божого часу) в «тривогу» (людський час). Біблійний вирішальний час — це час зустрічі з Богом (покаяння, спасіння, суд). Жаданівський «найтривожніший час» — це час зустрічі з порожнечою. Він не відкриває Бога, він відкриває крихкість світу. Час перестає бути виміром вічності й стає виміром катастрофи.

АНТЕНА III (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Правда про світ виявилась замалою, аби в ній вмістити все, що ти хочеш від світу.» (С.90)	Поняття Істини (Христос). У християнстві Істина — це не абстрактна інформація про світ, а жива Особа. Христос каже: «Я — дорога, і правда, і життя» (Ів. 14:6). Істина не буває «замалою», бо вона божественна й безмежна; людина не «хоче» чогось від Істини, а сама покликана служити їй. Пілат питає «Що є істина?» (Ів. 18:38), не розуміючи, що Вона стоїть перед ним.	Трансформація (звуження): У Жадана «правда» десакралізована й інструментальна. Це не абсолют, а функція — вона повинна вмістити людські бажання. Коли вона не справляється, вона стає непотрібною. Біблійна Істина вимагає від людини змінити себе. Жаданівська «правда» сама має підлаштовуватися під людину. Не змінилося: відчуття, що існує щось більше за видимий порядок речей.

АНТЕНА IV (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«І ось хлопчаки вибігають з недільної школи. І зупиняються перед розп'яттям на подвір'ї.» (С.152)	Діти та Христос. Євангельська невимушеність. Христос заповідає: «Пустіть дітей і не бороніть їм приходити до Мене, бо таких є Царство Небесне» (Мт. 19:14). Діти в Біблії — взірць довіри та безпосередності. Розп'яття для вірянина — центр спасіння, перед яким зупиняються з благоговінням, а не просто «зупиняються» як перед перешкодою.	Трансформація (відчуження): У Жадана діти вибігають із недільної школи (місця, де мали б навчитися любові до Христа), але перед Розп'яттям вони саме зупиняються, а не схиляються. Це не зустріч, а радше ніякове зіткнення з незрозумілим артефактом. Біблійна безпосередність дитини, яка біжить до Христа, змінюється на завмирання перед чужим і мертвим знаком. Не змінилося: сама постанова — діти і хрест поруч. Але зв'язок між ними втрачено.

АНТЕНА V (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Повторюй, апостоле, за мною: Галичина, Галичина.» (С. 183)	Місія апостолів: іти й навчати. Христос посилає учнів: «Ідіть по всьому світу й проповідуйте Євангеліє всьому творінню» (Мр. 16:15). Апостол — той, хто передає далі те, що почув від Учителя. Їхнє служіння — універсальне, без національних кордонів: «немає ні елліна, ні юдея» (Кол. 3:11).	Трансформація (звуження до свого): У Жадана апостол уже не проповідує Христа, а повторює за поетом назву краю. Євангеліє замінено на географію. Універсальна місія стає національною літургією. Апостол — уже не першосвідок Воскресіння, а учень, який заучує партикулярне ім'я. Не змінилося: структура учнівства. Хтось навчає, хтось повторює. Але зміст навчання радикально зміщений із Небесного Царства на земний регіон.

АНТЕНА VI (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Перший біс лютий, сипле жаром, вимагає кари для всіх живих.» (С. 200)	Біснуваті та Христос-екзорцист. Євангельські біси визнають владу Христа: «Що Тобі до нас, Ісусе, Сину Божий? Прийшов Ти сюди перед часом мучити нас» (Мт. 8:29). Вони просять, а не вимагають; благають дозволу ввійти в свиней. Їхня мета — не кара, а руйнація людини. Христос забороняє їм і виганяє словом.	Трансформація (інверсія влади): У Жадана біс вимагає кари — тобто сам виступає суддею. Він лютий, він активний. Євангельські демони тремтять перед Богом (Як. 2:19). Жаданівський біс — не вигнанець, а обвинувач. Це інквізитор, а не спокусник. Не змінилося: біс залишається джерелом агресії. Але в Біблії агресія біса — це агресія проти людини, у Жадана — агресія, що претендує на моральну легітимність («вимагає кари»).

АНТЕНА VII (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Сонце торкається повік. І змучений птах, ніби гачок...» (С. 243)	Сонце як образ Бога (Малахії). Пророк Малахія називає Месію «Сонце Правди» (Мал. 4:2), що несе зцілення. Сонце — символ Божої слави, правди, життя. Птах — традиційний образ душі або Святого Духа (як голуб при Хрещенні)	Трансформація (втома замість слави): У Жадана сонце торкається повік — ніжно, але втомлено. Птах — не голуб Духа, а змучений, наче гачок (знаряддя лову, біль). Світло не тріумфує, воно ледь дотикається. Біблійне «Сонце Правди» сяє на повну силу. Жаданівське сонце — на межі заходу. Не змінилося: сонце і птах — усе ще поруч із людиною. Але їхня функція — не спасіння, а співстраждання.

АНТЕНА VIII (2018)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«і світла стає все більше, і з'являється ілюзія, що цього разу все буде інакше» (С. 294)	Радість (християнська чеснота). Радість у Біблії — не емоція від приємних подій, а плід Духа (Гал. 5:22). Вона не залежить від обставин і корениться в присутності Бога. Апостол Павло пише: «Завжди радійте!» (1 Сол. 5:16) — навіть у в'язниці. Радість онтологічна, вона має джерелом Бога, а не роки чи речі.	Трансформація «радості»: від онтології до хроніки. Біблійна радість — це стан душі, дарований Богом. Вона не потребує носія, вона вічна. У Жадана радість — це властивість часу, який минув. Вона не існує сама по собі — вона «записана» в речах, як на платівці. Радість стає архівом, а не чеснотою. Втрачено вертикаль (Бог — джерело радості), залишилася горизонталь (рік — подія — емоція — річ).

СПИСОК КОРАБЛІВ (2018-2019)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Нам усім, ніби терновим винам, доходити любові до цієї землі, до нашого царства...» (С. 11)	Любов (агапе) – чеснота, що походить від Бога (1 Ів. 4:19). Любити земне царство – не мета; мета – Царство Боже.	✓ Інверсія об'єкта любові: від Небесного Царства до землі. Біблія: любов спрямована на Бога і ближнього; земля – тимчасовий дім. Жадан: земля і царство (національне, територіальне) стають абсолют, гідним страждальної любові. ✓ Трансформація «дару» в «завдання». Біблійна любов – плід Духа, дається задарма. Жаданівська любов – те, до чого треба «доходити» ціною крові. Спасіння замінено на історичний обов'язок. Не змінилося: Зв'язок любові зі стражданням. Але в Біблії страждання має викупний сенс; у Жадана – це екзистенційна плата за приналежність.

ПСАЛОМ АВІАЦІЇ (2021)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Слово, на яке обертається в тривожному натовпі» (С. 13)	Слово (Логос) – космічний принцип. «Словом Господнім небеса створені» (Пс. 32:6). Христос – це Слово, що стало плоттю (Ів. 1:14). Це об’єктивна істина, на якій тримається Всесвіт.	Трансформація «Всесвіту» в «Психіку». Біблійне Слово тримає космос. Жаданівське «слово» тримає особистість в натовпі. Це інтеріоризація: від об’єктивної реальності до суб’єктивного якоря. Функція змінилася з творіння на терапію.

СКРИПНИКІВКА (2023)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«Біль і надія повертають тобі втрачене відчуття цього світу» (С. 69)	Надія – богословська чеснота, спрямована на Бога і вічне життя (Рим. 5:2). Вона виводить людину за межі цього світу і звільняє від влади страждання.	Трансформація «Трансценденції» в «Іманентність». У Жадана надія втратила небесний об'єкт. Вона працює в парі з болем і повертає людину не до Бога, а до «відчуття цього світу». Це не порятунок від страждання, а спосіб вижити всередині нього. Надія стала терапевтичним механізмом.

ЦИТАТНИК(УСІ ВІРШІ) (2024)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«там, де чорні степи і панує еkleктика, де лежить розп'ята на хрестах стовпів Месія Ранку, Пані Електрика» (С. 46)	Розп'яття Месії – унікальна, священна подія, що відбулася раз у історії заради спасіння людства. Це акт найвищої любові..	Акт святотатства і підміна культу. Розп'яття перенесено на стовпи електромереж. Месія – це бренд («Пані Електрика»). Це не просто зниження, а демонстрація заміни релігії: замість Христа – техніка, замість Голгофи – інфраструктура. Жертва перетворюється на пародійну ікону споживання.

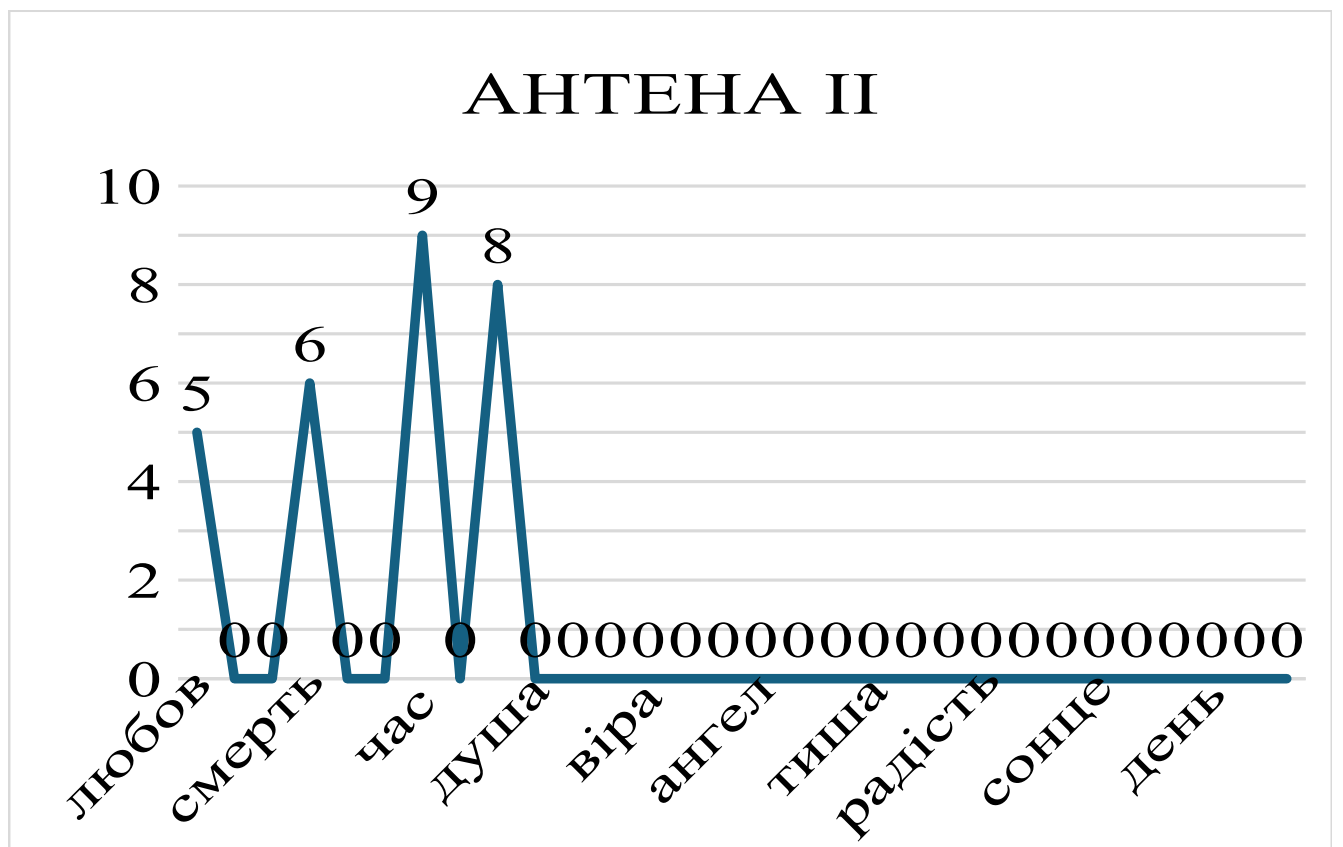
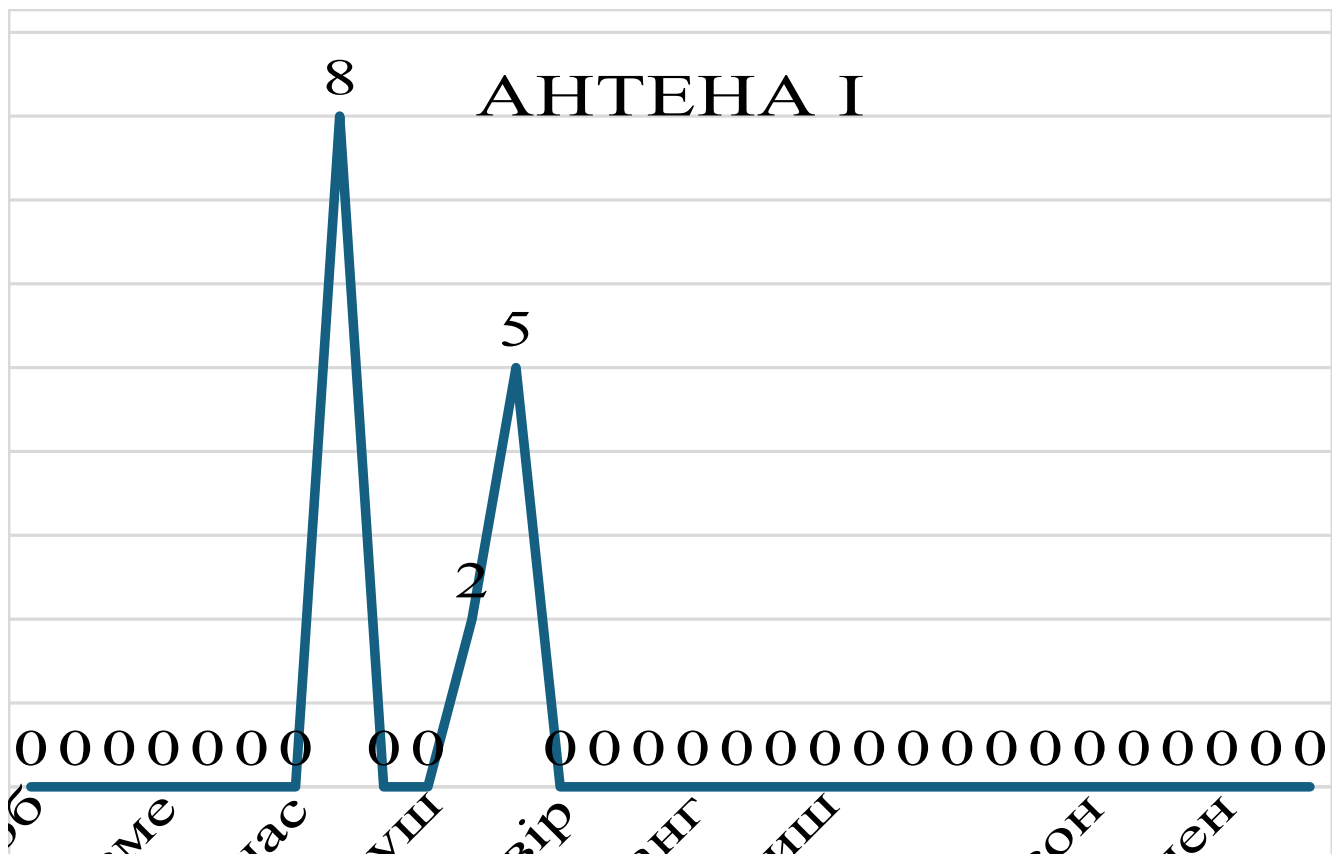
ТАМПЛІЄРИ (УСІ ВІРШІ) (2024)

Цитата із Жадана	Вислів із Святого Письма або сюжет / мотив.	Що змінилося / трансформувалося або не змінилося
«В церкві все – як у житті, все-все - як у житті.» (С. 855)	Церква – «народ святий» (1 Петр. 2:9), виведений зі світу, щоб освячувати світ. Вона відрізняється від світу за своєю природою, бо її Голова – Христос, а не соціальні закони.	Повна десакралізація. Біблія розрізняє святе і профанне. Жадан стверджує їх тотожність. Повтор («все-все») вбиває будь-яку можливість трансценденції. Церква – це не місце зустрічі з Богом, а дзеркало побуту. Сакральний простір анульовано.

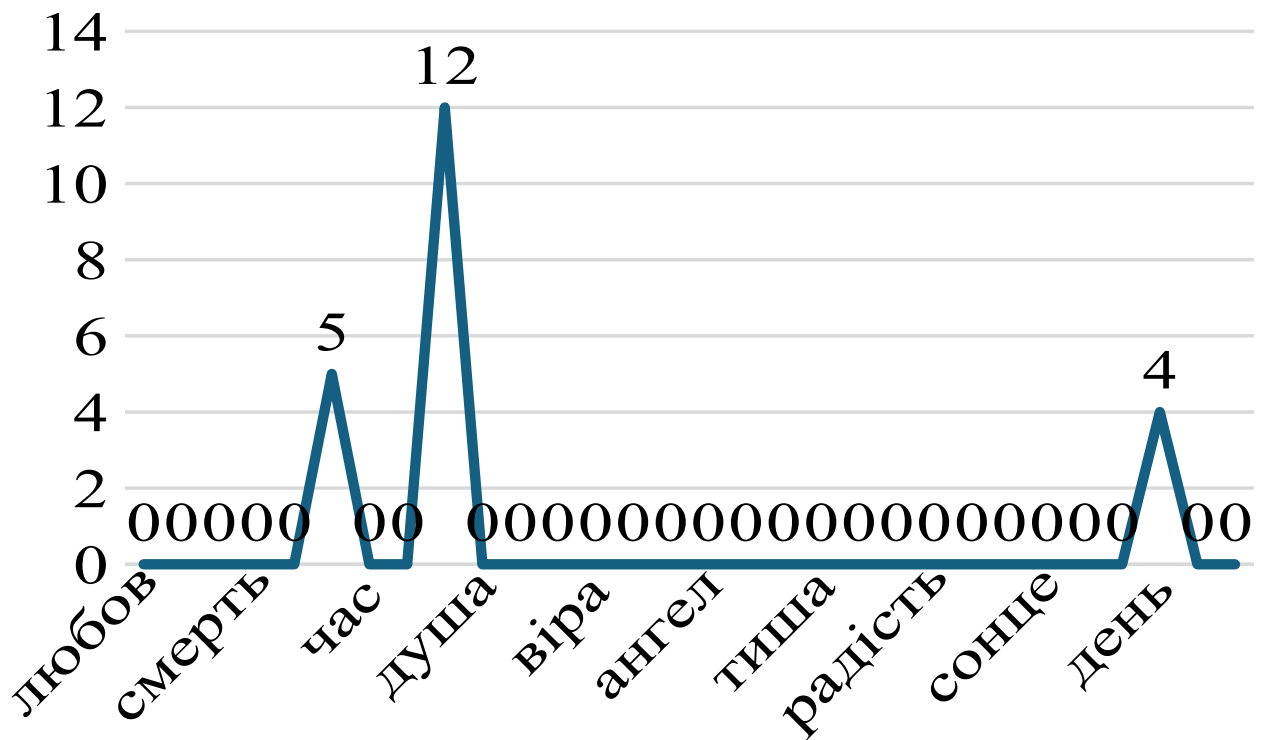
ХМАРА РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ПОЕЗІЇ СЕРГІЯ ЖАДАНА

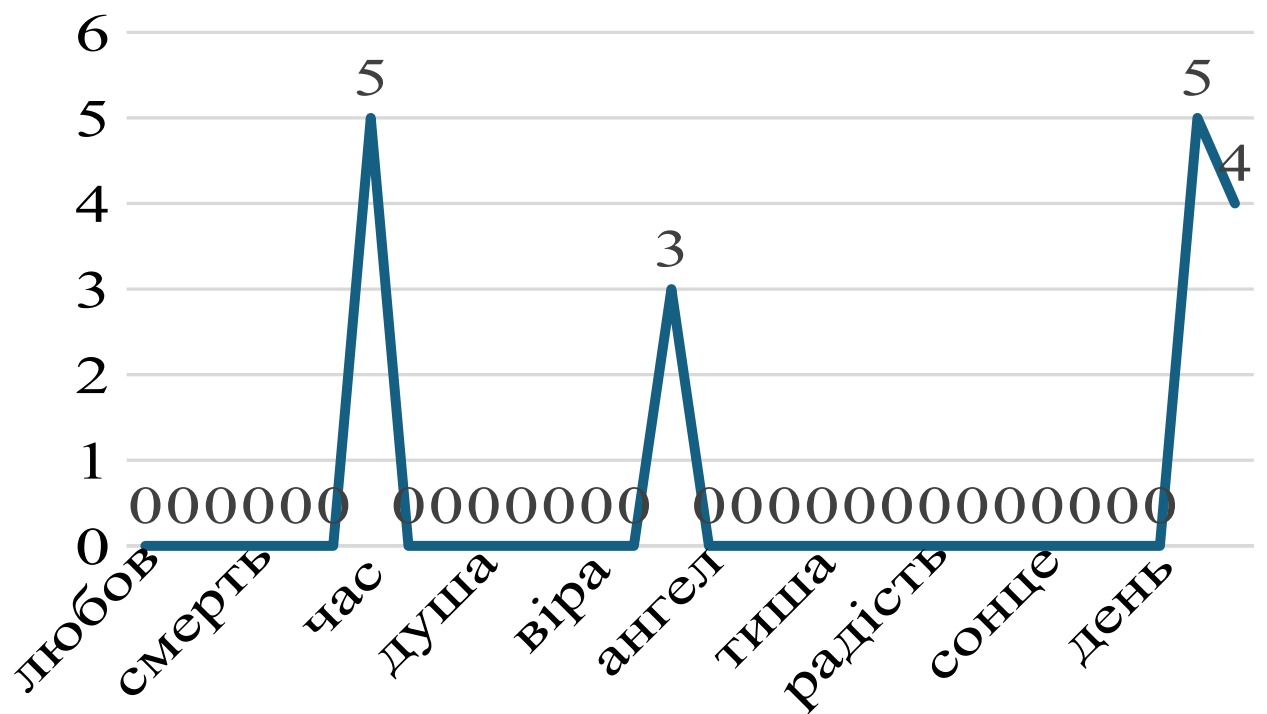
ДОДАТОК 5
ГРАФІЧНА ВІЗУАЛІЗАЦІЯ. ЧАСТОТНІ ДІАГРАМИ

АНТЕНА III

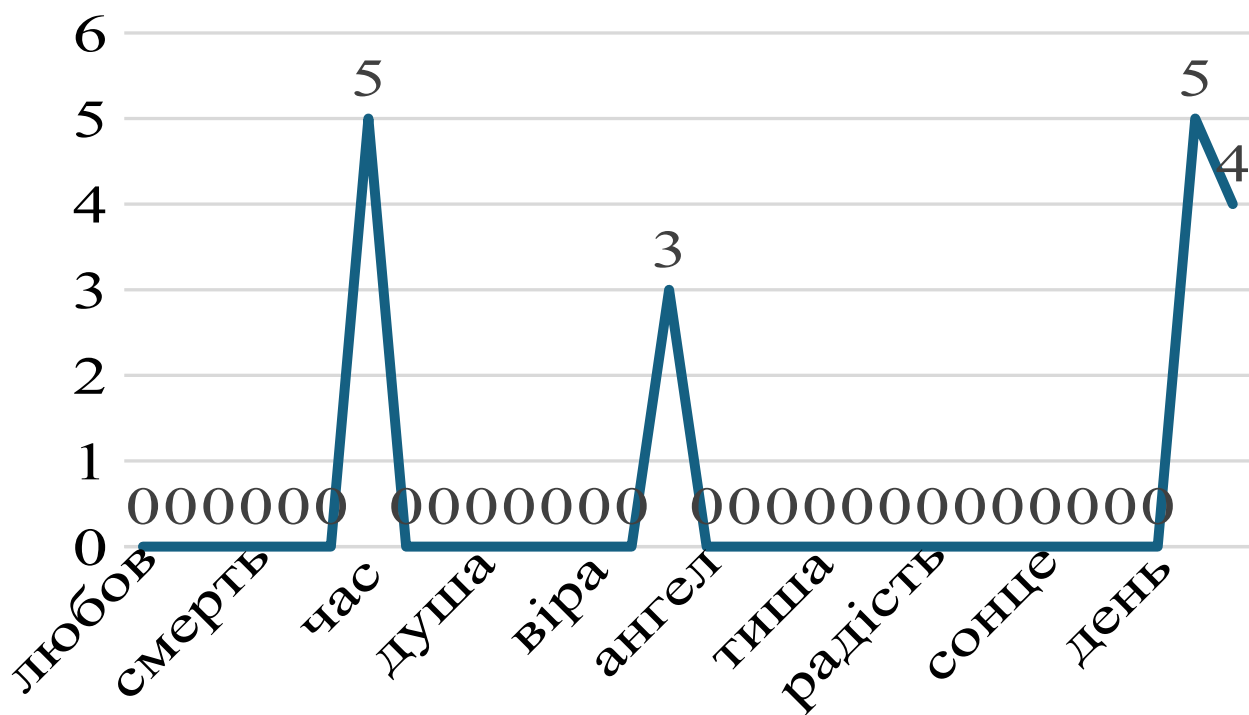

АНТЕНА IV

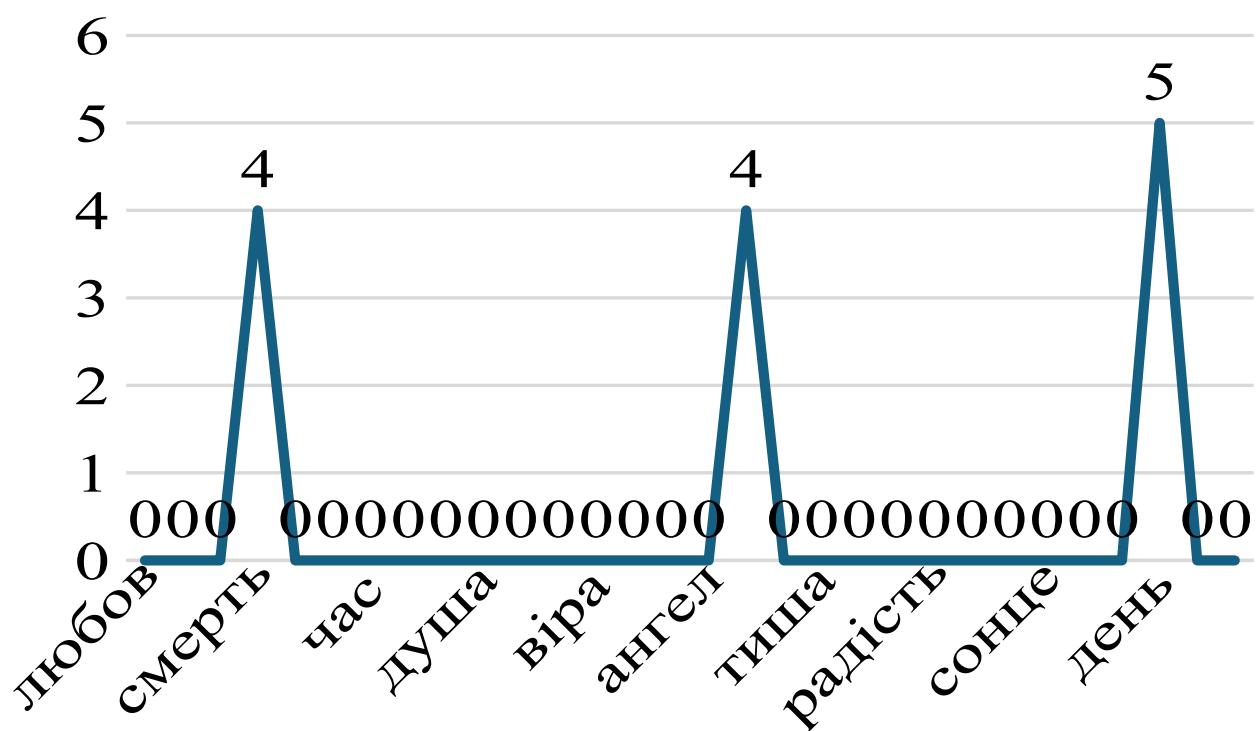

АНТЕНА V

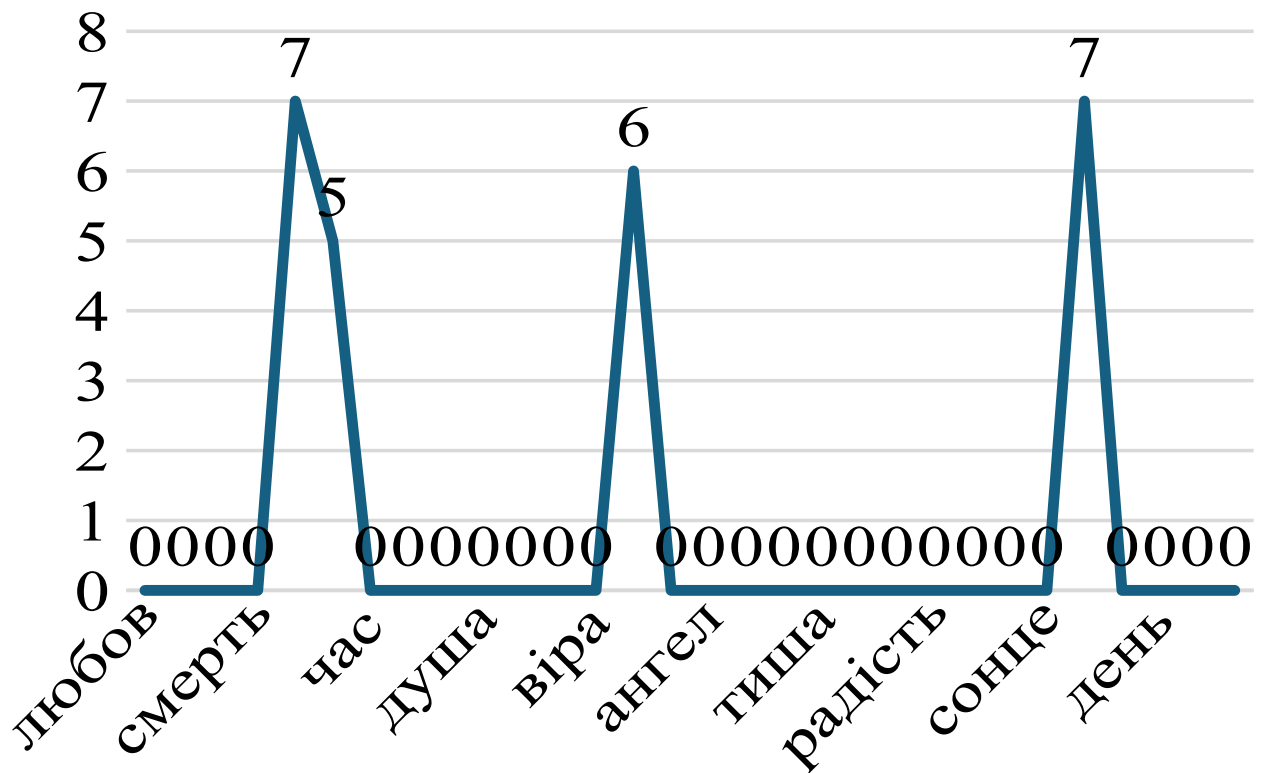
АНТЕНА IV

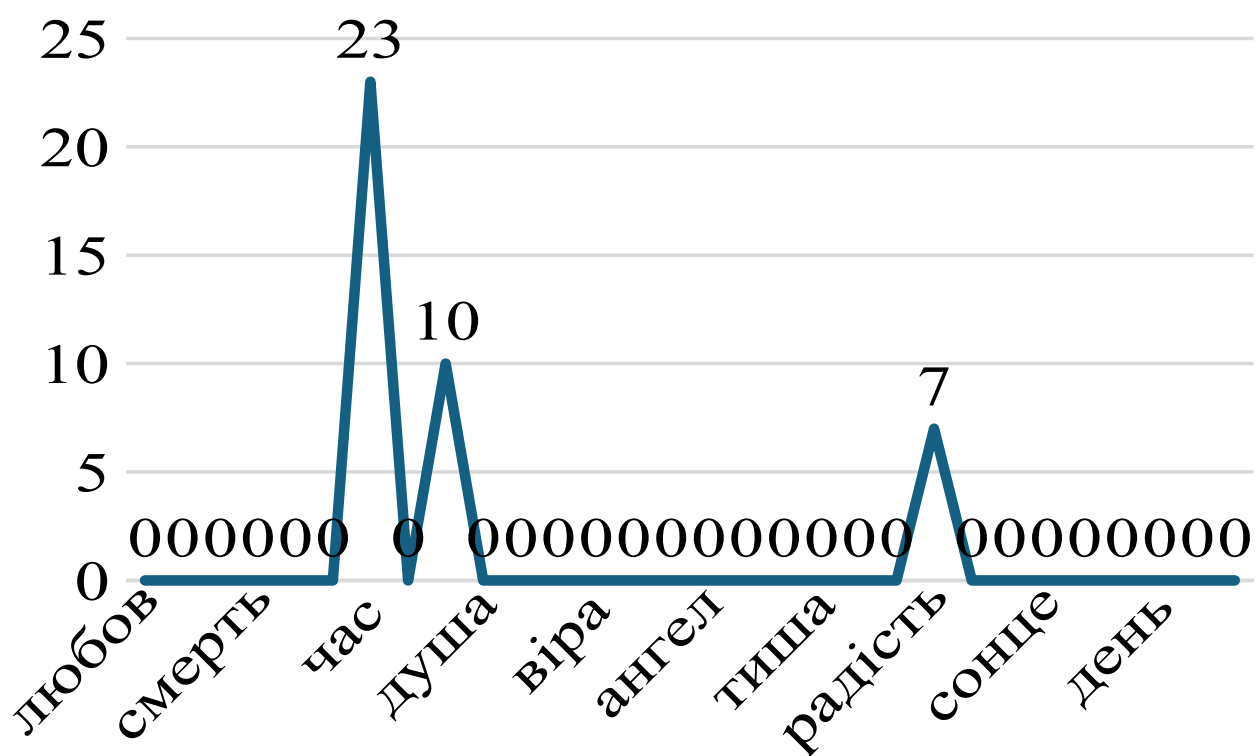
АНТЕНА VI

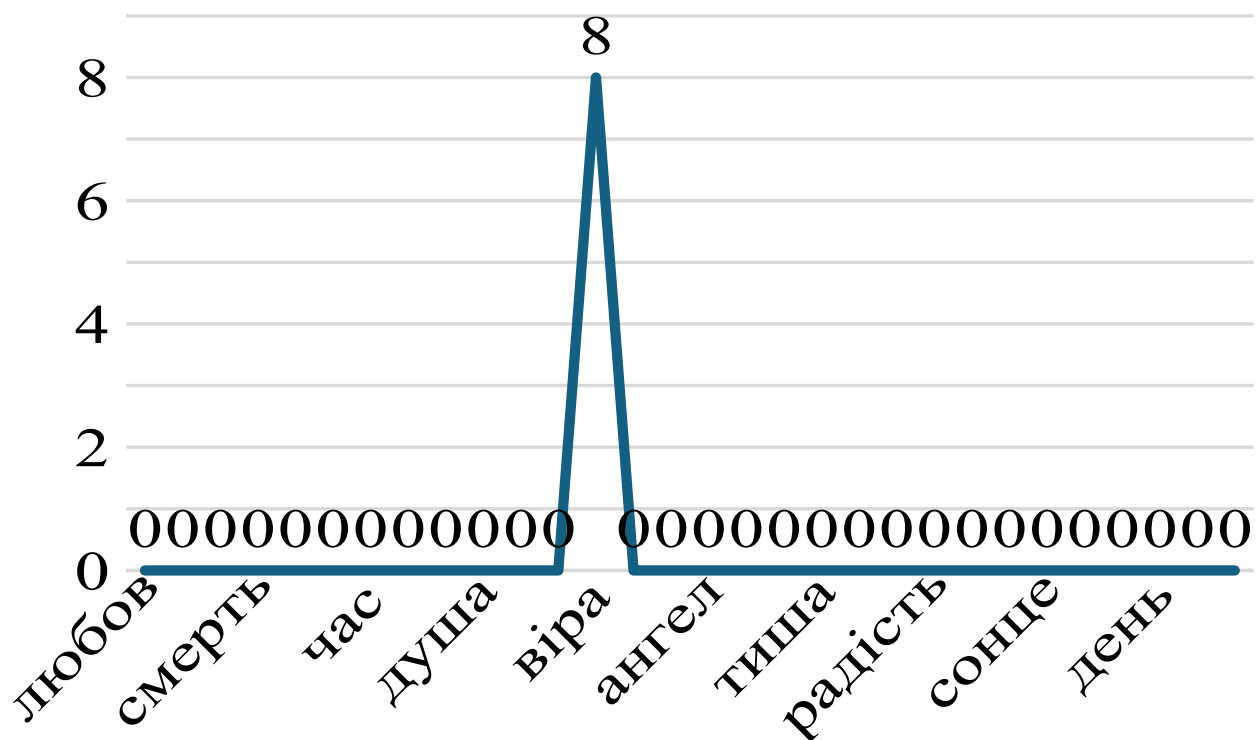
АНТЕНА VII

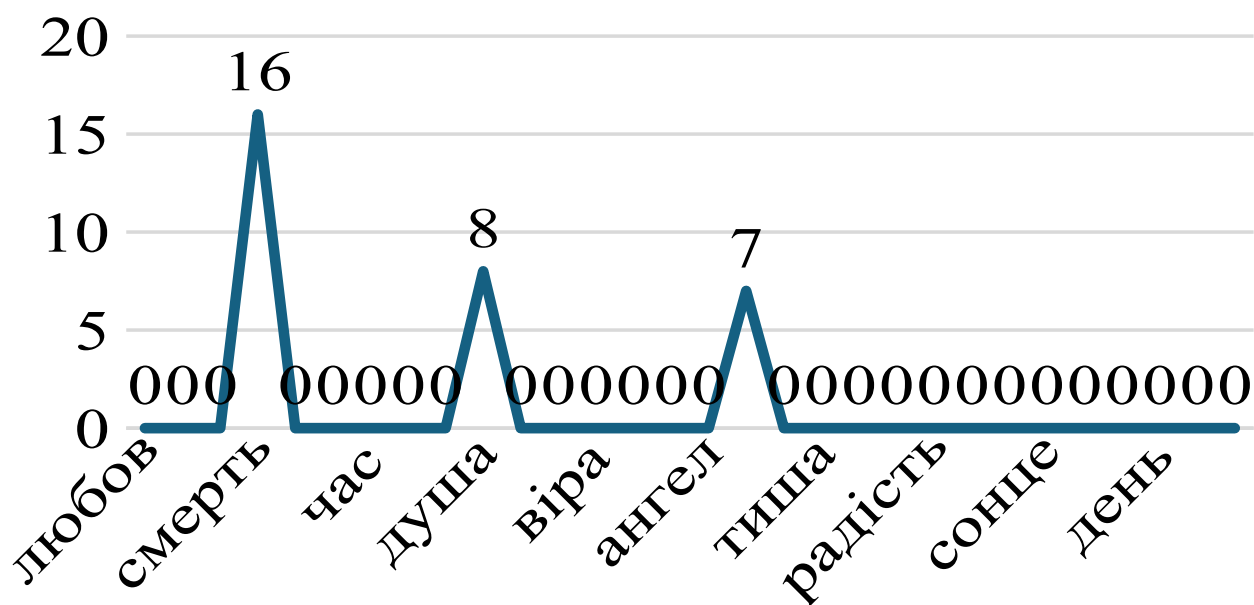
АНТЕНА VIII

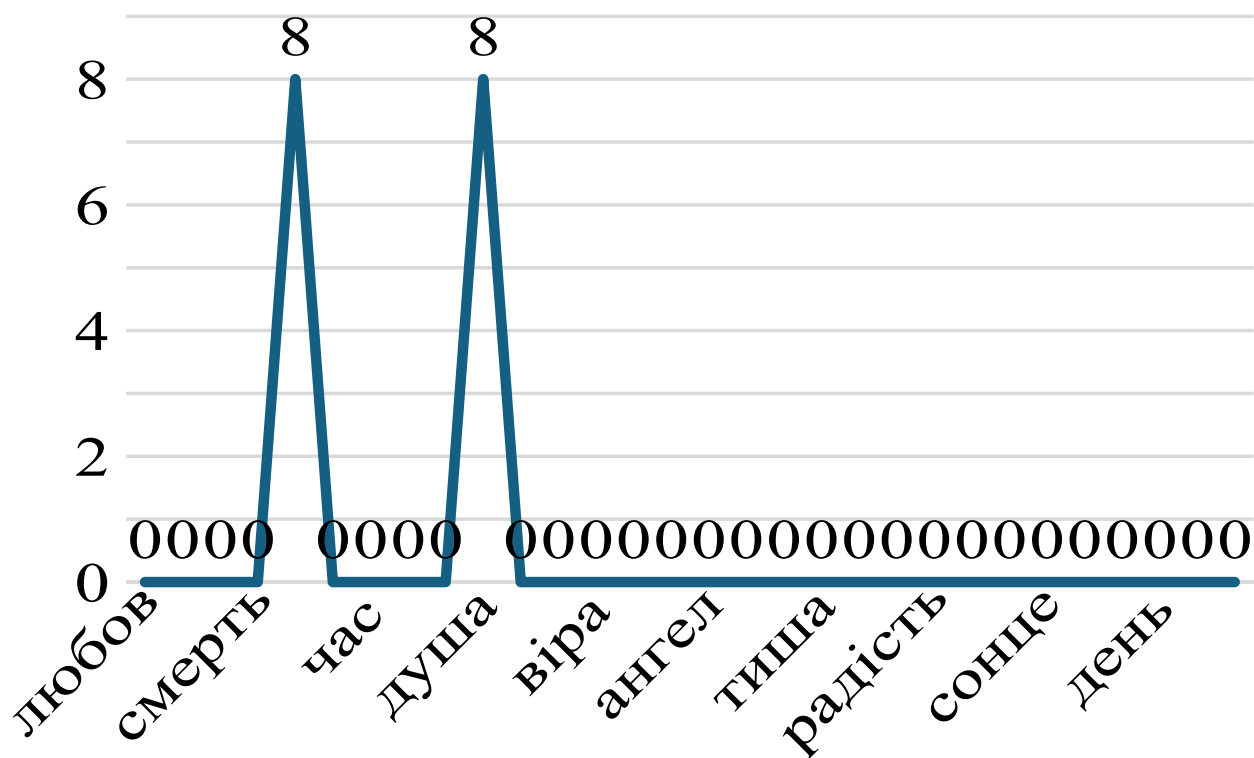
ВОГНЕПАЛЬНІ Й НОЖОВІ

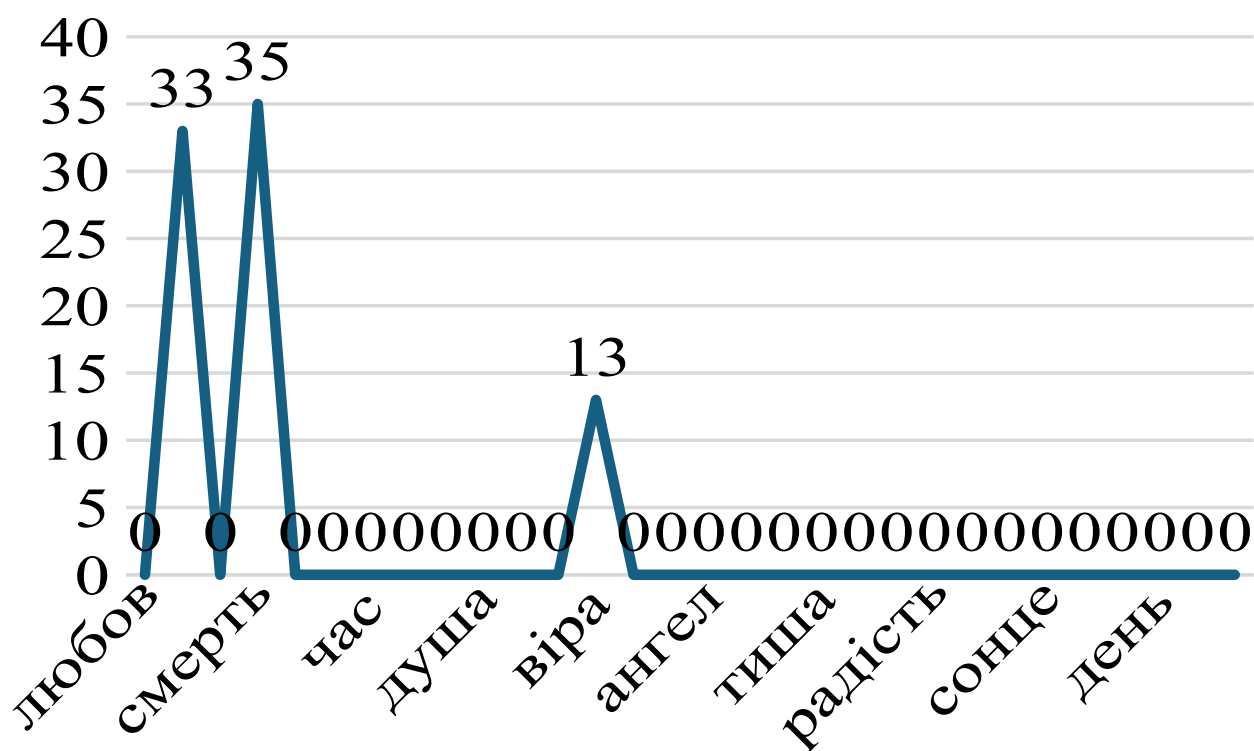
ЕФІОПІЯ (ЗА ЗБІРКОЮ ГОСПОДЬ СИМПАТИЗУЄ АУТСАЙДЕРАМ)

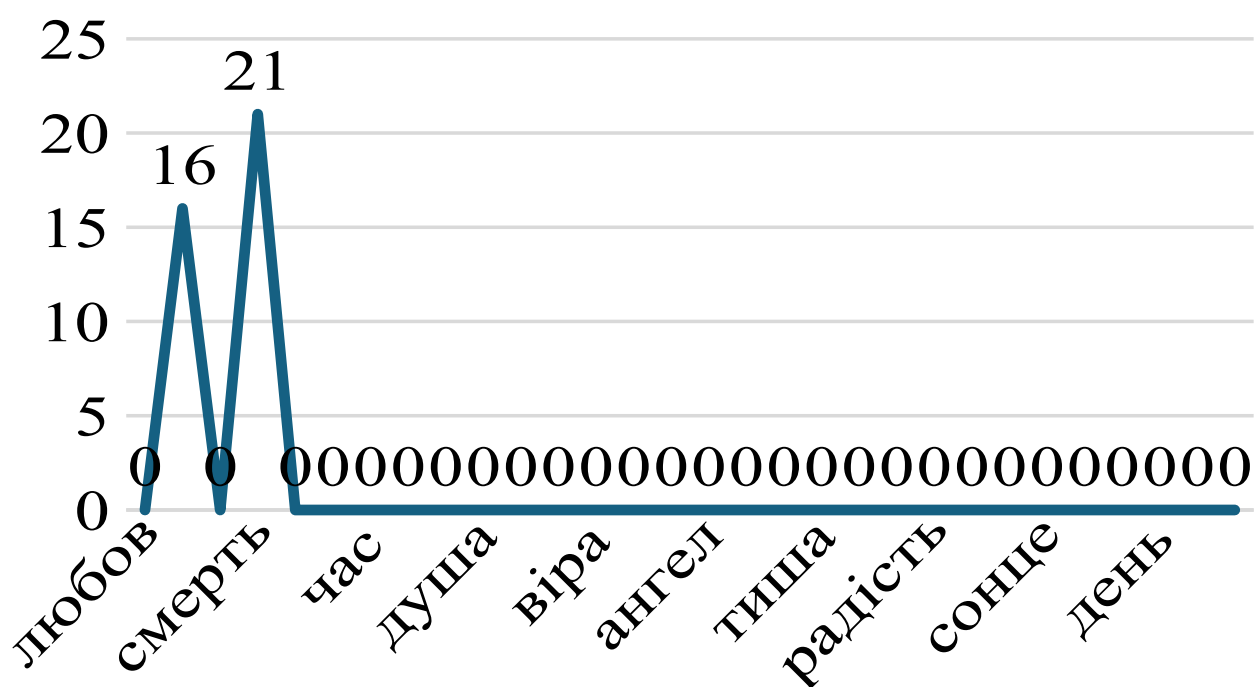
ЕФІОПІЯ

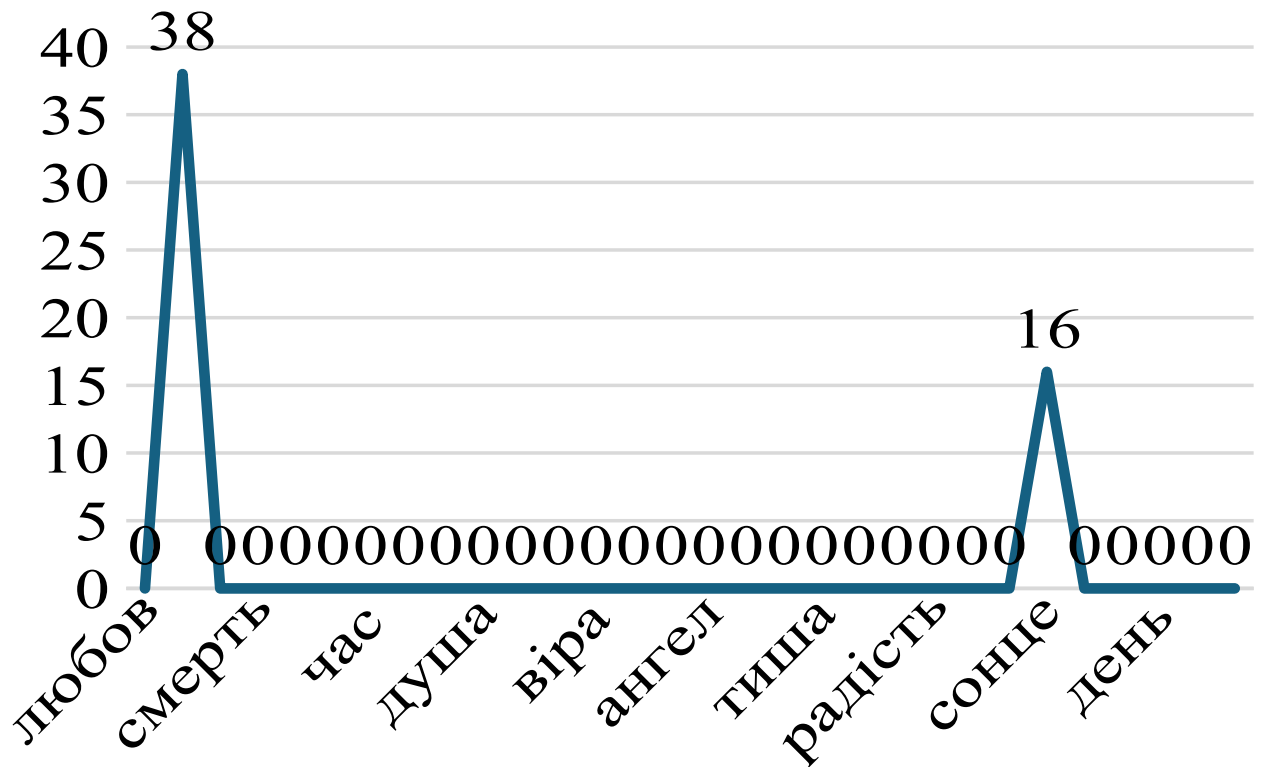
ЖИТТЯ МАРІЇ

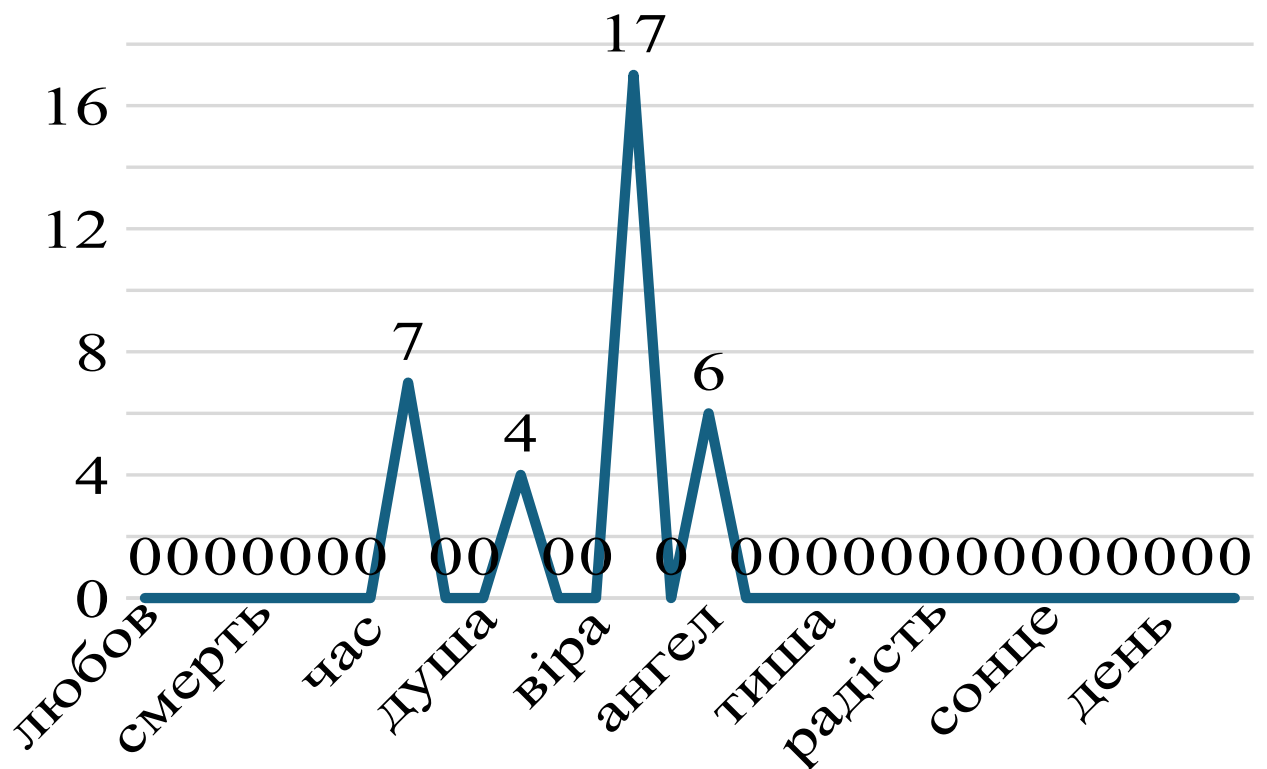
ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ПОЧАТКУ СТОЛІТТЯ

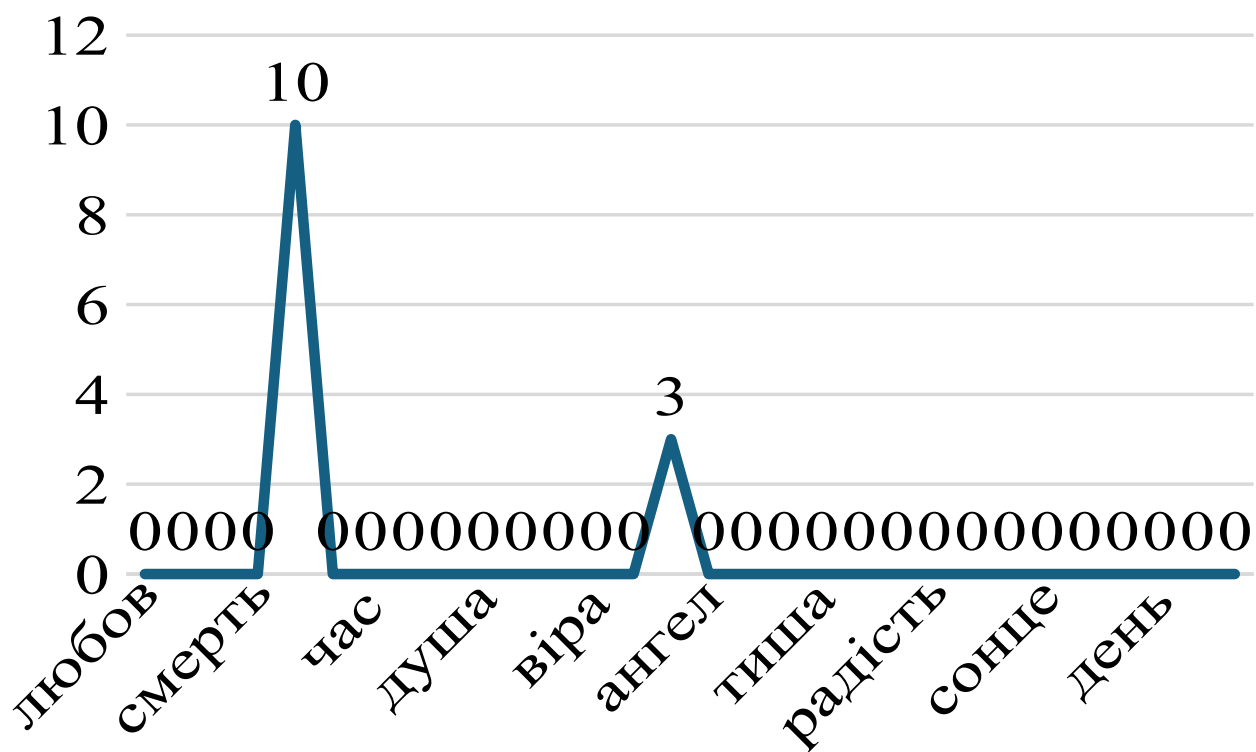
МАРАДОННА

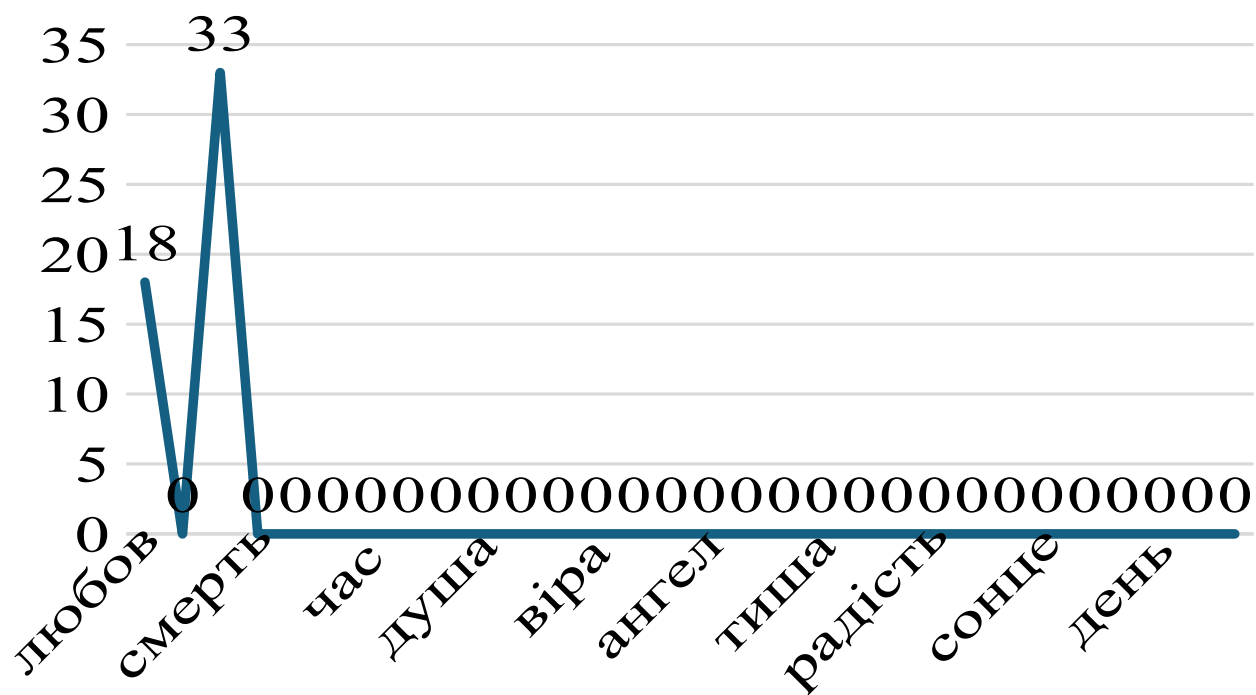
МЕСОПОТАМІЯ

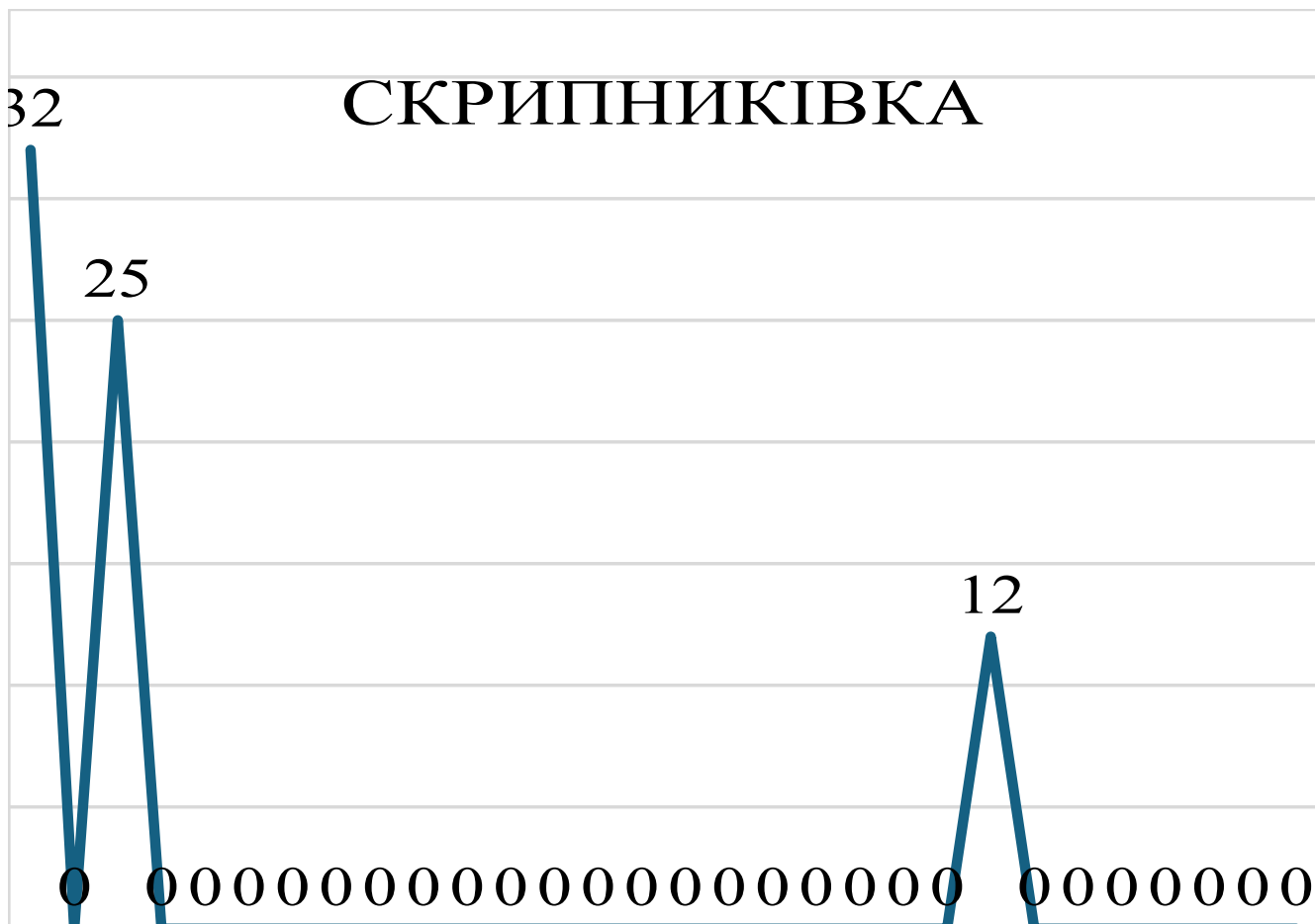

ПЕПСІ

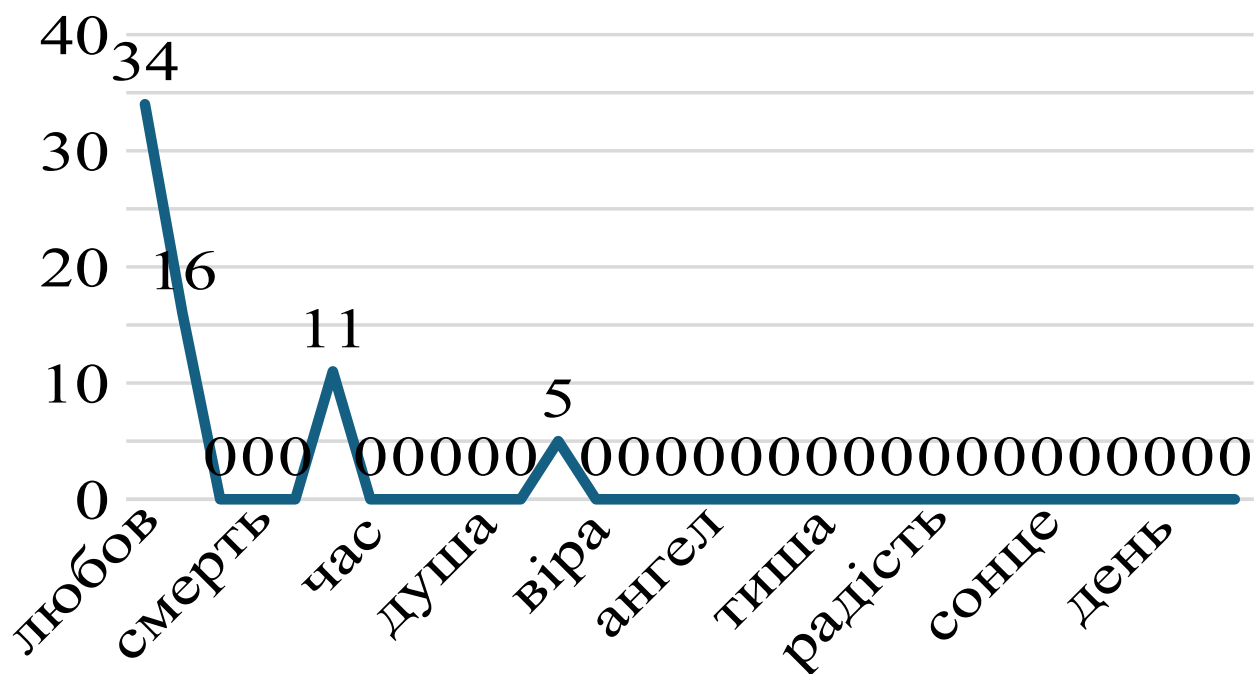

ПСАЛОМ АВІАЦІЇ

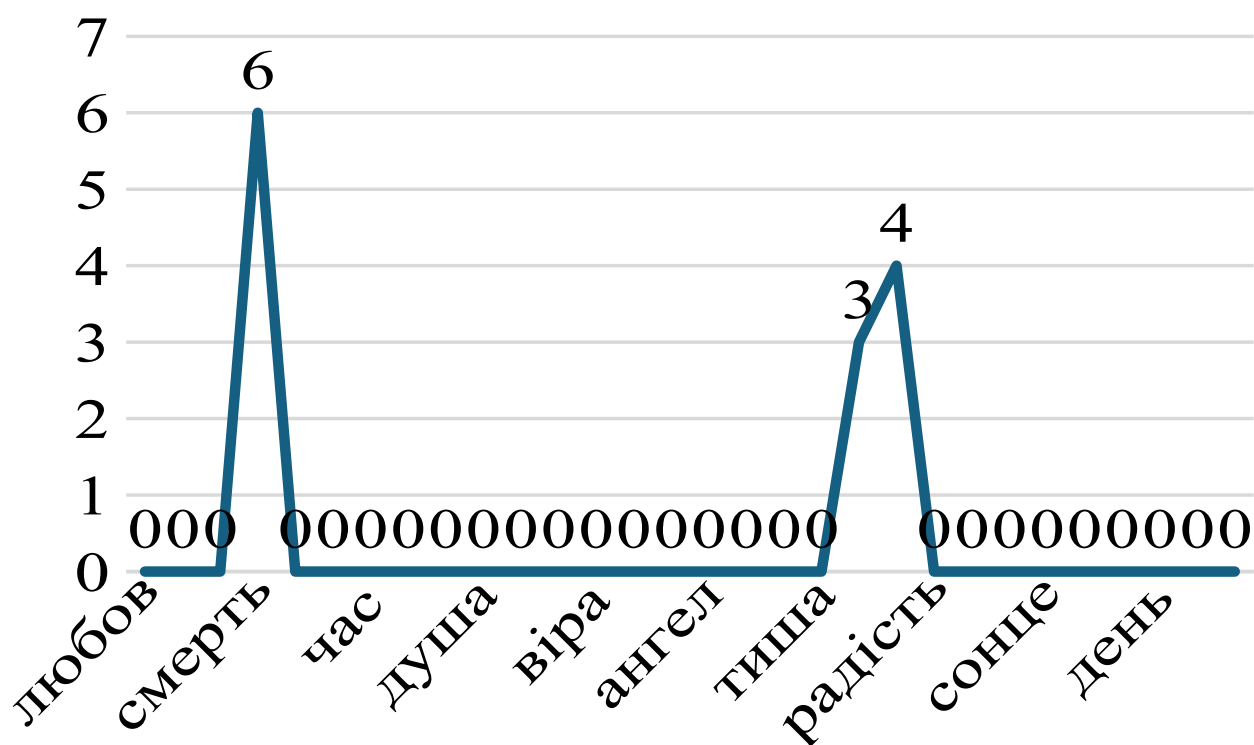

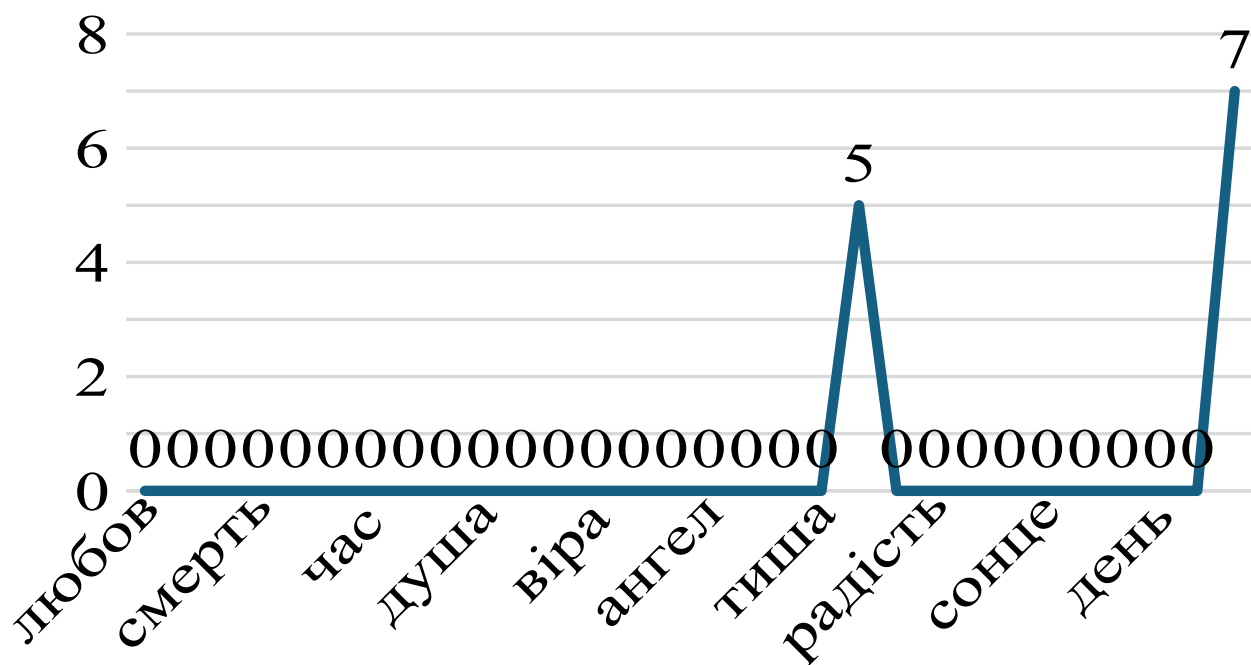
ТАМПЛІЄРИ (ЗА ЗБІРКОЮ УСІ ВІРШІ 1993 - 2023)

ЦИТАТНИК (Обране)

ЦИТАТНИК (ЗА ЗБІРКОЮ УСІ ВІРШІ 1993 - 2023)

ЗАГАЛНА ДИАГРАМА

